

A MAGYAR ÉS AZ OROSZ IRODALOM KAPCSOLATAI

ÍRTA

GYÖRGY LAJOS

KOLOZSVÁR, 1946

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET KIADÁSA

A MAGYAR ÉS AZ OROSZ
IRODALOM KAPCSOLATAI

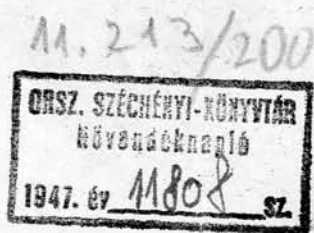
ÍRTA

GYÖRGY LAJOS

KOLOZSVÁR, 1946

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET KIADÁSA

Felolós kiadó: Dr. Szabó T. Attila
Minerva-nyomda Rt. Kolozsvár, No. Clj 12. 8840. F. v.: Kiss Márton igazgató

A magyar és az orosz irodalom kapcsolatai címmel egy olyan kérdés összefoglaló áttekintését kíséreljük meg,* amelynek részletei sincsenek megvizsgálva, legkevésbé feldolgozva. Úgyszólván semmiféle filológiai alapvetésre nem támaszkodhatik a két irodalom egymáshoz való viszonyának biztos ismerete. Erről sehol olvasni, még hozzávetőlegesen tájékozódást szerezni sem lehet. Annál különösebb dolog, mert mindenki tudja, aki jártas az irodalmakban, hogy az orosz szerzők könyvei egészen kivételes helyet foglalnak el a magyar közvélemény megbecsülésében, tehát nem az orosz irodalom magyar ismeretében van hiányosság, hanem inkább abban, hogy a feldolgozó irodalomtörténet eddig nem ért rá a vonatkozó adatok összeszedésére, módszeres csoportosítására és kritikai megszólaltatására.

Szemrehányást tehetnénk a multnak s az sok mentséget hozhatna fel a maga védelmére, de ezzel még egy hajszálnyival sem jutnánk előbbre. Eljön mindennek az ideje, amikor a feladatok megoldásra éretten, önmaguktól jelentkeznek és valósággal követelik a velük való foglalkozást. Így kerül eléink napjainkban az a tovább már nem hanyagolható kérdés, hogy van-e valami közösségünk az orosz irodalommal, szövédtek-e vele érintkezési szálak, mióta és hogyan ismerjük egymást, idők folyamán milyen értékű és mekkora mennyiségű orosz irodalmi anyag tódult be szellemi térségeinkre s az milyen fogadtatásban részesült nálunk. A magyarságnak olyan gazdag az orosz irodalmi műveltsége s az irodalomtörténetnek erre vonatkozólag már annyi mondani-valója gyűlt össze, hogy a nemtörődömség látszata nélkül tovább nem halogatható a már is türelmetlenül várt felelet, amelynek még arra is ki kell térnie, hogy az orosz irodalommal való ismeretségünk pusztán a fölületen mozgó, külsőséges, tovasuhanó jelenség volt-e, vagy formai és tárgyi szempontból, nemkülönben szellemiség tekintetében esetleg mélyebben beleágyazódott irodalmunkba s ott hatás-nyomokat hagyott maga után. Különösen érdekel bennünket, hogy vannak-e irodalmunkban olyan költői művek, irányok, formák, amelyek kapcsolatba hozhatók az orosz irodalommal, s amelyekről az állapítható meg, hogy nem jöttek volna létre vagy legalább is nem úgy jöttek volna létre, ha rájuk nem süt az orosz irodalom termékenyítő napja, — egyáltalában lehet-e a két irodalom között fennálló szellemi összefüggésekről beszélni.

A kérdés olyan sokágú és részleteiben még annyira tisztázatlan, hogy merésznék látszik mindjárt összefoglalásra vállalkozni. Az elő-munkálatok hiánya miatt ez a feldolgozás nem is tart igényt teljességre, kimerítő befejezettségre, beéri csupán azzal, ha az eddig rejtőző ismeretek útját a köztudat felé előkészítheti s a körvonalak vázlatos megrajzolásával, főképen a legfontosabb adatok feltárásával észrevéteheti, illetőleg megkönnyítheti a további kutatás és tanulmányozás feladatait.¹

1.

AZ OROSZ IRODALOM NYUGATEURÓPAI JELENTKEZÉSE

Annak idején DOSZTOJEVSZKIJ szemrehányással jegyezte fel naplójában, hogy Nyugat-Európa jobban ismeri a távollevő holdat, mint a mellette közvetlen közelségben elterülő Oroszországot. Ezen a megfigyelésen, bár sok igazság van benne, szembevetően áttűt az egyoldalúság. Európát kétségkívül terhelik bizonyos mulasztások, de talán mégsem ő volt teljesen hibás abban, hogy a régi Oroszország mintegy az európai népek tudatán kívül élt. Évszázados merev elzárkózottsága áttörhetetlen falként húzódott Kelet és Nyugat között, megközelíthetetlenül a legjobb szándék számára is. Csak Nagy Péter kora óta kezdett kitárulni és utat verni Nyugat felé, amikor becsvágy ébredt benne bizonyosságot tenni arról, hogy a megújult Oroszország a szépművészetek terén is fel tudja venni a versenyt a műveltségét fitogtató külfölddel. Törekvése, mely egyengetésre szorult volna, sokáig észrevétlenül hömpölygött felénk s ekkor csakugyan a mi felületességünkbe ütközött kapcsolatokra vágyakozó nemes szándéka. A meglepetések, melyekre Európa nem számított, lassan közeledtek, csak egy évszázad múlva bontakoztak ki, de akkor olyan hatalmas méreteken, hogy esodálattától az egész világ ámulatba esett.

Igen érdekes ennek a folyamatnak a történeti fejlődése. A régi orosz irodalomnak egyáltalában semmi érintkezése nem volt az európai kultúrával, csak az újkori orosz irodalom kezdett átszivárogni a nyugati irodalmi térségekre a XVIII. század második felében. A mind a két fél részéről áhított megismerkedést igen megnehezítette az orosz nyelv, mely az európai népek előtt ismeretlen cirillbetűs írásban hozzáférhetetlennek látszott. Ezért a közvetítés szüksége iktatódott be. A földrajzi és politikai kapcsolatoknál fogva az első s a mindvégig legkitartóbb szellemi szállítók szerepét Oroszország és Nyugat között a németek vállalták és töltötték be. Azok a német fordítások azonban, melyek még a XVIII. században a II. Katalin cárnő idejében élt költők műveiből készültek, különösebb föltűnést nem keltettek, legföljebb csak egyesek figyelmét terelték a még akkor exotikus különlegességnak tekintett orosz

¹ A kolozsvári magyar egyetemen az 1944/45. tanév II. felében tartott »Orosz nemzetkép és orosz hatások a magyar irodalomban« című kollégium-vázlata.

irodalomra. Ugyanakkor a Németországban megfordult orosz írók sem mulasztották el az alkalmat, hogy a német írók és irodalombarátok érdeklődését felhívják az orosz nyelv és az orosz irodalom szépségeire, s ők is megkezdték a nagy német írók — Schiller, Goethe, Uhland, Hebbel s mások — oroszra fordítását.¹ GOETHE a tollát küldte el PUSKINNAK, aki 1826-ban »Jelenetek a Faustból« című munkájával fejezte ki hódolatát a legnagyobb német költő előtt. Így a XVIII. és XIX. század fordulóján élénk csereviszony kezd kialakulni a két irodalom között, ami azért különleges jelentőségű, mert az európai irodalmak először ebből szereztek megbízható értesüléseket az orosz irodalomról.

Mindez azonban csak úttörés számba ment. Az első nevesebb német író, aki az orosz irodalom ismertetése és népszerűsítése érdekében hathatós munkát fejtett ki, VARNHAGEN VON ENSE hírlapíró (1785—1858), lírikus és elbeszélő költő volt. Korának majdnem valamennyi orosz írójával összeköttetésben állott, s utat nyitott nekik a német irodalom és olvasóközönség felé. Tőle való PUSKIN költészetének első méltatása (1838) s az első nyugateurópai LERMONTOV-fordítás; valamennyi európai irodalom figyelmét első ízben ő irányította a modern orosz irodalomnak a mai napig kimagasló e két nagyságára. Utána a közismert BODENSTEDT FRIGYES (1819—1892), az Oroszországban huzamosabb ideig élt kiváló műfordító, tett rendkívüli szolgálatokat egyrészt PUSKIN műveinek (3 köt. 1854—55), másrészt LERMONTOV költői hagyatékának (1852) és még több korabeli orosz költőnek (4 köt. 1866) kitűnő verses tolmácsolásával; ez sok barátot szerzett Németországban és Nyugaton az orosz költészetnek. Az Oroszországtól távolieső nyugati irodalmak évtizedeken keresztül BODENSTEDT szép költői fordításából ültették a maguk nyelvére a kor hangulatának annyira megfelelő Puskin- és Lermontov-műveket.² Ettől kezdve egész Nyugat érdeklődése rászegződött az orosz irodalomra, mely a múlt század közepe óta újabb és újabb nagy értékekkel viszonyozta az iránta rohamosan gyarapodó tiszteletet. A XIX. század derekától, amikor az orosz irodalom a legdúsabban kezdte kibontani megejtő szépségeit, említést érdemel WOLFSOHN VILMOS (1820—1865), aki három évtizeden át töltötte be a fáradhatatlan közvetítő szerepét az orosz és a német irodalom között. Azonkívül, hogy számos orosz irodalmi terméket fordított németre (3 köt. 1848—1851, 2 köt. 1851), 1862-ben egy külön folyóiratot alapított (Russische Revue, 1864-től Nordische Revue néven folytatódott), amely teljesen az orosz irodalom ismertetésének szolgálatában állott és igen sokat tett annak érdekében, hogy az orosz szellemi életről az európai népek beható tájékozódást tudtak nyerni.

² A „fordítás nagymestere“ néven emlegették s nálunk külön tiszteletben részesült Petőfi költészetének kitűnő német tolmácsolásáért. Különösen az átültetésnek feltüntetett, de voltaképpen saját maga szerzette Mirza Shaffy dalai — ezek még Arany Jánost is fordításra ihlették — örvendtek költőink között nagy keletnek. Magyar tisztelői 1878. január 24-én, amikor Petőfi költészete iránti hódolatból a magyar fővárosba látogatott s előadást tartott az orosz költészetéről, meleg ünneplésben részesítették [Fővárosi Lapok 1878. 21, 22, 24, 49. sz.].

Az európai nemzetek közül a németeken kívül még csak a franciák tartottak bensőségebb viszonyt az orosz irodalommal. Tudvalevő, hogy egy időben, a múlt század elején, a francia kultúra olyan mély gyökeret eresztett Oroszországban, hogy az már a felsőbb körök orosz nemzeti jellegét veszéllyel kezdte fenyegetni. Olvasva az orosz regényírók — Gogoly, Turgényev, Tolsztoj — társadalmi rajzait, meggyőződhetünk, hogy a franciásság milyen nagy méreteket öltött Oroszországban. Ezzel együtt járt, hogy a franciák is részt vettek az orosz irodalom európai terjesztésében, de csakis a múlt század második felében 's akkor sem olyan nagy arányokban, főképen nem oly rendszeresen, mint ahogy azt a németek tették. Az orosz-francia irodalmi kapcsolat elmélyülésében a naturalista irány mellett, mely a maga igazolására rokonszenvezett a tekintély és mintaképpé erősödött orosz realizmussal, nagy része volt az önkéntes száműzetésben Párizsban letelepedett TURGÉNYEVNEK, aki Európa-szerte élvezett nagy népszerűségével az érdeklődés középpontjába vonta Oroszország életét és irodalmát, az orosz népet és az orosz viszonyokat. Még egy állam volt, mely Oroszországgal terjedelmes szellemi kapcsolatokat épített ki: az amerikai Egyesült Államok, de csakis az utóbbi félszázadban. Ebben az időszakban Amerika a nyugati földteke világából Oroszországgal foglalkozott legtöbbet. Az amerikaiak a 90-es években kezdték meg Oroszország tudományos tanulmányozását, s ezt is, mint mindent, amihez hozzáfogtak, amerikai arányokban végezték. Nagyvonásúágukra jellemző, hogy 1936-ban 60 orosz történelmi, 20 irodalmi tanszék és 70 orosz lektorátus működött az amerikai egyetemeken, se szeri se száma intézetekkel, melyek az orosz szellemi és tudományos élet legkülönbözőbb vonatkozásainak tanulmányozására vetették rá magukat. Magától értetődő, hogy ez a nagy apparátus az orosz irodalom lefordítását is elvégezte, aminek az lett a következménye, hogy az amerikai regény épűgy megérezte az orosz regény hatását, mint minden nép regényirodalma, mely az oroszsal érintkezésbe került.

Bár futólagosan és vázlatosan, rá kellett mutatni arra a hatalmas feszítő erőre, melyet az orosz irodalom képvisel és gyakorol, nem egy-egy népre, hanem az egész világirodalomra. Másrészt tudomásul kell venni, hogy Európa számára az orosz irodalmat a németek fedezték fel s ismert kitartásukkal végezték a közvetítést a XVIII. század végétől a legújabb időkig.³ A huszas évek szovjet-irodalmát is, mely Európa elöl úgyszólván teljesen el volt zárva, jórészt ők fordították le és tették hozzáférhetőkké más népek számára. Innen van, hogy a különféle európai nyelveken megjelent fordítások gyakran nem közvetlenül oroszból, hanem németnyelvű szövegekből készültek. Az orosz irodalom európai megjelenésének ezt a háttérét ismerni tartozik és figyelembe kell vennie annak, aki a magyar nyelvű orosz irodalmi anyag feldolgozására vállalkozik.

³ A. Luther, Russische Literatur. Merker-Stammler: Reallexikon III, 130—3.

AZ OROSZ IRODALOM MAGYAR JELENTKEZÉSE

Az orosz irodalomról a magyar közönség legkorábbi értesülései az első tudományos tájékoztatások útján a múlt század harmincas éveinek tájékáról valók. Eddig az időpontig nincs semmi adatunk arról, hogy a magyar irodalom tudomást szerzett volna az orosz irodalomról, vagy bármily csekély érdeklődést tanúsított volna iránta. Az észrevétel első jelentkezése nyilván összefüggésbe hozható az 1831-i lengyel forradalom okozta európai nagy politikai izgalommal, amely költészetünkben is (Bajza Vörösmarty) emlékezetes nyomokat hagyott.⁴ A magyar irodalomtörténetírásban elévülhetetlen érdemeket szerzett TOLDY FERENC volt az első, aki nálunk az orosz irodalmat észrevette és róla több cikkben számolt be, még nem az irodalmi művek közvetlen ismerete alapján, hanem nyugati nyelveken megjelent irodalomtörténeti tanulmányokból, melyek szintén hasonló jellegű ismertetésekre, jórészt BULGARIN TADENAK az Éjszaki Méh című szemléjében megjelent tanulmányaira támaszkodtak. A „moszka literaturát” és a „moszka költöket”, amint nevezte, ő fedezi fel és mutatja be először magyarul. Első ilyen cikke 1828-ban jelent meg a Tudományos Gyűjtemény X. kötetében. Azután 1834-ben a Magyar Tudós Társaság kiadványában, a Tudománytárban, a Bibliothéque Universelle 1829-i évfolyamában megjelent egyik közleményt kivonatolta. Ez már KRILOV és KOZLOV méltatása mellett nagyobb teret szentel az akkor még élő PUSKINNAK s ANYEGINJÉT „Oneguine” alakban magyarul ő említi meg először. Egy másik cikke 1837-ben, szintén a Tudománytárban, német forrásokra hivatkozik, s ez LOMONOSZOVNAK, az oroszok Kazinczyjának, van szentelve. TOLDY éppen ez időtájt járt Németországban és Párizsban, — nagyon valószínű, hogy külföldi tanulmányútján akadt meg a szeme az orosz irodalmon, amely neki is és a magyar közönségnek is meglepő újdonságot jelentett. A kijelölt nyomokon az érdeklődés kezdett tágulni. 1836-ban a Hasznos Mulatságok értekezett egy rövid cikkben az orosz literatura haladásáról, majd FEKETE SOMA m. tud. akadémiai írnok a Tudománytár 1842. évfolyamában szintén német közlemények nyomán az orosz irodalom XIX. századi történetéről készített egy vázlatos ismertetést, bővebben foglalkozva benne Lomonoszov és Puskin korának

⁴ Ez alkalommal mellőzzük a magyar irodalomban tükröződő orosz nemzetkép megrajzolását, vagyis költői irodalmunk orosz és orosz vonatkozású ábrázolásainak összeállítását. Az ide tartozó gazdag anyag külön feldolgozás tárgya lehet. Csak egyes részleteket tisztáztott az eddigi kutatás, ezeket felsoroljuk. Sas Andor, Gvadányi és az oroszok. Népművelés. Új Élet X (1915), 211—6. — Csapláros István, Lengyel sors- és nemzettudat a magyar irodalomban: Apolló IV, 175—87. — Lengyel Miklós, Lengyel fájdalom — magyar részvét: It. 1941:14—8. — Elek Oszkár, Jókai és az oroszok: Bp. Szle 198. köt. 110—29, 206—28. — S. A., Arany János és az oroszok: Vas. Újs. 1915. 14. sz. — Sas Andor, Az orosz veszedelem irodalmunk tükrében: Uránia 1916. 2. sz.

jellemzésével. Azután KAZINCZY GÁBOR. — talán az első magyar író, akinél élénk és kitartóbb orosz érdeklődést tapasztalunk. — ugyancsak a Tudománytárban (1842, 1843) ismertető cikkeket közölt az orosz irodalomról, németül olvasott irodalomtörténeti forrásmunkákat használva fel vázaltszerű, de abban az időben egészen új világot feltáró áttekintéseihez. A 48-as események miatt háttérbe szorult érdeklődés újabb megmozdulását vesszük észre az 50-es évek vége felé, amikor olyan tekintélyes folyóiratok, mint az Új Magyar Múzeum és a Budapesti Szemle kezdenek foglalkozni az orosz irodalom multjának és újabb értékeinek jellemzésével. Ettől kezdve hírlapjaink és folyóirataink időnként visszavisszatérnek az orosz irodalomnak és feltűnőbb jelenségeinek ismertetésére; ezzel a figyelmet ébresztgetik olyan időben, amikor az orosz irodalom még nem közvetlenül, hanem csak ilyen tájékoztatásokon keresztül tudott hírt adni magáról. Ez az évtizedekig tartó előkészítés folytonosan gyarapítja, tisztítja és önállósítja orosz irodalomszemléletünket, melyet majd a 60-as évektől kezdve a fordításokban megjelenő orosz művek reálisabb irányba fognak elmélyíteni. •

Az irodalom-ismertetések nálunk is, mint másutt, megelőzték a fordításokat. Itt mindjárt arra a kérdésre kell választ adnunk, hogy mikor jelent meg orszóból az első irodalmi tárgyú magyar fordítás és mi volt az. A bibliográfiai adattár, melyre ez a feldolgozás támaszkodik, azt az érdekes vallomást teszi, hogy az erdélyi KRIZA JÁNOS unitárius püspök, a székely népköltés híres gyűjtője, az első magyar író, aki orosz eredetű irodalmi terméket fordított magyarra és bocsátott nyomtatás alá. Őt illeti meg az elsőség érdeme, s talán nem egészen véletlenség, hogy erdélyi névhez fűződik az úttörés jelentősége; később is meg lehet figyelni, hogy erdélyi vagy erdélyi eredetű írók neve még többször fog szerepelni az orosz irodalommal kapcsolatban. • Jellemző, hogy mi ragadja meg KRIZA érdeklődését s mit fordít magyarra: egy orosz dalt, egy cserkesz dalt s két kozák népdalt; ezek a kolozsvári Remény III. kötetében jelentek meg 1841-ben.⁵ Természetesen KRIZA nem eredetiből fordított, mert épúgy nem tudott oroszul, mint kortársai jó hosszú ideig, hanem német szövegből dolgozott s ezt az akkori idők irodalmi tisztességével őszintén be is ismeri. Tudvalevőleg KRIZA a 30-as évek vége felé Berlinben tartózkodott tanulmányúton, így igen valószínűnek látszik, hogy a németeknek akkor már jelentősen kifejlődött orosz kapcsolatai irányították figyelmét az érdeklődéséhez leginkább símuló orosz népköltészetre. De általában megtetszhetett neki az orosz irodalom, mert még 1841-ben a Nemzeti Társalkodó hasábjain két orosz novella-fordítását adta ki.⁶ KRIZA kezdeményezését azért is sokra kell tartanunk, mert a szabadságharc előtt még csak egy Puskin-novella képviseli nálunk az oroszokat a Pesti Divatlap 1844. évfolyamában, szintén németből átdolgozva. Ilyen bizonytalan tapogatózással

⁵ Kriza János költeményei. Kiadja a Kisfaludy Társaság. Bp., 1893. 44. 144. 152.

⁶ Horodenski Konstantin. Beszély. — Cserkesz leány. Orosz novella.

jelentkezik nálunk az orosz irodalom, pontosan egy évszázaddal ezelőtt, a 40-es évek elején. E két kezdeményező kísérlet után a szabadságharcot követő évtizedekben már jóval nagyobb figyelemben kezd részesülni az orosz irodalom. 1853-ban jelenik meg GOGOLY első novellája magyarul, 1855-ben pedig az első orosz regény, LERMONTOV Korunk hőse, nem önállóan, hanem egy politikai lap folytatásos közlésében. LERMONTOVtól még két novella látott napvilágot, PUSKINTól három, TURGÉNYEVtől szintén három, a szatirikus SZALTYKOVtól egy s még két jelentéktelenebb orosz regény fordítását fedezhetjük fel ez időszak folyóirataiban.⁷

Mindössze ennyit fordítottak oroszból az 1841-től számított első húsz esztendő alatt. Az a folyamat azonban, mely az 50-es években észrevehetőbben kezd megindulni, évtizedről évtizedre egyre szélesebb medret vág s majd a századfordulón éri el legnagyobb kiterjedését. Mindjárt a kezdeti időszakban az orosz irodalom két leghírnevesebb költőjével, PUSKINNAL és LERMONTOVVAL és az orosz realista regény megalapozójával, GOGOLYVAL került olvasóközönségünk ismeretségbe és irodalmunk kapcsolatba. Ez természetes is, mert a mult század derekán ők hárman voltak az orosz irodalomnak egész Európára kisugárzó fénypontjai. A következőkben róluk lesz szó, majd ami utánuk következik: Turgényev, Dosztojevszkij, Tolsztoj, Gorkij Maxim, Csehov és mások magyar életét fogjuk szemügyre venni.

3.

PUSKIN SZERGEJEVICS SÁNDOR

1799–1837

Az első orosz író, áki a magyar irodalomba behatolt, PUSKIN volt, az oroszoknak mind a mai napig legtöbbre értékelt költője. Műveinek ismerete előtt nevét már tisztelettel emlegették nálunk. Híre, mely „bejárt a tágas orosz földet“, korán eljutott más nyelvű népekhez, s még életében a magyar folyóiratok tudomást vettek róla.⁸ Ahhoz viszonyítva, hogy a nyugati irodalmakban csak a negyvenes évek körül kezdődik kultusza, elég korán kötöttünk ismeretséget vele. KAZINCZY GÁBOR 1844-ben a Pesti Divatlapban egy novelláját (A lövés) magyarra fordította, majd az 50-es években újabb három novellájának átültetésével indul meg diadalmas pályafutása a magyar irodalmi tereken, s ha azt mondjuk, hogy az elmúlt évszázad alatt annyira megismertük és megszerettük, hogy szinte a saját költőnknek tekintjük, bár túlzásnak látszik, közel jár a valósághoz. Különösen megejtett minket a zsarnokságot bátran visszautasító szabadság-eszményével s azzal, a minden

⁷ Vö. Szinyei Ferenc, Novella- és regényirodalmunk a Bachkorszakban. Bp., 1941. 15.

⁸ Nevét „Puschkin“ formában Toldy Ferencnek a „moszka literatúra“-ról írt cikke [Tudománytár 1834/IV, 65.] és a Hasznos Mulatságok 1836 I. 326. említi először.

időknek és minden irodalomnak szóló elvével, melyet ebben a két mondatban fogalmazott meg: „Mit használ a távolba nézni, mikor népünkben rejtve vannak a kincsek? Ha valaki valahonnan túlról várja a megváltást, az népét árulja el.“ Tetszett benne nekünk, hogy ő állt először orosz talajra, leszállva a nép közé, s legnagyobb mesterének dajkáját, Arina Rodjovna egyszerű parasztasszonyt ismerte el, aki meséivel és dalaival megmutatta neki azt az utat, amelyen az orosz irodalmat az egész világ őszinte bámulatától övezett magaslatra irányította. Mindig és mindenütt a nép szívének azért volt kedves, mert lelke jobb fele szólalt meg lantján: a szabadságot zord időkben zengte éneke s az elbukót mély fájdalom kísérette.⁹ Byroni stílusú egyénisége, költészetének oroszos színekben játszó örök emberi szépsége, nem különben romantikus pályafutása s alkotóképeségét derékba törő tragikus halála a mi irodalmunkat is sokat foglalkoztatta. Az 50-es évek óta folyóirataink, hírlapjaink, meleg együttérzéssel, sokszor felelevenítették tüneményes életét, főképen szerelmét és katasztrófális párbját. Megünnepeztük születésének centennáriumát, megemlékeztünk halálának félszázados és százesztendős fordulójáról. Irodalmunkban JÓKAI állított neki szép, bár történetileg nem eléggé hű emléket a Szabadság a hó alatt című négykötetes regényében (1879), egy hiteles cári összeesküvés s egy romantikus szerelem szövevényeibe bonyolítva rokonszenves alakját, amelybe mintha Petőfi egyéniségéből is beleszövődött volna néhány heves vérmérsékletű vonás.¹⁰

Puskin, bár a legoroszabb költő, sohasem maradt egészen az oroszoké, hanem túlnőtt hazája határain, — TURGÉNYEV klasszikus megállapítása szerint: „Puskin költészetének leglényege egyet jelent az orosz léttel, az orosz föld és nép lelkével, s mégis a költő szellemének lángjainál nemcsak mi oroszok melegsünk, hanem mindazok, akiknek nyelve Puskit megszólaltatta.“ Melegségét mi is sokat élveztük. Irodalmunk és közönségünk voltaképpen akkor ismerkedett meg vele, amikor világhírű verses regénye, a 7000 sorból álló, kilenc év alatt (1821—1830) írt és kilenc énekre tervezett (egy énekét a cenzúra törölte) Jevgényij Onyegin című — nálunk Anyegin néven közismert — verses regénye magyarul megjelent. Átültetése olyan eseménye és nyeresége volt irodalmunknak, aminek alig van párja költészetünk történetében. Fordítója BÉRCZY KÁROLY, a múlt század derekán élt (1821—1867) igen ro-

⁹ Saját jellemzése magáról Az emlékmű című versében, Győri-Juhász Jenő fordítása szerint: Orosz költők antológiája (1945). 110.

¹⁰ Tamásfi Gyula Puskin című verse [Hölgyfutár 1863. II. 50. sz.] szintén egy költőt történet keretében szerepelteti Puskit mint a cári zsarnokság áldozatát. Ady Endre Puskin című verse (Debrecen 1899. júl. 12., 137. sz.) erélyes hangon vette védelmébe „Puskin drága, szent nevét“, amikor azt olvasta, hogy Oroszországban egy vasúti igazgató megtiltotta a tisztviselőknek a Puskin ünnepeltetésében való részvételt, mivel „Puskin nem volt — vasúti tisztviselő“ [Ady Endre, Rövid dalok egyről és másról. Összegyűjt. Földessy Gyula. Bp. 1923. 19]. L. még Pallos, Puskin gyilkosa (vers), Főv. Lapok. 1895. 314. sz.

konszenves író volt, kinek nevét jóformán csak Anyegin-fordítása tartotta fenn, bár azonkívül még öt-hat kötetre terjedő novellát, pár tucat verset, néhány értekezést és úttörő sportműveket írt. Tagja volt a Petőfi-féle Tizek Társaságának s a Kisfaludy-Társaságban ő parentálta el Madáchot, akivel egy iskolában járt. Verseit, történeti és népies beszélyeit olyan hangnemben és olyan stílusban írta, mint kis és nagy kortársai, egyszóval a közepszerűségnél magasabbra nem emelkedett. Véletlenül került kezébe a német Anyegin Bodenstedt fordításában, s átültetve első énekét, vele foglalt széket a Kisfaludy-Társaságban. Aztán minél többet foglalkozott vele, annál nagyobb kedvet kapott az egésznek átültetésére. Érezte azonban, hogy egy ilyen remekműnek eredeti hangjait nem szabad német fordítás után, másodkézből átvennie, elhatározta tehát, hogy Puskin kedvéért megtanul oroszul,¹¹ szó szerint véve azt a közmondásszerű szólást, hogy az orosz nyelvet elsajátítani csak azért is érdemes, hogy Anyegint eredetiben olvashassuk. Szorgalma és kitűnő nyelvtalentuma néhány hónap alatt képessé tette arra, hogy az eredeti orosz szöveg szépségeit megérezhesse. Ő volt az első magyar író, aki nem más nyelv közvetítésével, hanem közvetlenül orosz eredetiből fordított. Munkája ezzel természetesen igen sokat nyert. Kivételes kedvvel, élvezettel dolgozott Puskin fordításán több mint három esztendeig és szívesen olvasott fel belőle ismerőseinek, ezek közt a budai Svábhegyen szomszédságában lakó Eötvös Józsefnek, aki napról napra belátogatott hozzá meghallgatni a frissen készült versszakokat s már munka közben lefoglalta a magyar Anyegint a Kisfaludy-Társaság műfordítási gyűjteménye részére.¹²

Meg is jelent ott a teljes Anyegin 1866-ban, kis 8-rét alakú, 296 lap terjedelemben, a közönség és a hírlapok általános tetszésétől kísérve. GYULAI PÁL mindjárt felvette az Olesó Könyvtár sorozatába, s 1923-ig csak itt hét kiadását nyomtatták ki. A világháború után népszerűségének másodvirágzását élte. Egyszerre három kiadása is pompázott a könyvesboltok kirakataiban: 1920-ban Rózsavölgyi, azután a Génius, majd a Franklin-Társulat jelenttette meg. Közülük legszebb a Génius könyvkiadó díszkiadása, amelyhez hasonló ékességű kötet kevés fordult meg a könyvpiacon: kötése, papirosa, lapkeretei és illusztrációi a magyar nyomdászpar remekművei közt jelölik ki helyét.¹³ Utolsó magyar kiadása, melyet a Révai bocsátott közre, 1943-ból ismeretes. A magyar Anyeginnek eddig 14 kiadását tartjuk számon; ez még egy eredeti munkánál is szokatlan sikert jelentene, nemhogy egy fordításnál, amely rendszerint az egyszeri kiadással meg szokott rekedni. Valami okának kell tehát lennie, hogy Anyegin ilyen rendkívüli kedveltségre tett szert a magyar közönség körében, amely hozzávetőleges becslés szerint eddig

¹¹ Ferencz József, a miniszterelnökségi fordító osztály főnöke, egyetemi rk. tanár, aki 17 nyelvet beszélt, a pesti egyetemen a szláv irodalmat és összehasonlító nyelvészetet adta elő (†1878). Bérczy Károly tőle tanult meg oroszul s hálásan emlékezett meg róla Anyegin-fordítása elé írt bevezetésében.

¹² Arany László, Bérczy Károly emlékezete. ÖM. II, 35.

¹³ It. 1921:56.

több tízezer példányt kapkodott szét belőle. Ennek a jelenségnek két magyarázatára lehet rámutatni. Az egyik — mindenesetre a lényegbevágóbb — BÉRCZY kitűnő, páratlanul művészi fordítása, amely munkájának szinte az eredeti művek sorában biztosított helyet. Valami varázsos zengése van ennek a fordításnak, megfogja és lenyűgözi az olvasót, nem érzik rajta a nyolcvanéves öregség, még a mai ember kényesebb ízlése is kénytelen meghajtani előtte elismerésének és elragadtatásának zászlaját. A magyar irodalomtörténetben kialakult, többnyire föltétlen elragadtatással nyilatkozó vélemény a magyar Anyegin-t a legszebb magyar műfordításnak tartja. Valahány ismertetést, megjegyzést, kritikát, megemlékezést, tanulmányt olvasunk BÉRCZYRŐL, mindaz egyhangú hódolattal zengi Anyeginjének fölülmulthatatlan szépségét. IGNOTUS „Bérczy Károly vörösmartyasan bájos Anyeginjéről” beszél.¹⁴ BABITS MIHÁLY nála érzi meg „először a bűbajos orosz ízt az irodalomban”,¹⁵ GYERGYAI ALBERT pedig, Bérczy írói árekep-rajzolója, aki már a mai ember költői érzékével ítélt, ezt mondja: „Olyan zamata van e fordításnak, mint a későn és nehezen érő aszúszőlőé, mely magába szítta a nyárnak és az ősznek minden sugarát. A magyar Anyegin-strófák zenéje, a verssorok hullámnzó muzsikája ma is elbájoló, s rajta keresztül csodálattal sejtjük az eredeti szépségét”.¹⁶ Anyegin hódításának másik magyarázata a múlt századi magyar viszonyok közé is beillő élethangulata és társadalomrajza. A magyar olvasó, amikor Anyeginben külföldieskedő főurakról, a vidéki kúriák nemességének kedves nemtörődomségéről, földesurakról, jobbágyokról, a falusi kisasszonyok ébredező irodalmi érdeklődéséről s tettvágya kielégítésére tért nem találó ifjúság léha mulatozásairól olvasott, szinte beleképzelhette magát a harmincas-negyvenes éveknek teljesen hasonló magyar hangulatába, s úgy fogadhatta azt, mint a maga életének borongós visszhangját. Ezért is Anyegin Oroszországon kívül sehol olyan őszinte lelkesedéssel és megértéssel nem találkozott, mint nálunk.¹⁷ Nemzedékek „kimondhatatlan édes” olvasmánya lett,¹⁸ elegáns komor hőse eszményképpé vált,¹⁹ rajongtak érte, egyesek bevallják, hogy Anyeginhez mérhető hatással rájuk nem volt sem könyv, sem semmi más,²⁰ s nagyon sokan akadtak, kik játékos bűvös verseit, melyek költői divatokat éltek át,

¹⁴ Nyugat 1927/1. 671.

¹⁵ Babits Mihály, Az európai irodalom története. 1760–1925. 157.

¹⁶ Bérczy Károly, 1821–1921: Nyugat 1921/1. 405–15.

¹⁷ Kivételes népszerűségének bizonyítéka, hogy Mayr Aurél, az indogermán összehasonlító nyelvészet tanára a budapesti egyetemen, 1877-ben heti 1 órás kollégiumban foglalkozott Puskin Anyeginjének fejtegetésével [Összehasonlító Irodalomtört. Lapok 1877: 68]. A híres Puskin-fordító Bodensedt Pesten 1874. január 24-én rendkívüli érdeklődéssel fogadott, nagysikerű előadást tartott Anyeginről [Föv. L. 1878. 21–2. sz.].

¹⁸ Rákosi Viktor nyilatkozata. Gyalui Farkas, Legkedvesebb könyveim. 130.

¹⁹ Kóhalmy Béla, Könyvek könyve. 76.

²⁰ Csathó Kálmán nyilatkozata. Kóhalmy B., i. m. 96.

nemcsak olvasták, hanem egyes részeit meg is tanulták, mint olyan ritka dalt, amelyet érdemes kísérőül vinni magunkkal az életben.²¹

Az oroszok legnagyobb költője BÉRCZY szép Anyegin-fordítása révén így lett a mi költőnk is.²² Ezt az állítást könnyű volna megerősíteni mindazoknak a verseknek és prózai műveknek felsorolásával, melyeket Puskindól száz év alatt magyarra fordítottak. A kezdet tájékozatlan tapogatózásai után a 60-as évekre esik Puskin magyar népszerűségének első időszaka. Bérczyvel egyidőben az erdélyi ZILAHY KISS IMRE költő és hírlapíró előbb Puskin költői beszélyeiből adott ki egy kisebb terjedelmű kötetet (1864), majd Északi fény címen egy 370 lapot kitevő könyvben tette közzé Puskin valamennyi jelentősebb verses beszélyét (A kaukázusi fogoly, A rablótestvérek, A bakesiszeráji szökőkút, A cigányok, Gróf Nulin), azután az első igazi orosz tragédiaként tisztelt híres történeti drámáját (Borisz Godunov), továbbá részleteket Anyeginből s még 23 kisebb költeményét. Fordításairól kortársai úgy vélekedtek, hogy forma és könnyűség tekintetében jobbat már kívánni sem lehet.²³ Ugyanakkor a Fővárosi Lapok 1864. évfolyamában lefordította Puskin legsikerültebb novelláját, A kapitány leányát (a Pugacseff-felkelés feldolgozása); ezt utána ketten is átültették magyarra, legutóbb 1922-ben HONTI REZSŐ. Zilahy Kiss Imre az ösztönzést az orosz irodalommal való foglalkozáshoz — mint maga vallomást tesz róla — bátyjától, ZILAHY KISS KÁROLYTÓL kapta, aki talán mindenkit megelőzött Puskin jelentőségének fölismerésében s első volt a Puskin iránti szeretet fölkelésében. Az 1866-ban megjelent összegyűjtött munkáiról írt bírálataiban GYULAI PÁL is elismeri, hogy fordításai közül azok a legjobbak, melyeket Bodenstedt után Puskinból ültetett át magyarra.²⁴ Hatása is megállapítható útirajzainak puskini hangulatán. ARANY LÁSZLÓ szintén Bodenstedt közvetítő szövegéből adta ki magyarul Puskin Don Juan-ját (1865). Nagyobb számmal tolmácsolt még Puskin-verseket önálló gyűjteményben SZABÓ ENDRE, a kiváló orosz műfordító (Orosz költők, 1892, Négy orosz költő, 1900), aki egyébképen, mint látni fogjuk, az orosz prózaregények átültetésében jeleskedett. Nem részletezve a napilapoknak és a szépirodalmi folyóiratoknak az orosz költő népszerűsítése terén tanúsított lelkesültségét, főképen a Budapesti Szemlét kell kiemelnünk, amely a 900-as évek elején úgyszólván rendszeresen közölt Puskin-versfordításokat. A Nyugat legutolsó évfolyamaiban a 30-as évek végefelé ILLYÉS GYULÁTÓL olvasunk és még DSIDA JENŐ egyik vers-kötetében találunk szép Puskin-költeményeket. Maradandó becsét magyar értékelésben GYÖRI-JUHÁSZ JENŐNEK frissen megjelent orosz költői

²¹ Kovács László, Puskin: Pásztortűz 1937:56.

²² Hatvany Lajosnak „Anyegin olvasásakor” című verse [Bp. Szle 1903. 116. köt. 443.] Puskin modorában és versformájában sikerülten érzékelteti Anyegin magával ragadó, ellenállhatatlan hangulatát, amely rabul ejtette a századforduló nemzedékét.

²³ Főv. L. 1864. 55. sz.

²⁴ Kritikai dolgozatok újabb gyűjteménye. Bp., 1927. 210.

antológája (1945) emeli ki hangsúlyozottan, amikor 65 új fordítású versével jelöli ki helyét az orosz költészet fejlődésének magaslatán. A magyar irodalomtörténeti adatok szerint is Puskin a változó irodalmi divatokon, a korok fölött áll: száz esztendő óta napjainkig nem szakadt meg a fordítása, kedveltsége, irodalmi megbecsülése.

Hódítása nem merült ki pusztán műveinek átültetésében. Hatásának méreteit sem közelíti meg egy orosz költő sem. Főképen világhírű verses regénye körül csoportosult magyar rajongóinak nagy száma. Ha látni fogjuk, hogy Anyegin milyen sok utánczóra talált nálunk, igazán csak akkor fogjuk nagyra értékelni BÉRCZY KÁROLY remek fordítását, mert íróink természetesen nem eredetiből ismerték meg az orosz költészetnek ezt a ragyogó ékességét, hanem kitűnő magyar szövegéből, amely éppen ezért felér bármely eredeti mű korszakos jelentőségével. Nevezetes dolog, hogy nem csupán egyes művekre hatott, hanem egy egész műfaj került a befolyása alá, s ez a műfaj közvetlenül azután bontakozott ki, amikor Bérczy Károly 1866-i fordítása az egész magyar íróvilágot és közönséget a rajongásig megfogta. Ez éppen arra az időre esett, amikor a verses elbeszélő költészet válságos helyzete szembe-tűnővé tette, hogy az eposz merőben anachronizmus, már nincs keresnivalója a költészet új világában. A lejáráfélben levő eposznak a végső kegyelemdőfést BYRON adta meg annak a szédületes hatást kiváltó új genrenek a megteremtésével, amely egyrészt könnyű verselésű formára újszerűsítette a méltóságosan-hömpölygő hexametert, másrészt korszerű tartalommal cserélte fel a régi történelmi témát. Ezt a Byron-féle stílust, amelybe még sok romantikus vonás vegyült, realisabb irányban Puskin képezte tovább, s kettőjüknek együttes hatása teremtette meg a verses regényt, a verses epikának azt a műfaját, amellyel az eposz befejezte évezredes irodalmi pályafutását. A magyar eposzt ARANY JÁNOS formálta át verses elbeszéléssé, egyenesen Byron nyomán, de követői, bár szintén nem függetlenek Byrontól, szembefűnőbben mutatják az orosz költő befolyását. Ez annál inkább észrevehető, mert Puskin nem csupán egyes költői alkotásokra hatott, hanem általában az egész magyar verses regényköltészetet megtermékenyítette, nem témával. — ezt a magyar élet adta, — hanem Anyeginre valló szerkezeti sajátosságokkal és hangulati elemekkel.

Nincsen még kimutatva, de módszeres vizsgálattal könnyű lenne kideríteni, hogy a hetvenes-nyolcvanas évek legkedveltebb műfajának, a feltűnően eltérőbelyesedett magyar verses regényköltészetnek Puskin volt a legfőbb ihletője és mintaképe. Aki próbát tett ebben a nembben, — már pedig a korszak minden költője egyszer megkísérelte, — az menthetetlenül Anyegin befolyása alá került. Ennek az iránynak legkitűnőbb, mai napig elismert kivételes értékű alkotása ARANY LÁSZLÓnak a Kisfaludy-Társaságtól koszorúzott verses regénye, A délibábok hőse (1873). Húbele Balázsbán egy korszak lelkülete testesül meg, a nagy feladatokra öntudatosult, de szép ábrándjaiban csalódott, erőteljesen önmagába roskadó nemzedék hangulata, ugyanaz, ami Anyegin pályáját is költői egységbe vonja. Az irodalomtörténet ARANY LÁSZLÓ

Verses regényével kapcsolatban elsősorban Byron hatását emlegeti, viszont épolý helytállónak látszik az a vélemény, hogy Anyegin nélkül, ha megszületik is, nem oly alapvonásokkal születik meg A délibábok hőse, amely fölváltva oly jellegzetesen magyar és oly jellegzetesen orosz.²⁵ Ha valaki fáradságot venne a két műalkotás egybevetésére, ami eddig még nem történt meg, könnyen megállapíthatná, hogy a nagyvilági hang, az elegáns könnyedség, a városhangulat és a vidék valószínű rajza, ami először Arany Lászlónál jelentkezik költészetünkben, Puskinhoz igen közelálló vonások. Az Alföld sívársága, lehangolt-sága, oroszos tespedtsége, amit először A délibábok hőse örökölt meg, szintén Puskin-reminiscenciákat idéznek emlékezetünkbe.²⁶ Byron romantikus volt, Puskin a realizmus úttörője az orosz költészetben, s A délibábok hősének realizmusa lépten-nyomon Anyegint juttatja eszünkbe. Ez a kapcsolat egészen természetesnek tűnik föl annál az Arany Lászlónál, aki meleg vonzalmát az orosz költészet iránt Puskinfordításával is elárulta.

A délibábok hősének lelki rokonsága Anyeginnel nem magában álló jelenség. Verses regényeink tekintélyes csoportja mutat egyezést Puskin remekművével. Nem lehet véletlen, hogy mindnyájan vesztett boldogságról, füstbe ment szép ábrándokról és keserű hangulatú letört-ségről énekelnek, egyszóval ugyanazt a dallamot zengik, amivel Anyegin olyan varázsos hangulatba ringatta olvasóit. Reá emlékeztet Gyulai Pálnak finom lélekrajzzal és mesteri korfestéssel jeleskedő Romhányija (1872), töredékes alakjában is a magyar verses regény egyik legkiválóbb terméke. Már a kortársak észrevették Romhányinak Puskinnal való szoros kapcsolatát,²⁷ s az irodalomtörténet ma már tisztán látja, hogy a két műnek nemcsak a cselekvényében van több azonos mozzanat, — a visszaütött szerelem s a késői emésztő epekedés az elvesztett boldogság után — hanem olyan szerkezeti és formai sajátosságok is észrevehetők Romhányiban, például a tárgytól elkalandozó lírai kitérések s az Anyegin-strófaszerkezet alkalmazása, amelyeket Gyulai Pál nyilvánvalóan Puskin költészetében figyelt meg. Gyulai Anyeginnek nemcsak egyes képeit másolta, hanem még a hangulatát is kölcsön vette. Romhányit olvasva, nem lehet feledni a feledhetetlen Anyegint — így vélekedett róla az egykorú kritika, amely viszont azt is elismerte, hogy csak a külső szerkezet emlékeztet az orosz mesterre, a cselekvény teljesen önálló, minden ízében nemzeti s az egész a költő gúnyorosan fájdalmas egyéniségében olvad fel.²⁸ Míg ARANY JÁNOS Byront választotta mintaképének Bolond Istókjában, még stanzáit is tőle kölcsönözte, addig Gyulai az orosz költőt vallotta mesterének, mert Puskin realiz-

²⁵ Már Vadnai Károly, A délibábok hőse első ismertetője, vele kapcsolatban Anyegint és Szollogub nevét emlegeti [Főv. L. 1873. 88. sz.].

²⁶ Halász Gábor, Nyugat 1937/2. 307.

²⁷ Szana Tamás, Főv. L. 1869. 278. sz. — Reviczky Gyula, A Hon 1881: 354. — Baráth Ferenc, Irod. dolgozatok (1895) 193.

²⁸ Főv. L. 1871. 39. sz., 1872. 221. sz.

musa és oroszos hangulata közelebb állott az ő költői világához.²⁹ Még Berlinben 1855-ben megszerezte Puskin költői műveinek Bodenstedt-féle német fordítását s itthon Bérczy Károly Anyeginjének ő volt a legbuzgóbb terjesztője. Puskin még más téren is hatással volt Gyulaira. Amikor Arany János örömmel üdvözölte Gyulai gyermekverseit, egyenesen arra hivatkozott, hogy Puskin sem tartotta méltóságán alulinak népmeséket feldolgozni, amiből kitűnik, hogy Gyulai minden bizonynyal Puskitól vett ösztönzést az addig elhanyagolt mese-költészet sikeres művelésére.³⁰ Az irodalmi köztudatban nyomatékosan nincs eléggé kiemelve, hogy költőink közül épen az erdélyi Gyulai Pál tanúsított legtöbb vonzalmat az orosz irodalom iránt. A fejtegetések során erről még több ízben meggyőződést szerezhetünk.

Azok a szellemi azonosságok és formai sajátosságok, melyek A déli-bábok hőseit és Romhányit Anyeginnel állítják viszonyba, a hetvenes-nyolevanas éveknek még egy sereg verses regényében jelentkeznek. Itt nincs tere az egybevetéseknek, éppen csak nagy vonásokban lehet utalni arra, hogy lépten-nyomon észlelhető Anyegin visszhangja ennek az időszaknak magyar verses elbeszélő költészetében. Sokat és elismeréssel emlegették annak idején BALOGH ZOLTÁNNAK, a múlt század derekán élt földbirtokos-költőnek, haténares Alpári című verses regényét, mely a Kísfaludy-Társaság kiadásában jelent meg 1871-ben. Mind koncepciójában, mind motívumaiban és reflexióiban igen élénk tükörképe Anyegin sajátos világának. Azt is észrevette a kritika, hogy hőse époly derék, de elhibázott nevelésének és rendje előítéleteinek áldozatául eső nemes ifjú, mint mintaképe, az orosz Jevgenyij Onyegin, s bár Alpári tiszta magyar költemény, előadásán, a költő szubjektívítésén és társadalomrajzán szakadatlanul átsugárzik Puskin befolyása.³¹ Egészen bizonyos, hogy Anyegin nélkül Alpári aligha jött volna a világra. Puskin modorát juttatja eszünkbe VAJDA JÁNOS verses életképe is, a Találkozások (1877), amely szintén egy eljátszott életről szól, egyoldalú sötét világfelfogással, széles társadalmi rajzzal, a szubjektív elemek és reflexiók gazdagságával, a kedélyesség, a gúny, a szenvedély és mélázó költészet hangjainak változatos vegyületével. A beszély hőse szintén cserben hagy egy szegény leányt, ki szívéből szeret, másért, aki nem érdemli a szerelmet.³² VAJDA költői beszélye megint annak a sikernek a vetülete, melyet Anyegin keltett nálunk a Bérczy-féle fordításban, csak éppen Puskin elragadó szeretetreméltósága, finom és érzelmes hangja hiányzik belőle. FEJES ISTVÁN, aki a tiszántúli református egyházkerület püspöki székében fejezte be hosszú életét 1923-ban, egy Kamilló című költői beszélyt írt (1884) Anyegin hódítása idején és ugyancsak nem tudta függetleníteni magát Puskitól, teljesen az ő

²⁹ Papp Ferenc, Gyulai Pál. Bp., 1941. II, 160–75. — Galamb Sándor, Gyulai Pál novellái. IK. 1919–21: 138–40.

³⁰ Papp Ferenc, i. m. I, 519.

³¹ Névy László, Balogh Zoltán emlékezete: Koszorú III (1880), 102.

³² Föv. L. 1877. 281. sz. — Schöpflin Aladár, Magyar írók, Bp., 1917. 188.

modorában rajzolta meg hősének pályaképét. WERNER GYULA, a századfordulón Jókai stílusában a történeti regény termékeny művelője, hasonlóképpen megpróbálkozott a verses beszélyvel. Az ő regénye címen (1884) és előszavában maga utalt arra, hogy Anyegin volt az ihletője. Ez annyira nyilvánvaló, hogy figyelmeztetése nélkül is azonnal észrevehető a kettőjük közti szoros költői viszony. ÁBRÁNYI EMIL egyik töredékes verses elbeszélésén (Adorján végzete. Újabb költ. 1881) már a korabeli kritika észrevette Puskin szembetűnő, de gyarlón sikerült utánzását.³³

Ez a csoport főképen tárgyválasztás tekintetében mutat rokonságot Puskinnal. Vannak aztán olyanok, akik csak előadásukban emlékeztetnek az orosz regényre, de oly mértékben és annyira föltűnően, hogy a hatás tagadhatatlannak látszik. A Puskin- és Lermontov-fordító ZILAHY KISS IMRE verses elbeszélésén (Alvó szerelem, 1867) mindenki rögtön felismerheti Anyegin stílusát. Az előbb említett FEJES ISTVÁN egy másik költői beszélynének (Egy szép asszony, 1875) koncepciója, szerkezete és előadása egyaránt Puskinmodorát árulja el,³⁴ s ugyanezt mondhatjuk SOMLÓ SÁNDOR színművész szomorú történetéről (Ödön, 1880) és ENDRÓDI SÁNDOR rövid elbeszéléseiről (Alkony, Henrik, Szerelemből), amelyek meleg, érzelmes előadásukat és a költői hatás eszközeit nyilvánvalóan Puskitól kölcsönözték. Jellemző Puskin hatásának tartósságára, hogy a műfaj egyik legkésőbbi hajtása, ERDÉLYI ZOLTÁNNAK akadémiai jutalmat nyert Vesztett boldogsága (1898) sem tudta kivonni magát Anyegin befolyása alól. Különösen megérzik ez a Tatjana alakjára emlékeztető finom lélekrajzán, nemkülönben hangulatos, költői előadásán. A teljesség kedvéért végül megemlíthető, hogy REVICZKY GYULA is egy verses regénybe kezdett, — sajnos, töredékben maradt, — amihez mintának tekintette Anyegin, s hogy Puskin magyar hatása szinte napjainkig lenyűlik, arra például hozható fel VIETORISZ JÓZSEF tankölteménye (Ars poetica mea, 1930), amelyen még mindig kiütözik Anyegin formai hatása.³⁵ Egyik Anyegin-motívum még ADY ENDRÉNél is visszhangzik.³⁶ —

A felsorolt kis eposzok — jellemző termékei a kihalófélben levő verses epikának — valamennyien az orosz költő rokoni vonásait viselik magukon, valamennyien Puskin Anyeginjének hatása alatt keltek életre, mégpedig nem az eredeti, hanem a Bérczy-féle fordítás közvetlen befolyására. Puskin magyar élete tehát, amint műveinek egyrészt száz év óta meg nem szűnő magyar kiadásaiából látható, másrészt Anyeginjének tömeges visszhangjából észrevehető, föltűnő rokon-

³³ Főv. L. 1882. 2. sz.

³⁴ Bp. Szle 1876. 12. köt. 203.

³⁵ A fentiekre vonatkozólag l. Kéky Lajos, A magyar verses elbeszélő költészet a XIX. század második felében: It. 1912:225, 298. — Radó Antal, Missolonghi halottja: A Kisfaludy-Társ. Évlapjai. 57. köt. Bp. 1928. 245.

³⁶ „Tatjana írt” című versében. Rövid dalok egyről és másról. Bp., 1923. 19.

szenvvel és megértéssel nyitja meg a magyar-orosz irodalmi kapcsolatoknak tovább terjedelmesedő és mélyülő folyamatát. Irodalomtörténetünk készséggel ismeri el, hogy a magyar verses regény virágzását egyenesen Anyegin mozdította elő s azt is hálásan emlegeti, hogy magyar költőink finom lélekrajzot, elegáns könnyedséget, hangulati és forma-művészeti elemeket tanultak tőle, így végeredményben az orosz költő a magyar költői előadás finomításában és szépítésében is közreműködött. Még egy szociális vonás vezethető vissza az orosz költő eszméltető befolyására. Századvégi olvasóközönségünknek tetszett, ha költőinek műveiből saját korának erkölceit, képeit látta kiragyni vagy kisötlíteni. Reálisabb alapra először a verses regényben helyezkedik a magyar társadalomszemlélet. Puskin az orosz élet költői rajzában mindig rámutat az orosz társadalom sebeire s egyenesen az ő hatásának tulajdonítható, hogy ennek az időnek hasonnemű költői kísérleteiben itt-ott szintén fellüktet a magyar élet gyógyulását sóvárgó fájdalma.³⁷

4.

LERMONTOV JURJEVICS MIHÁLY

1814—1841

Puskinnal csaknem egyidőben lépett be a magyar irodalomba LERMONTOV, aki mind az orosz, mind a magyar irodalmi köztudatban ma is a legrangosabb költők sorában él. Mint Byron, „meghajszolt, kósza lélek“, de szíve oroszul dobogott.³⁸ Bár egy évszázad választ el romantikus életétől, — olyan fiatalon halt meg, mint Petőfi, s olyan szerencsétlenül, mint Puskin, — s bár irodalmi divatok különítenek el romantikus költészetétől, mely a byroni stílus legszebb orosz változata, még vannak hívei, kik nem tudnak betelni szabadság-rajongásával, művészi előadásával, páratlanul színpompás verseivel. Nagy és tartós hódításának számos magyar nyoma fedezhető fel. Tomboló temperamentuma, gúnyolódó kedve, sejtelmes orosz sötétsége, elragadó eredetisége, minden sorában felöltő szubjektivitása nagyon megtetszett nekünk; ez egy sereg munkájának lefordítását eredményezte. Igen érdekes, hogy először a prózaíró Lermontovval ismerkedtünk meg. Első bemutatkozása irodalmunkban a Korunk hőse című világhíres regénye volt a Magyar Sajtó 1855-i évfolyamában német szövegből, amelyet FALK MIKSA kezdett fordítani s VAJDA JÁNOS, a költő, végezte be.³⁹ Azóta még három fordítása készült, mind a három már oroszból: RUBY MIROSLÁV főreáliskolai tanár és TIMKÓ IVÁN miniszteri tisztviselő együttesen fordították le 1879-ben, majd SZABÓ ENDRE fordítása került

³⁷ Az itt összeszedett és felsorolt adatok nem teszik fölöslegessé, esetleg megkönnyíthetik annak a tanulmánynak a megírását, amellyel még tartozunk Puskinnak.

³⁸ „Nem vagyok Byron“ című versében mondja magáról Győri-Juhász Jenő fordítása szerint: l. Orosz költők antológiája, 138.

³⁹ Hölgyfutár 1857. 210. sz. 921.

forgalomba 1906-ban, VOINOVICH GÉZA remekbe faragott Lermontov-arcképével, a Klasszikus Regénytár sorozatában. Elévülhetetlensége mellett szől HAVAS ANDRÁS KÁROLYNAK éppen most (1944) megjelent új fordítása. Az 50-es években Lermontovnak még két novellája szolgált meg magyarul s ugyanakkor SZÉKELY JÓZSEF hírlapíró az első magyar méltatást írta róla a Hölgyfutár 1857. évfolyamában, ahol áradozva magasztalta „Kaukázus csalogányát“, az „Ossiánba olvadt byroni szellemet“. Ebben az időben veszi észre az orosz költőt GYULAI PÁL s ő lesz első magyar tolmácsolója Lermontov lírájának. GYULAI figyelmét Lermontovra még BODENSTEDTnek 1852. évi művészi értékű fordítása hívta fel, melyet annak idején a német műbírálat elragadtatással üdvözölt s valósággal a német költészet gazdagodásának tekintett. Érdeklődését még tovább fokozta SCHOTT VILMOS berlini egyetemi tanár, aki Lermontov költészetének lelkes magasztalója volt s akivel GYULAI berlini tartózkodása alatt benső kapcsolatban állott. Ebben az időben a lelkét elborító világfájdalmas hangulatának nagyon megfelelt Lermontov borongós, sötét kedélyű világa s különösen tetszett neki az orosz költőnek az az esztétikai álláspontja, hogy lelkének titkát sokkal többre becsülte, hogysem pénzen vagy dicsőségen áruba bocsátotta volna. Ennek az együttérzésnek jeléül fordította le 1857-ben Lermontovnak A szerkesztő, olvasó és költő című párbeszédese hosszabb költeményét, amelybe éppen említett lelki válsága révén annyi líraiságot vitt bele, annyira beleéltte magát s költői hangulatát oly művésziiesen tolmácsolta, hogy valósággal az eredeti alkotás hatását kelti bennünk.⁴⁰ Ez a nevezetes darab, melyet először ARANY JÁNOS tett közé Szépirodalmi Figyelőjében s amelyet költeményeinek gyűjteményes kiadásába GYULAI felvételre érdemesnek tartott, egyike a legszebb magyar Lermontov-fordításoknak.

Lermontov iránt igen nagy megértést tanusított, mindenesetre kortársai között legtöbbet foglalkozott vele ARANY LÁSZLÓ. Még abban az időben, amikor költői tehetsége csak bontakozófélben volt, nem eredeti művekkel próbálkozott, hanem fordítgatásokkal árulta el a költészet iránti vonzalmát. Költői hajlamának már első jelentkezése mindjárt Puskin és Lermontov felé fordult. Húszéves korában a Budapesti Szemlében tanulmányt írt Lermontovról s ebbe mutatványul beleillesztette az orosz költőnek egypár lírai költeményét s epikai töredékét sikerült átültetésben. Ugyanekkor fordította le Lermontovnak két nevezetes költői beszélyét, a Cserkesz-fiu-t és a Számvevőné-t, mindkettő nagyon kapós volt a Lermontov-fordítók körében. De fordításait ARANY LÁSZLÓ nem adta ki, csak kísérleteknek tekintette; nem volt velük megelégedve a műfordítás követelményeinek szempontjából, mivel nem az eredeti orosz szövegből dolgozott, hanem németből Bodensedt után tolmácsolta a borongós kedélyével rokon orosz költő legnépszerűbb darabjait. Itt megint GYULAI PÁLÉ az érdem, hogy nem maradtak feledésbe temetve ezek a magyar Lermontov-émlékek: ő tette közzé először Arany László összes műveinek I. kötetében (1900). Érdemes dolog volt a közzététe-

⁴⁰ Papp Ferenc, Gyulai Pál, Bp., 1935. I, 447, 497, 503, 526.

lük, mert mai napig a java Lermontov-fordításához tartoznak, — látszik, hogy igazi költő kezéből kerültek ki. Írói arcképe ma is Lermontov költészetének legrészletesebb, legbehatóbb méltatása irodalmunkban. A felsorolt adatok mögött természetszerűleg settenkedik az a sejtelen, hogy Lermontov szelleme s a Korunk hőse bizonyára szintén ott volt A délibábok hőse költőjének ihletői között.⁴¹

Arany Lászlóval egyidőben 1866-ban fordította le ZILAHY KISS IMRE — nevét már Puskinnál említettük — A eszkeresz fiú-t újra és a A démon-t, amely TELEKES BÉLA újabb fordításában 1921-ben önálló kiadványként jelent meg utoljára. E leginkább byroni stílusú Lermontov-költemény orosz népszerűségét és világhírét egy magyar művész, ZICHY MIHÁLY, remek illusztrációi még nagyobb méretekre emelték.⁴² SZABÓ ENDRE már idézett Négy orosz költő című kötetében az egyik orosz költő Lermontov 26 darabbal szerepel, köztük két olyan hosszabb költeménnyel (A zsurnaliszta, az olvasó és író. A pénztárosné), amelyet Gyulai Pál és Arany László már korábban művészien tolmácsolt. Régi népies hangú elbeszélő költeménye, Kalasnikov históriája, melyre még Arany László hívta volt fel a figyelmet, csak 1924-ben találta meg fordítóját SZTRIPSZKY HIADORBAN, aki az ó-orosz hangú mű fordítására a székely népballadák ősi zamatú, rímtelen tizenkettőseit alkalmazta, a székely népballadáknak a rég elmúlt századok hangulatába ringató ódon nyelvével.⁴³ Ezenkívül hírlapokban és folyóiratokban (pl. Bp. Szemle, A Hét, M. Gênioz, Jövendő) Lermontovval, különösen a századforduló éveiben, igen sűrűn találkozunk. Egy jókora kötetet tenének ki versei, ha azokat mindenünnen egybeszednők. Fordítói közül az említettekén kívül még nevezetesebb nevek: SZABÓ KÁROLY, RADÓ ANTAL, TABÉRY GÉZA, KOSZTOLÁNYI DEZSŐ. A költő születésének százéves évfordulójára ILLYÉS GYULA fordította le néhány szép versét a Nyugat 1941. évfolyamában s ugyanakkor/a Bp. Szemlében NAGY IVÁN kimerítő tanulmánya idézte emlékezetbe Lermontov költészetének el-évülhetetlen értékeit, amelyek GYÓRI-JUHÁSZ JENŐ orosz antológiájában, ahol 29 legszebb verse szólal meg magyarul, éppen napjainkban újra meglevenedtek előttünk.⁴⁴

⁴¹ Pais Dezső, Napkelet 1924/2. 170—1.

⁴² Démon-képei már az 1878-i párizsi világkiállításon nagy feltűnést keltettek. „Nincs orosz festő, — írta a Novosti című orosz hírlap 1902-ben, mikor az egész orosz társadalom ünnepelte Zichy Mihály 65. születésnapját, — aki, bármennyire akarta volna is, szebb és igazabb Lermontov-illusztrációkat csinált volna, mint Zichy. A Démonhoz készített legnagyobb kartonja, „A csók“, még a szegényebb orosz családok lakásában is ott van; száz-ezernyi példány fogyott el e nagyméretű kartonból“ (Vö. P. Napló 1902. 289. sz.). Zichy Mihály ezenkívül Lermontovnak „Mary hercegnő“ című regényéhez is készített 23 díszítő rajzot, amelyek helyszíni tanulmányok alapján kaukázusi tájakat ábrázolnak és poétikus hangulatukkal ragadnak meg.

⁴³ Napkelet 1924/2. 168.

⁴⁴ Az adatok ismeretével tovább kellene nyomozni, hogy csakugyan hatástalan maradt-e Lermontov jelenléte költészetünkre, vagy csak nem vet-tük észre, mivel eddig senki sem akadt, ki e kérdés mögé nézzen.

5.

GOGOLY VASZILJEVICS MIKLÓS

1809—1852

Puskin és Lermontov kortársa, a kisorosz GOGOLY, időrendben a harmadik orosz író, ki a magyar irodalom érdeklődését jelentősebb mértékben megnyerte és lekötötte. Aki meg akar vele ismerkedni, minden lényeges tudnivalót megtalálhat róla a Klasszikus Regénytár Gogoly-kötetének bevezetésében, amely szintén VOINOVICH GÉZA finom elemző tollát dícséri, és SZERB ANTAL írói arcképében, mely az orosz regényíró egyéniségének és művészetének szépen megírt, legbővebb magyar taglalása.⁴⁵ Ezt kiegészítjük azoknak az adatoknak ismeretével, amelyek Gogoly írói munkásságának magyar változatsorát fogják nyújtani.

Nevezetes dolog, hogy a magyar irodalomnak és közönségnek Gogolyt legelőször nem kisebb ember mutatta be, mint ARANY JÁNOS. Tudvalevő, hogy ARANY mint szerkesztő többször került a szerkesztőknek abba a kellemetlen helyzetébe, hogy a cikkhiányon kénytelen-kelletlen saját munkájával kellett segítenie. Ez a körülmény kényszerítette novella-fordításokra is, ami voltaképpen távol esett írói gyakorlatától és költői szellemétől. Így fordította le Gogolynak A köpenyeg című világhírű, az orosz irodalomtörténetben páratlanul előkelő helyet elfoglaló novelláját, amelyről közszájon jár DOSZTOJEVSZKIJNEK az a nevezetes megjegyzése, hogy az egész későbbi orosz irodalom ebből a köpenyegből szakadt ki. Szellemes kifejezése annak az irodalomtörténeti ténynek, hogy az orosz reális regényt ez a kis műalkotás alapozta meg és indította el azon az úton, mely néhány évtized alatt a világirodalom ormára vezette. ARANY az általa szerkesztett Szépirodalmi Figyelő 1860/61. évfolyamának 23—26. számában névtelenül tette közzé ezt a kis remekművet, mely arról szól, hogy a szegény, nyomorult Akakievics Akaki írnokot megszállja a vágy, hogy új köpenyegyet szerezzen s amikor évek hosszú sorának görnyedésével vágya teljesül, még azon az estén lekanyarítják válláról verejtékes szerzeményét, ami rá nézve nem kisebb csapás, mint az a katasztrófa, mely az uralkodót éri, ki birodalmát veszti el. Arany fordítása talán feledésbe merült volna a nehezen hozzáférhető folyóirat hasábjain, ha az orosz irodalommal rokonszenvező GYULAI PÁL ki nem emeli onnan s közzé nem teszi az Olesó Könyvtár népszerű és eleven vállalatában, ahol aztán újabb és újabb kiadásokban került forgalomba. Először mindjárt a vállalat megindításának első esztendejében, 1875-ben jelent meg, mint a gyűjtemény 23—24. száma Beszélyek az orosz életből Gogol Miklós után címmel. A közölt két novella közül csak az első (A köpenyeg) ARANY fordítása. A második (Egy kép a régi jó időkből) SÜKEI KÁROLY átültetése. Szerkesztői rászorultságból ARANY még egy orosz novellát fordított magyarra, GRÓF SZOLLOGUBNAK, Gogoly kortársának Előkelő világát, amely

⁴⁵ Gogoly: Magyar Csillag 1944 : 225—32.

szintén a Szépirodalmi Figyelő 1860/61. évfolyamában (39—48. sz.) kapott helyet, ugyancsak a fordító megnevezése nélkül. Ezt a kis regénynek is beillő második elbeszélést megint GYULAI vette pártfogásába s az Olsó Könyvtárban (17—18. sz.) biztosított neki önálló életet 1875-ben. ARANY természetesen nem orosz eredetiből, hanem német fordításokból dolgozott. Ez lehetett az oka annak, hogy nevét elhallgatta és szándékához híven Gyulai kiadása szintén mellőzte megnevezését.⁴⁶

Nem lehet azonban pusztán szerkesztői kényszerültségnek tulajdonítani, hogy ARANY két ízben is az orosz irodalomhoz fordult, amikor folyóiratában a novella-hiányon kellett segítenie. Éppen abban az időben a század derekán kezd jelentkezni a nyugati irodalmakban az orosz realizmus, ami mindenütt feltűnést kelt, erősen felélénkítve a romantizmusban már ellankadt figyelmet és elbágyadt érdeklődést. Természetesen ARANY, a realizmusnak egyik legnagyobb magyar mestere, rögtön észrevette az orosz regénynek az ő költői hajlamával egyező rokonságát, így nem pusztá véletlenség, hanem öntudatosság irányította költői érzékét Gogolyhoz, a később bámulatosan kiterelődött orosz realista irány elévülhetetlen érdemű mesteréhez. Vonzalmát iránta azzal is kifejezésre juttatta, hogy A köpenyeg hősnéek nevét, Akakievics Akakit gyakran használta álnévül cikkei alatt. Szellemi látókörének terjedelmére s fogékonyságának mértékére jellemző, hogy egy termékeny irodalmi áramlatnak vágott hozzánk medret,⁴⁷ s mindkét folyóiratában (Szépirodalmi Figyelő, Koszorú) megértésről tanuskodó készséggel adott helyet az orosz írók (Lermontov, Gogoly, Szollogub) műveinek. ARANY JÁNOS dús érdemei közé be lehet iktatni az orosz irodalom különleges megbecsülését, aminek bizonyára hatékony része volt abban, hogy kortársai az ő példaadása nyomán sűrű egymásutánban bátorkodtak neki az orosz költészet fordításának és tanulmányozásának. Elsősorban az ő ösztönzésének köszönhető Puskin Anyeginjének BÉRCZY KÁROLY-féle átültetése, s fia, ARANY LÁSZLÓ, éppen a 60-as évek elején, minden bizonnyal az ő befolyása és irányítása alatt fordult az orosz irodalomhoz s tett nagy szolgálatokat Puskin, de főképen Lermontov átültetésével, verses regényében pedig az oroszos hangulatok magyar változatainak költői kifejezésével.

A magyar Gogoly-irodalom nem nagy terjedelmű, de megtaláljuk benne Gogoly valamennyi számottevő költői alkotását. A Bulyba Tárász című romantikus regényét, az „orosz Iliászt”,⁴⁸ mely a Zaporogi kozákoknak a lengyelekkel és a böszörményekkel vívott legendás küzdelmeit beszéli el s amelyről a kritika azt a megállapítást tette, hogy a XIX. századnak egyetlen olyan műve, amely érdemes az eposzra névre, CSOPEY LÁSZLÓ gimnáziumi tanár, ALMÁSI LÁSZLÓ néven, fordította oroszról magyarra 1878-ban az Olsó Könyvtárban, ahol 1895-ben javított második kiadása vált szükségessé. A kozákélet szépségeinek

⁴⁶ Kardos Lajos, Arany János novellafordításai: It. 1915: 96—101. — Voinovich Géza, Arany János életrajza. Bp., 1938. III, 43.

⁴⁷ Pais Dezső, Napkelet 1924/2. 170.

⁴⁸ Heinrich Gusztáv, Gogol legszebb beszélye: Főv. L. 1878. 160. sz.

megírásában annyi művészet nyilvánul meg, hogy egy sorba kívánczik a világirodalom remekeivel. Ez tette indokolttá két újabb fordítását, a Kiss Dezsőét (1926) és Trócsányi Zoltánét (1930), amelyek csak nemrég négy kiadásban keltek el. A romantikából elinduló Gogoly a jobbagy-lelkeket vásárló szélhámos Csicsikov trojkáján fedezte fel az irodalom új területét, a realizmust, pontosan száz esztendővel ezelőtt, a Csicsikov barangolása vagy a holt lelkek című regényében (1845), a korabeli orosz viszonyoknak ebben az elevenébe metsző kegyetlen szatírájában, melynek becsét az egyetemes irodalomtörténeti közvélemény a világirodalom halhatatlan remekművei közt emlegeti. Két magyar fordítása tanúskodik arról, hogy a magyar közönség számára is kiváló értéket képvisel. Az első Meghalt lelkek címen jelent meg 1874-ben György Aladár fordításában. Ez valószínűleg németből készült, már elavult, csak irodalomtörténeti emléknékné számítt. Ma a Szabó Endre fordítását keressük meg a Klasszikus Regénytárban, ahol a Holt lelkek 1905-ben jelent meg, s azzal az élvezettel és önfeledtséggel merülhetünk el benne, mintha eredeti munkát olvasnánk, talán még a benne rajzolt orosz társadalmi viszonyokat sem találjuk idegenszerűeknek, ha ismerjük a mult század elejének velük sok tekintetben egyező magyar életét. E kiemelkedő alkotásokon kívül, amelyek közös kincsei a népek irodalmának, jelesebb novellái közül még sokat olvashatunk magyar fordításban.

Gogoly írói munkásságának másik nevezetessége, hogy ő írta Oroszország első színpadi komédiáit. A színműíró Gogoly jó ismerősünk A revizor című véresre korbácsoló szatírájából, melyben a lelki műveltség és erkölcsi érzék híjával levő hivatalnoki kart, a hirhedt „csinovnik” rendszert, állította pellengérré. A darab az első szentpétervári bemutató óta (1836) sem vesztette el alkalmosságát, s miní másutt, nálunk is állandó műsordarab lett. Magyarul először 1874. december 23-án adták elő a budapesti Nemzeti Színházban Szentkirályi Albert — egy művelt orvosdoktor — fordításában, az egyik szerepet még Szigeti József játszotta benne. Nyomtatásban 1875-ben adta ki a Kisfaludy-Társaság. Magyar színpadon ez volt a legelső orosz darab s azóta mindenik nemzedék megnézte. Első előadásáról a Fővárosi Lapok recenziója megállapította, hogy „jóízű nevetés közt nézték e valóban eredeti vígjátékot”.⁴⁹ Amin a nagyapák mulattak, az tetszett a dédunokáknak is, mert Gogoly szatírájának tárgya, a hatósági korrupció, időt állónak, elavulhatatlannak bizonyul. Először 1877. augusztus 24-én elevenítette fel a Nemzeti Színház, a főszerepben szintén Szigeti Józseffel, ki „sok kedvvel és humorral játszott”, s a darabba a színészek az éppen akkor folyó orosz-török háborúra vonatkozó rögtönzéseket vegyítették, ami igen tetszett a közönségnek.⁵⁰ 1915. december 4-én újra színre hozta a Nemzeti Színház, új betanulással, Hevesi Sándor új fordításában.⁵¹ A háború előtt utolsó felújítása 1931-ben

⁴⁹ Főv. L. 1874. 295. sz.

⁵⁰ Főv. L. 1877. 194. sz.

⁵¹ Szász Károly; Uránia 1916; 13.

volt. Gogolynak még egy másik darabja, A vőlegény című is, színre került a Nemzeti Színházban 1923-ban, ugyancsak Hevesi fordításában és színpadi rendezésében.⁵²

Az orosz próza elbeszélés Gogoly műveivel jelentkezik irodalmunkban s arat első sikereket nálunk. ARANY JÁNOS és GYULAI PÁL kövezte ki útját hozzánk, hatása is elsősorban rajtuk kettőjükön észlelhető. Kevésbé ismert, hogy ARANY a prózai elbeszélésben is próbát tett, amint erről a hátrahagyott művei közt őrzött töredékes kísérletei tanuskodnak. Ha ezeket elolvassuk, pl. a 12 lap terjedelmű A két ablaku ház-at, — a másik alig 50 sornyi, ez tehát kevésbé jöhet tekintetbe, — ugyanazt a réalista szemléletmódot, a megfigyelés aprólékoságát és a részletező elemzést vehetjük észre, ami a Holt lelkek-ben különösképpen leköti figyelmünket. Természetesen nincs alap messzemenő következtetésekre, de legalább sejtelemképen annyi kifejezhető, hogyha Arany novellaírásra adta volna magát, bizonyára Gogoly realizmusának nyomdokain haladt volna.⁵³ Többször történt már utalás arra, hogy GYULAI PÁL mennyire vonzódott az orosz irodalomhoz, aminek különböző formákban adott kifejezést. Puskin hatását beolvasztotta Romhányijába, Lermontov egyik legművészibb versét utolérhetetlen költőiséggel ültette át s Gogoly két novelláját először ő adta ki az Olesó Könyvtárban, ahol később még Gogoly több nevezetes munkájának biztosított nyilvánosságot. Vonzalma az orosz íróhoz olyan erős volt, hogy magával sodró hatása alól sem tudta kivonni magát. Főképen az egyszerű világ iránt érzett bensőséges vonzalma mutat vele rokonságot. Az első magyar komikus című humoros rajzát, amelyben az erdélyi magyar színészet úttörő harcosának, Jancsó Pálnak, állított emléket, a magyar irodalomtörténet szívesen vonja A köpönyeg-gel párhuzamba. Mint Akakievics Akakit a vállára kanyarított köpönyeg, hasonlóképen teszi boldoggá egy jó ebéd az ütött-kopott vándorszínészt. De voltaképen nem is a cselekvényben és a motívumokban van azonoság, hanem az irodalmi arckép jellegzetes vonásaiban, amelyeken a Gogolytól elindított orosz realizmus szellemét érezzük — s ez az, ami Jancsó Pál alakját a legművészibb magyar ábrázolások sorába emeli.⁵⁴ A pompás korrajzot nyújtó Egy régi udvarház utolsó gazdája című legremekőbb novellájának realis életképen megint csak Gogoly hatása érezhető. GYULAI ebben époly megindult lélekkel rajzolja a megható erdélyi környezetet, mint Gogoly a kisoroszországi vidéket az Egy kép a régi jó időkben című novellájában, melynek a szintén erdélyi SÜKEI KÁROLYTÓL készített fordítása 1853-ban éppen Gyulainak mint segéd-szerkesztőnek közreműködésével jelent meg a Szépirodalmi Lapokban. A két novella között Gogoly kétségtelen hatására valló még több rokon vonás mutatható ki; ez arra vall, hogy GYULAI, aki egyébként független és erős írói egyéniség volt, írói munkásságának ebben az időszakában egészen Gogoly befolyása alá került.⁵⁵

⁵² Vö. Nyugat 1923/2. 407—8.

⁵³ Kardos Lajos, i. h. l. 46. sz. jegyz.

⁵⁴ Papp Ferenc, Gyulai Pál I, 332—3.

⁵⁵ Papp Ferenc, i. m. I, 554.

Nem kevésbé meglepő, hogy a Gogoly-hatás még MIKSZÁTH KÁLMÁNT is megérintette Az öregek című novellájában.⁵⁶ sőt PETELEI ISTVÁN-ról, a kiváló erdélyi elbeszélőről, szintén megállapítható, hogy kedvelt motivumához, az öreg házaspár viszonyának rajzához, az ösztönzést valószínűleg Gogoly híres beszélyéből (Egy kép a régi jó időkből) merítette, amely egy időben a modern Philemon és Baucis-mozzanatnak nagy népszerűséget adott a világirodalomban.⁵⁷ Gogolynak ezt a rezignált fájdalomtól áthatott novelláját PETELEI mindig elragadtatással emlegette s az orosz író iránt érzett lelki vonzalma hasonló alakok teremtésére készítette. Akakievics Akaki vonásait ugyancsak megtaláljuk PETELEI alázatos írnok-alakjaiban s talán túlzás nélkül állítható, hogy Petelei költészete is a Gogoly-féle köpönyegben ébredt életre és öntudatra.⁵⁸ Továbbá kapcsolatba szokás hozni Gogoly-al TOLNAI LAJOST, aki sötét regényeinek megtévelyedett embereiben — talán éppen a Holt lelkek és a Revizor mintájára — hasonlóképen kegyetlenül szatirizálta a romlott társadalmat, nemkülönben a történetíró és publicista ACSÁDY IGNÁCOT, aki egyik regényében (Fridényi bankja, 1882) gogolyi maró szatírával ostromozta az emberek gyöngeségét és durva önzését, a korabeli társadalom romlottságát és erkölcsi züllöttségét.⁵⁹ De az itt-ott észlelhető tárgyi hatásoknál fontosabb, — sőt a tárgyi hatás éppen abban gyökerezik, — hogy Aranyval, Gyulaival és általában irodalmunkkal Gogoly éreztette meg először a valószínű életszemléletet, ő öntudatosította a reálisztikus ábrázolás módját. Gogoly a realizmust nemcsak hazájának mutatta meg, ahol ő volt alapvetője ennek az iránynak, hanem irodalmunkat is megtermékenyítette vele, elsősorban Aranyt és Gyulaít, a magyar irodalmi realizmus elévülhetetlen érdemű úttörőit.⁶⁰

6.

TURGÉNYEV SZERGEJEVICS IVÁN

1818—1883

Mint az előbbi fejezetekből már észrevehető, a hatvanas években szorosabb kapcsolatok fonódnak az orosz irodalommal. A nagy felbuzdulás első ideje ez. Ekkor készül az első verses orosz antológia, Anyegin ekkor bájolja el első magyar olvasóit, orosz regények és novellák az újdonság ingerével ekkor kelnek első útjukra s ekkor vetődik fel először és utoljára egy szláv regénytár gondolata meg egy orosz nyelven szerkesztett szépirodalmi közlőny terve az irodalmi csereviszony

⁵⁶ Kontros Kálmán, Mikszáth Kálmán: Az öregek. Beregszászi áll. fiú- és leánygimn. 1938/39. évk.

⁵⁷ Daudet, Az öregek és Turgényev, Az őstalap című regényének Fomuska és Fimuska epizódja, stb.

⁵⁸ Kutassy János, Petelei és az orosz hatás: A Hírnök 1928 : 18.

⁵⁹ Császár Elemér, A magyar regény története. Bp., 1939. 329.

⁶⁰ Az irodalomtörténet közismert tényei közé nincsen beágyazva, hogy költészetünk mit köszön Gogoly termékenyítő befolyásának. A kérdés megérdemelne egy önálló tanulmányt.

megindítására.⁶¹ Egy évtizeddel azelőtt a magyar irodalom még a'ig tudott valamit az oroszról, 1862-ben GYULAI PÁL már örömenek ad kifejezést, hogy fordítóink egyre jobban kezdenek érdeklődni a kitűnő költőket fölmutató orosz irodalom iránt. GYULAI egészen terminészetesnek találja ezt a magyar érdeklődést, mivel a mi irodalmunk és az orosz között, a különböző viszonyok ellenére is, sok hasonlóságot vesz észre. „Ott is, mint nálunk, — állapítja meg, — csak néhány évtized óta vált nemzetibbé a költészet; a népnemzeti elemek náluk is hasonló körülmények közt vívta fel magát; az orosz költő éppen úgy küzd a fensőbb körök franciás műveltségével, mint ahogy mi a legműveltebb köreink németességével; a politikai és társadalmi viszonyokkal való elégedetlenséget éppen úgy megérezhetni az orosz költőn, mint a magyaron.”⁶² Később is, mikor az orosz irodalom magyarországi előretörése még feltűnőbbé lesz, ugyanezeket az okokat, a két nemzet hosszú tespedését, új feleszmélését, a rokonszellem és rokonindítékok megérzését emlegetik annak magyarázatául, hogy az orosz írók olyan nagy számmal jelennek meg és olyan szíves fogadtatásra találnek a magyar szellemi életben.

Különösen TURGÉNYEVről mondható el, hogy a magyar irodalom és közönség akkora rokonszenvvel tüntette ki, ami csak a legnagyobb magyar íróknak jutott kivételes osztályrészül. PUSKIN, LERMONTOV és GOGOLY kétségtelenül nagy becsületet értek el nálunk, de a hatvanas és hetvenes évek nemzedékének szemében TURGÉNYEV jelentette azt az első orosz költőt, akit nem csupán orosz különlegességnek tekintett, hanem a világirodalom magaslatán tisztelt. Annak idején az ő műveiben látták az orosz lélek ismeretforrását, az egész faj pszichológiai vetületét. E mellett regényeinek, novelláinak formája és stílusa annyira európai volt, hogy a magyar olvasónak nem esett terhére beleélni magát a költő rokonszenves világába. Érthető tehát, hogy Turgényev rendkívül közel férközött a magyar szellemiséghez s egy időben a köztudat őt tartotta a világ író-fejedelmének.

Az orosz széppróza e kiváló művészeivel, ki népének sajátosságait tüntette föl s ugyanakkor az örök emberi művészi ábrázolását nyújtotta, amíg élt, senki sem vetekedhetett a népszerűségben. A francia írók maguk elismerik, hogy Turgényev rendkívüli hatással volt rájuk. — Párizsban együtt élt FLAUBERT-rel, a GONCOURT-testvérekkel, ZOLÁ-val,⁶³ — esztétikai kijelentéseit szinte törvényül tekintették. A németek is affélett mondanak, hogy TURGÉNYEV náluk annyira otthon találta

⁶¹ A „szláv regénytár“-t szerb, lengyel, horvát, cseh és orosz regényekkel Pethő Dénes, a M. Tud. Akadémia írnoka, gondolta ki. Sok nyelvet tudó, művelt ember volt. Bérczy Károly befolyása alatt kezdett az irodalommal foglalkozni. Az orosz nyelvű szépirodalmi lapot Ihnatkó György tervezte ungvári tanár korában. Egyik szándék sem valósult meg [Koszorú 1864/II. 21. sz. 503. Föv. L. 1866. 140. sz.].

⁶² Szépirodalmi Figyelő II, 315. Gyulai Pál kritikai dolgozatainak újabb gyűjteménye. Bp., 1927. 137.

⁶³ Itt ismerkedett meg vele Munkácsy Mihály, akivel igen jó barátságban volt.

magát, mintha nemzeti írójuk lett volna. Mi hasonlóképen nyilatkozhatunk róla. Hosszú évtizedeken keresztül nevét annyit emlegették nálunk, oly sok munkája került forgalomba, annyi cikk, kritika, tanulmány, rajongó elismerés, bizalmas apróság jelent meg róla, mintha személyét és munkásságát a magyar köztudat a magáénak vallotta volna. Az adatok tömegét alig lehetne ismertető módon felsorolni, — arról a bibliográfiai összeállítás nyújt megközelítően teljes áttekintést, — csak a legjelentősebbek megemlítésére szorítkozunk a magyar irodalomban töltött életének rövid vázolásában.

Irodalmunk elég korán szerzett tudomást TURGÉNYEVRŐL. Európa 1852-ben hallotta először a nevét, mikor a Vadász naplója önálló kötetben megjelent. Hírét külföldön WIEDERT német fordítása (Berlin 1854) kezdte terjeszteni, s mi magyarok azonnal kerestük a vele való megismerkedést. A Szépirodalmi Lapok 1853-ban (9. sz.) már értesül a Vadász naplóról s megemlíti, hogy a németek igen dicsérik. Néhány év múlva, 1858-ban, a Pesti Napló két novelláját közli, a Délibáb egy elbeszélését hozza, az utóbbit SÁRVÁRY ELEK fordítja franciából.⁶⁴ A hatvanas évek elején a Hölgyfutár és Arany János Koszoruja között néhány darabot a vadászrajzokból. Ezek az első magyar Turgényev-fordítások. Búskomoly hangú, de a humor sajátos fényétől átsugárzott rajzai ettől kezdve egyre sűrűbben lepik el szépirodalmi lapjainkat s egy negyedszázadon át haláláig valamennyi korabeli folyóiratunknak elmaradhatatlan tartozéka lett a Turgényev-novellák rendszeres közlése. Ezek úgy elszaporodtak, hogy 1880-ban azt a megjegyzést olvasuk: lehetetlen ma már pontosan tudni, mi van és mi nincs lefordítva Turgényevből.⁶⁵ Mihelyt egy regénye vagy elbeszélése megjelent, úgyszólván még a nyomdafestéktől nedvesen rögtön fordítóra talált nálunk. Nem kellett hozzá sok idő, hogy a magyar olvasóvilág épúgy megismerje, mint a német és az angol, s talán jobban, mint a francia és az olasz. PUSKIN és LERMONTOV ugyan tartósan meghódította a magyar közönséget, de TURGÉNYEV kedveltsége egy időre még őket is vissza-szorította. „Alakjai ismerőssékké váltak azonnal, hangja, mint valami édesbús zene árasztotta el kedélyünket, — így áradozik a kortárs Turgényev-rajongó.⁶⁶ — a tájak, a lég, a házak és családok képei, melyeket festett, élénken álltak szemünk előtt — maga a költő egyszerre barátunkká lett, igazi barát, ki sokat nyújt és semmit sem követel.“ Ez a jó „barát“ valósággal díszpolgári rangot kapott a magyar irodalomban; a kritika mintaképek állította regényírónk elé, hogy tőle lélektant, finomságot és költészetet tanuljanak,⁶⁷ a közönséget pedig olvasására buzdította, mert általa finomodik az ízlés, szélesbedik a látókör s nagy százada légkörében találja magát az olvasó.⁶⁸

⁶⁴ A fordítók sorrendjében utána Balázs Frigyes és Zilahy Károly következik a Hölgyfutár 1861—64. évf.-ban.

⁶⁵ Főv. L. 1880. 86. sz. 429.

⁶⁶ Főv. L. 1883. 208. sz.

⁶⁷ Főv. L. 1885. 136. sz., 1888. 199. sz.

⁶⁸ Figyelő 1872. 319.

Egy fél évszázadon át visszhangzott neve a magyar irodalomban, újságjaink életének minden apró mozzanatáról hírt adtak, akárcsak a magyar közösséghez tartozott volna, folyóiratainkban tanulmányok csodálták meg az emberi szívek mély kutatóját s a természetfestésnek nagy mesterét. Első rajzaitól kezdve, melyekben a stílus egyszerű frissessége plasztikus festéssel, a természet szeretete az emberi természet mély ismeretével párosult, egészen az utolsó munkájáig minden jelentékeny művét fel tudjuk mutatni, némelyeket több fordításban is. A magyar Turgényev-regények sorát *A nemes fészek* címen GREGUSS GYULA fordítása nyitja meg 1862-ben, melyről GYULAI PÁL írt ismertető cikket Arany János folyóiratában.⁶⁹ Gyulai tiszteletteljes hódolata mellett ez volt a regényíró Turgényev bevonulása irodalmunkba, s ettől kezdve rohamosan emelkedett népszerűsége. Hazájában és nálunk is nevét a *Vadász naplója* című társadalmi és kortörténeti hatású elbeszélésciklusa tette méltán híressé, a szegény, elhagyott, elesigázott muzsik sorsa iránt keltett mélységes részvételével, s e mellett a *Költemények prózában* (Seniliák) aratott nagy sikert egy-egy eseményhez vagy valami emlékhöz fűződő filozófiai gondolatainak megkapó kifejezésével. A 80-as évek elején mind a két gyűjtemény a magyar olvasók kezében forgott több fordításban és több kiadásban, — részletek már korábban jelentek meg belőlük —, s még él az a nemzedék, amelynek feledhetetlen irodalmi élményei közé taroznak ezek a kis remekművek. A 70-es években éri el nálunk Turgényev népszerűségének tetőfokát, ekkor már jórészt minden nevezetesebb munkájának magyar fordítását kinyomtatták a kelendőségükre számító kiadók (Füst, 1868. Az óra, 1876. Új föld, 1877. Tavaszai hullámok, 1880.). A századfordulón modernebb fordításai készülnek, s ezeknek, különösen a *Klasszikus Regénytárban* megjelent (1904, 1906) köteteinek (Östalaj, A nemesi fészek, Apák és fiuk, A füst) ma is vannak rokonszenvező s a halhatatlan orosz író eszmevilágát, művészetét bámuló olvasói. A *Vadász naplóján* és a *Seniliákon* kívül különösen két regénye részesült nagy megbecsülésünkben: az *Apák és a fiuk*, a szkeptikus fiatalságnak és a reakciós öregeknek örök emberi harca, és a *Füst*, az orosz nemzeti önhittség pellengérre állítása és a könnyűvérű arisztokráciának, nemkülönben az üres szövirágokban dúskáló tanulatlan reformereknek a kigúnyolása. Nálunk töltött tartós és tartalmas életére jellemző, hogy még ezelőtt egy-két évtizeddel is jelentek meg újabb Turgényev-fordítások, a legutolsó — tudomásunk szerint — 1931-ből való. Az önálló kiadványok mellett gondolnunk kell még a hírlapokban és folyóiratokban közölt folytatásos regényeinek és novelláinak seregére, továbbá színdarabjaira, amelyek szintén eljutottak a magyar színpadra. Ha ezeket mind számításba vesszük, az a benyomásunk támad, hogy nincs olyan jelentősebb Turgényev-mű, amely magyarul olvasható nem volna. Igaza lehetett a Fővárosi Lapok munkatársának, aki 1883-ban (208. sz.) ezt írta: „Nem hisszük, hogy Turgényev sok oly betűt írt, mi magyarra nem lenne fordítva“. Nagy kedveltsége a magyar realizmus kibonta-

⁶⁹ L. a. 62. sz. j.

kozásának legmozgalmasabb évtizedeire esik, s mivel a kor a legnagyobb orosz réalístát tisztelte benne s ugyanakkor azt érezte, hogy a világ-fájdalmas árnyalatú korszellem benne testesült meg legművészeiben, hódolattal vette körül a ma már emlékké fakult polgári hőskor legnagyobb íróját, ami a róla írt cikkeknek hosszú sorában s néhány terjedelmesebb tanulmányban is kifejezésre jutott.

A feldolgozó irodalom azonban koránt sincs arányban Turgényev magyar irodalmi szerepével és az irodalmi közvéleményben kivívott jelentőségével. Eddig még nem került sor azoknak az adatszerű bizonyítékoknak összekeresgélésére és elrendezésére, amelyek Turgényevnek és irodalmunknak benső kapcsolatait kellő világításba helyeznék. Ha csak lefordított műveinek nagy számát vesszük szemügyre, akkor sem tagadhatnók az írókra és olvasókra tett rendkívüli hatását. Hatása azonban, amint az jól sejthető, nem szorítkozott pusztán az átültető munkára és a közönség körében könyveinek kelendőségére. Az orosz réalistaik közül, Gogoly mellett, ő volt az első s a legújabb időkig talán egyetlen, aki a magyar elbeszélő irodalomban feljegyezhető nyomot hagyott, talán olyan méretűt, mint Puskin a verses epikánkban. Legalább húsz magyar író nevét tudjuk felsorolni, kik Turgényevvel kimutatható irodalmi kapcsolatban állanak. Köztük első és legnevezetesebb ARANY JÁNOS. Föltűnő hasonlóságot állapított meg RIEDL FRIGYES Arany Tengeri hántás-a és Turgényev egyik elbeszélésének párhuzamos szerkezete között.⁷⁰ ARANY ebben a balladájában a természet és az emberi élet szimmetrikus egybekapcsolását olyan mesterien valósította meg, ahogy az sehol a magyar irodalomban fel nem lelhető, sőt máshol sem található, csupán Turgényev Vadásznaplójának egyik novellájában fedezhető fel, amely hasonlóképpen sejtelmesen érezteti velünk a természet és az emberi lélek titokzatos rokonságát. Turgényevnek ARANYRA tett hatása, amit RIEDL párhuzamos helyek felsorolásával és bemutatásával meggyőzően igazol, egészen rendkívüli és kivételes. Ható iránya elsősorban mégis csak a prózai elbeszélő irodalom volt, melyre az orosz réalista regény a maga nagy súlyával a 70-es évektől kezdve mindjobban ránehezedett. Az ébredező magyar realizmus az orosz regényt vette mintaképének, helyzeteket, alakrajzokat figyelt meg benne, oroszos hangulatot, élet- és társadalomszemléletet lesett el tőle. A hetvenes-nyolcvanas években a realizmus irányába tájékozódó regényeinkben lépten-nyomon szembetűnnek azok az elemek, melyek az orosz regény eszmekörére és ábrázolásmódjára utalnak. Regényíróink, kikben a hajlamosság felébredt az oroszos tónusok iránt, Turgényevet azért is közel érezték magukhoz, mert sok olyan sajátosságot találtak benne, melyek a magyar viszonyokhoz közel állottak. Véletlen találkozások is előmozdították regényíróink vonzódását Turgényevhez. E korszak magyar regényírói valamennyien vidékiek, regényeikben mind a vidéki életet festették, akkor még a főváros nem volt regényírói téma. A magyar vidéki élet jelenségei sok hasonlóságot mutattak azokkal a rajzokkal, melyeket Turgényev az orosz kisvárosi és falusi környezetről s a benne

⁷⁰ Arany és Turgényev: It. 1918 : 1—5.

elő emberekről éles szemmel megfigyelt, reális ábrázolással megörökített. Ez a szemléletmód nagy hatással volt a mi íróink reális érzékének nevelésére, de arra is, hogy teljesen hasonló helyzetek és alakok rajzára készítse őket. Egy találó megállapítás szerint, amely szemérmes tartózkodás nélkül fejezi ki az akkori magyar—oroszl irodalmi viszonyt, akad a 80-as évek írói közt olyan is, akit akkor a legjobbak közt emlegettek, de ha levonjuk novelláiból Turgényev hatását, alig marad belőlük valami.⁷¹

A Turgényev nyomán járó íróink sorát ZILAHY KISS KÁROLY nyitja meg, a hatvanas évek irodalmi életének egyik jelentős egyénisége, aki már akkor tájékozódott az orosz irodalom irányában, amikor azt a divat még nem kapta szárnyra. BÉRCZY KÁROLY keltette fel benne az orosz írók szeretetét. Jól ismerte az orosz irodalmat, írásaiban többször említi Gogoly, Lermontov, Szollogub nevét, s úttörő volt Turgényev magyar meghonosításában. Nem nagy terjedelmű és nem kiemelkedő, de tehetségről és műgondról tanuskodó elbeszélő művészetén a legelső közt érezhető az orosz irodalomnak, elsősorban Turgényevnek hatása. Már GYULAI PÁL megállapította róla, hogy nemcsak fordítója volt Turgényevnek, hanem eredeti elbeszéléseit is az ő modorában írta. Hatása különösen a legsikerültebbnek tartott elbeszélésén, a Verőfényes napok című genreképén érzik.⁷² Öccsét, ZILAHY KISS IMRÉT, ő buzdította Puskin, Lermontov átültetésére és Turgényev olvasására. A fiatal írónak annyira megtetszett a Faust, a szerelem és házasság problémáival foglalkozó legszebb Turgényev-novella, melynek hősnője, Vera, Turgényev legköltoőbb alakja, hogy Alvó szerelem címen Anyegin modorában egy magyarrá formált költői beszélyt gyúrt belőle, melyben mind a felfogás, mind az alakok a legkisebb vonásig Turgényevtől vannak kölcsön véve. Az összes különbség csak annyi, hogy a Faust helyett ZILAHY KISS IMRE Werthert szerepelteti katasztrófát előidéző olvasmányként, ami a cselekvénynek egyik legfontosabb mozzanata.⁷³

Amikor a hetvenes években nálunk Turgényev népszerűsége a zeniten ragyogott, VÉRTESI ARNOLD került hatása alá. VÉRTESI korának egyik legolvasottabb írója volt, ARANY JÁNOS öt tartotta Jókai után a legkitűnőbb mesélőnek. Figyelemreméltó termékenységgel több mint ezer novellát írt 15 kötetben s ezenkívül valami 50 regénye jelent meg, amelyeknek jó részében a 67 utáni Magyarországról festett képet, a tipikus alakok hosszú sorában, valamennyi társadalmi osztály köréből. Regényei nincsenek elemezve a turgényevi hatás szempontjából, pedig tüzetes összehasonlításuk biztosan sok hasonlóságukat leplezhetné le. Csupán egy regényéről van kimutatva (Eltévesztett utak, 1877), hogy motívumai félreismerhetetlenül turgényeviek, központi problémája, leírásai, elemzései, lírai hangjai az orosz író legszebb regényével (Füst,

⁷¹ Schöpfung Aladár, Magyar írók 56.

⁷² Kovács Ferenc, Zilahy Károly pályája. Zilahy, 1901. 79 (A zilahy ref. Koll. Ért.). — Előd Géza, Zilahy Károly, a hatvanas évek irodalmi ellenzékének vezére. Pécs, 1935. 68.

⁷³ Endrődi Sándor, Föv. L. 1872. 183. sz.

1869) tartanak vérségi kapcsolatot.⁷⁴ De Turgényev regényeinek általános hatása ott érzik VÉRTESnek majdnem mindegyik regényében, élet-szemléletének szomorúságában, világképének sötétségében, társadalmi rajzainak elégedetlenségében, alakjainak ziláltságában, ami még a regénycímeiben is (Mindhiába, Nyomorúság iskolája, Páriák, stb.) viszsztatükröződik.⁷⁵ Kor- és szellemtársa volt a Turgényev-utánzó GOZSDU ELEK, aki a macedóniai eredetű Gozsdú-család szerb ágából származott, Budapesten hírlapíróskodott, majd a bírói pályára lépve, mint főügyész fejezte be életét Temesvárt 1919-ben. Az erősen ellenzéki Függetlenség című hírlapban nem palástolta érdeklődését a nihilisták iránt és gondosan szemmel tartotta az orosz eseményeket, így például közölte LAVIGNE ERNŐnek Rostov örököse című nihilista regényét és KOZUBOVSZKY fejtegetését »A nihilizmusról«.⁷⁶ A társadalmi kérdések kötötték le figyelmét, s a szenvedők, szerencsétlenek sorsa iránt érzett erős szociális érzékről tett tanúságot. Ezzel a lelkialkatával szorosan csatlakozott az orosz realizmushoz; ez főképen a KÖD című regényében (1882) jutott kifejezésre. Ennek a szépirodalmi munkájának a megjelenésekor már kialakult a vélemény róla, hogy Turgényev-stílusú orosz író. A Fővárosi Lapok bírálója vele kapcsolatban Turgényev Füst című regényére utalt s annak a meggyőződésének adott kifejezést, hogy „a fiatal író a nagy orosz romancier iskolájából került ki.” Az Egyetértés és a Koszorú kritikusai szintén Turgényev-hatást fedeztek fel benne. A kortársakat, akik Turgényev világában igen otthonosak voltak, Gozsdú regényében számos dolog emlékeztette az orosz íróra. A magyar regény motívumai ugyan egészen más természetűek, mint a Füst-éi, de egyes modorosságokban lépten-nyomon kiütkeznek olyan jelek, amelyek Turgényev erős hatását árulják el. A Ködben, melynek cselekményén a pusztulásnak és a végzetnek a köde ül, van valami abból a tárgyaltalan melankóliából, ami a Füstnek az alaphangját teszi, s a fátum, mely nagy, komor felhőként lebeg Turgényev hősei felett, Gozsdú regényére is vetett egy kis árnyékot. A sötét árnyalás állandósága az egy színnel való festés mind a nagy mestert juttatja eszünkbe, s azonkívül akárhány részletből láthatni, mint igyekezett eltanulni Turgényevtől, — a nélkül, hogy szolgái másolójává szegődött volna — a hangulatgerjesztés és az elbeszélés keresetlenségének titkát.⁷⁷ Azt is megállapították, hogy a regény egyik alakja GONCSÁROV híres Oblomovjának magyar kiadása, sorsában a testi-lelki pusztulásnak oblomovi sívár képe vetődik elé, csak magyar vonással egészen oroszosan.⁷⁸ A kortársaknak azt a megállapítását, hogy Gozsdú „irodalmi muszkavezető” volt, az irodalomtörténet

⁷⁴ Császár Elemér, Vértesi Arnold emlékezete: Kisf. Társ. Évl. 48. köt. 118–41. Vö. még tőle A magyar regény története. Bp., 1939. 325–9. — Moldvai Klára, Az 1870-es évek irodalmi élete. Bp., 1939. 52–3.

⁷⁵ Moldvai Klára, i. h.

⁷⁶ Szántó Erzsébet, Gozsdú Elek. Bp., 1939.

⁷⁷ Föv. L. 1882. 146. sz. — Koszorú 1882 : 181. — Egyetértés 1882. 187. sz. — Lovass Gyula, Gozsdú, egy századvégi elbeszélő: Vigilia 1942 : 226–30.

⁷⁸ Császár Elemér, i. m. 330.

szenesítette, s úgy tartja őt számon, mint Turgényevnek egyik lehetségesebb magyar tanítványát.

Mindazok közt, kik oroszos színben tűnnek föl, legnagyobb tehetség a kortársai és az irodalomtörténet véleményében egyaránt sokra tartott PETELEI ISTVÁN. Érdeklődésünket annyival inkább megérdemli, mert erdélyi volt, Marosvásárhelyt született, Kolozsvárt hírlapíróskodott s írásai tipikusan erdélyi színűek. Tudjuk róla, hogy rendkívül fogékony volt a külföldi hatások iránt s főképen az orosz írókért lelkesedett: Turgényevért, Szollogubért és Gogolyért, akinek egy öreg párról szóló, rezignált fájdalomtól áthatott novelláját mindig elragadtatással emlegette.⁷⁹ De nemcsak rajongott értük, hanem hatásuk alatt is állott azokban a megragadó rajzaiban, melyeket az erdélyi kisvárosok és falvak különös hangulatairól s a nagy szenvedélyekkel viaskodó kicsi emberek lelki gyöttrődéseiről festett sokra értékelt finom művészettel. Minden darabjára sötét, borús ég nehezedik, melyen csak ritkán cikázik át a napnak egy-egy sugara. Alakjai egytől egyig elhagyatott, önmagukkal vagy a világgal meghasonlott lények, kikre nézve a föld a siralom völgye s a halál az egyetlen megváltás. Ez a komor világ kritikussait az oroszokra emlékeztette, de ezen a téren nagyon eltérő vélemények ütköztek össze. Az erdélyi bírálók kivétel nélkül tagadják az orosz hatást, s azt mondják, hogy amit a nem erdélyiek orosznak éreznek Peteleiben, az nem egyéb, mint erdélyi különlegesség, illetőleg az erdélyi és orosz népeletnek a műveltségi fok és a társadalmi viszonyok egyszíniségével magyarázható hasonlósága.⁸⁰ Mások viszont kétségbevonhatatlannak érzik Turgényevnek Peteleire tett hatását, s úgy látnak, hogy lelkiületére Turgényev írásainak borúja, hangulata feküdt, ez pedig formáját, látásmódját, érzését, szóval az anyaggal való bánásmódját is befolyásolta. Különösen hangulati színezése, a titokzatosnak meglátása, peszsimizmus és a szenvedőkkel való együttérzése ébreszti fel az olvasóban orosz irodalmi élményeit. Bár bizonyos, hogy ezek a sajátságok Petelei lelkéből fakadtak s kifejlesztésükhöz az erdélyi föld nagyban hozzájárult, mindazonáltal az orosz irodalom szellemének ösztönző és fejlesztő hatása sem vonható kétségbe. Nem véletlen találkozás, hogy a Fülemlé hősei Turgényev Tavaszi hullámaiban gyönyörködnek, s az is kétségtelen, hogy a BRASSAI SÁMUEL által magyarra fordított SZOLLOGUB novellájának (A gyógyszerészé) és a Fülemlének az alapmotívuma föltűnő azonosságot mutat.⁸¹

⁷⁹ Haraszi Gyula, Emlékezés Petelei Istvánra: Bp. Szle 1910. 141. köt. 231.

⁸⁰ Bedőházy János, EM. 1914: 343. — Gyalui Farkas, Petelei Istvánról. Elbeszélések című kötetének bev. Kvár, 1912. XLVII. — Tompa László, Kéleti Újság 1924. 5. sz.

⁸¹ Vas. Újs. 1912. 13. sz. 255. — Schöpflin Aladár, Magyar írók 56. — Kutassy János, Petelei és az orosz hatás: A Hírnök 1928: 18. — (v. l.) azt állítja, hogy Petelei a magyar irodalomban az első, aki Dosztojevszkij nyomán indult és járt [A Hírnök 1925: 94]. Ez egyáltalában nem igazolható megállapítás.

Bár a kérdés nincs eldöntve, mivel az összehasonlító vizsgálat az elemzést még nem végezte el, az irodalomtörténet a Turgényev—Petelei hatásviszonyt a bizonyosságok sorában tartja számon, mert a mellette felhozható érvek jóval nyomósabbak, mint a véletlen találkozásokra hivatkozó mentegetőzések. E mellett szól az is, hogy Turgényev éppen Petelein keresztül a sejthető hangulati elemeken kívül egy másik igen nevezetes formai hatással biztosan megtermékenyítette a magyar elbeszélő műfajt. A múlt század 70-es éveiben kezd jelentkezni, majd a 80-as években indul virágzásnak nálunk a rajzforma, az a kis elbeszélő műfaj, mely a novellával ellentétben a cselekvényt egészen háttérbe szorítja, mese helyett emberi alakokat nyújt s az élet egyes jelenségeihez fűződő hangulatoknak, reflexív elmélkedéseknek, filozófiai gondolatfutamoknak ad kifejezést. Megfelelője neki az angol sketch vagy a short story, s tudjuk, hogy az amerikai IRVING WASHINGTON és az angol DICKENS a műfaj atyamesterei. A magyar rajzformára azonban nem ez a két angol nyelvű író, hanem két orosz író volt közvetlen elhatározó befolyással. Az egyik SZOLLOGUB GRÓF, aki a Tarantász című híres munkájában (1845) élményszerűséggel s nagy ábrázoló ügyességgel az alakok és jellemek hosszú sorát mutatja be cselekménytelenül. Nálunk BEÖTHY ZSOLT, az esztétikus irodalomtörténész, fedezte fel SZOLLOGUB rajzait, le is fordított belőlük egynéhányat, majd az egész munkát kiadta az általa szerkesztett Athenaeum 1873. évfolyamában CSUKÁSSY JÓZSEF átültetésében. A műfaj felé azonban igazában nem ő, hanem Turgényev nagy feltűnést keltett Vadásznaplója irányította a figyelmet, amely szintén nem eseményeket beszél el, hanem az írónak vadászgatás közben látott, hallott élményeit, megfigyeléseit, az eléje vetődött egyes alakokhoz és jelenségekhez fűződő megjegyzéseit tartalmazza annyi eleveenséggel és olyan pompás életszerűséggel, hogy a legizgatóbb mesénél is jobban lebilincseli érdeklődésünket. A műfaj magyar utánpótlói már a 60-as évek elejétől próbálgatták a Turgényev-féle rajzformát; mindazok kísérleteztek vele, kik az orosz irodalommal benső kapcsolatban állottak. Bizonyos előzmények után, melyek hol csak a külsőségeket találják el, hol pedig a lényegbe vágó tartalmi elemeket sejtik meg, PETELEI ISTVÁN teremti meg a külső történés helyett a befelé forduló, a lelki történést hangsúlyozó magyar rajzformát, a turgényevi művészi rajz megfelelő magyar változatát, amellyel Petelei írói működése annyira össze van forrva, hogy ezzel a műfajjal ma önkéntelenül is az ő nevét azonosítjuk.⁸² Jelentőségéhez még hozzátartozik, hogy a teljesen áthasonított turgényevi rajznak hatása elbeszélőinkre tovább gyűrűzött. THURY ZOLTÁN,⁸³ TÓTH SÁNDOR, ABONYI ÁRPÁD, kik kortársai voltak, tőle sajátították el a rajzforma külső és belső vonásait, de szétszórtan megjelent rajzai hatottak GOZSDU ELEKRE, JUSTH ZSIGMONDRA, sőt MIK-SZÁTH KÁLMÁNRA is. Újabb irodalmunknak ez a nagyjelentőségű forma-

⁸² Galamb Sándor, A rajzforma fejlődése irodalmunkban: Bp. Szle 1925. 201. köt. 47—72.

⁸³ Thury Zoltánnál nemcsak formai hatás vehető észre, alakjai is rokonok Turgényev embereivel [M. Kritika I (1898). 21. sz. 335].

fordulata Turgényev-hatás Petelei közvetítésével, akinek összefüggése a nagy orosz íróval ezek után aligha tagadásba.

A következő, még felsorolásra kerülő adatok nem nagy jelentőségű apró bizonyítékai annak, hogy Turgényev a század utolsó negyedének magyar szépprózáját többé-kevésbé befolyása alatt tartotta, a realizmus irányában erősítve és indítékokat kölcsönözve neki. Hódító útjára indulásával esik egybe az irodalomtörténetíró BEÖTHY ZSOLT fiatalkori szépirodalmi munkássága, amelyen angol és orosz utánzások nyomai vehetők észre. Szollogubot fordította, Turgényevre emlékeztető rajzokat írt s orosz mesterénél figyelte meg a reálisztikus részletezést, ami sokszor az unalmasság veszedelmébe sodorta a kezdő író.⁸⁴ Tulajdonképpen nem is annyira hatásról van szó nála, mint inkább valami finom, lehelletszerű lelki közösségről, a szenvedő emberiség iránt érzett részvétéről, ami az orosz irodalomnak különleges jellemvonása.⁸⁵ Ugyanez mondható TÖMÖRKÉNY ISTVÁNról, az alföldi, közelebbről a szegedi nép életének és típusainak mesteri rajzolójáról, aki egy nyilatkozatában azt a vallomást tette, hogy legmaradandóbb hatással rá Turgényev Vadásznaplója volt, amely meghatározása szerint „a szegény néppel foglalkozó irodalom legszebb gyémántdarabja.”⁸⁶ Nagy vonzódása az orosz íróhoz Turgényev-utánzó hírébe keverte, de ennek csak annyi az alapja, hogy természeti képeinek igazsága és a szegény nép iránti szeretete azonos az orosz íróéval, egyébképpen közvetlen Turgényev-hatást csak néhány táj-ábrázolásának erőszakolt párhuzamba állításával lehetne kimutatni. A gyanítható hatást mindössze arra lehet szűkíteni, hogy sokat tanult Turgényevtől. Sok oroszos vonás volt benne, bírálói ezért hasonlították hol Gogolyhoz, hol Csehovhoz, hol Potápenkóhoz, sőt ADV 1903-ban nagyváradi újságíró korában Gorkijt emlegette Tömörkény nevével kapcsolatban. Mindenesetre ezekhez állt legközelebb. Lélekben rokon volt velük, a szegény ember életét és sorsát hozzájuk hasonló mély részvétellel nézte, de izmos eredetisége megóvta nemcsak az utánzástól, hanem a számbavehető hatások érintésétől is.⁸⁷

Turgényev-rajongó volt REVICZKY GYULA, az Arany János utáni lírának Vajda János mellett legeredetibb tehetsége. Két orosz költőhöz vonzódott: Puskinhoz és Turgényevhez. Mintha az Alarc című versének férfihősét Turgényev illuziókat hajszoló, sohasem boldog embereiről rajzolta volna. Reviczky a prózában alig tette próbára erejét, nem volt igazi mesealkotó készsége, de ami keveset írt, abban teljesen realístának mutatkozik, s Turgényev hangját véljük hallani az Apai örökség című önéletrajzában és a Selyembogár széthulló epizódjai során. Heine és Schopenhauer volt Reviczkyre legerélyesebb hatással, s ezek közé

⁸⁴ Föv. L. 1874. 293. sz.

⁸⁵ Zsigmond Ferenc, Beöthy Zsolt mint szépíró: It. 1912 : 23. — Kéky Lajos, Beöthy Zsolt. Bp., é. n. 36, 56.

⁸⁶ Gyalui Farkas, Legkedvesebb könyveim, 150.

⁸⁷ Ortutay Gyula, Tömörkény István, Szeged, 1934. 15, 18, 109. — Juhász Gyula, Tömörkény István élete és művei. Szeged, 1941. 18, 37, 47.

avatkozott be kisebb mértékben a Turgényevé.⁸⁸ Két versben vallotta meg a Turgényev iránt érzett nagy vonzalmát. A Volkov-temető című költeményében elsíratja a költő sorsát, kit Szentpétervár szegényes temetőjének egyik zúgába, rablógyilkosok szomszédságában hantoltak el, a sírjára írt epitaphiumában pedig kitárja szívét, hogy mit jelentett neki Turgényev.⁸⁹ Nemcsak a maga rajongásának, hanem egyúttal a századvégi nemzedék érzelmeinek adott kifejezést, amikor így aposztrofálja az orosz költőt:

*Vádoltak, hogy sívár vagy és hideg,
Én megbámultam érzékeny szíved',
Ami ábránd kísér az életen:
Hűség, hevülés, első-szerelem:
Ifjúság álma, mely ringat szeliden:
Mind feltaláltam a te műveidben.*

*Velem bolyongtak életem útjain
Paulovna, Gemma, Litvinov, Szanin.
Az üdvről velük hányszor álmodám!
Minden csak füst! hányszor sóhajtozám.
Te voltál legjobb, leghívebb barátom!
Még ismeretlen sírod' is megáldom.*

*Síri Múza, síri! Nem lesz több Turgényev,
Minden művelt léleknek gyász halála:
Hol érző szív van: ott az ő hazája!*

A Turgényev hatáskörébe került magyar írók sorába tartozik BÁRSONY ISTVÁN, a magyar természeti és vadászképek kitűnő tollú írója. Azzal vált közismertté, hogy rendkívül mozgalmas és eleven természeti rajzokat tudott adni, s elbeszélései közül is azok a legértékesebbek, amelyek személyektől elvonatkoztatva, magával a természettel vagy annak egyes megnyilvánulásaival foglalkoznak. BÁRSONYNAK ez a természeti és vadászkép-költészete Turgényev gyanítható hatása alatt áll, bár hiányzik belőle az orosz író mély és gazdag érzelmi élete, ami nélkül inkább reálisztikus fényképfelvételt, mint szimbólummá finomuló művészi ábrázolást nyújt.⁹⁰ Ez a megállapítás azonban tárgyi bizonyítékokra nem támaszkodó pusztán észlelet, mert még nem került sor a magyar természet-rajzoló és Turgényev közötti, nyilvánvalónak tetsző kapcsolatok közelebbi vizsgálatára. Annak némi megsejtésére, hogy ez az írónemzedék milyen méretű lelki rokonságot érzett Turgényevvel, utalni lehet BARTHA MIKLÓSRA, a kiváló erdélyi publicistára, aki a 80-as évek derekán a kolozsvári Ellenzék tárcarovatában hangulatos helyzet-

⁸⁸ Vajthó László, Reviczky Gyula. Bp., 1939. 144. — Várkonyi Nándor, Az újabb magyar irodalom. 1942. 151, 153.

⁸⁹ Reviczky Gyula összes költeményei. Bp., 1900. 214.

⁹⁰ Schöppflin Aladár, A magyar irod. tört. a XX. században. 94.

kép-rajzokat írogatott, amelyek formájukkal, eseménytelen lírai tartalmukkal Turgényev prózában írt költeményeivel tartanak rokonságot. 1898-ban foglalta ezeket kötetbe *Hangulatok* címen; ez 1940-ben újabb kiadásban jelent meg a Bolyai Könyvtárban. Azt hisszük, hogy még sok ehhez hasonló jelenséget lehetne összehordani, ha felbolygatnók a kornak feledésbe merült irodalmi termékeit. Megemlíthető, hogy **TUTSEK ANNA** előszeretettel hajolt, mint legtöbb kortársa, Dickens és Turgényev költészete felé, s az utóbbi nem kevés befolyást gyakorolt költői érzékére és előadás-módjára.⁹¹ **JUSTH ZSIGMOND** is, a 80-as éveknek erősen francia hatás alatt álló magyar regényírója, sokat tanult Turgényevtől, a Párizsba szakadt nagy orosz elbeszélőtől. *Vogué* könyvében olvasott először róla és — saját vallomása szerint — revelációként hatott rá Turgényev művészetének megismerése,⁹² de azért írói alkatát nem befolyásolta olyan mértékben, hogy a „magyar Turgényev“ elnevezés⁹³ jogosan megillehetné. Nem jelentős, de azért tudomásul vehető, hogy **FÉRENCZI ZOLTÁN** irodalomtörténész, **Petőfi** biográfusa, egy **Lázár János** című „népragédiát“ írt, amely dramaturgiai és lélektani hibákkal teljes darab s mindössze kétszer került színre Kolozsvárt (először 1885. nov. 7-én). Benne **Lear** király történetét helyezte falusi milieube s ebben Turgényevnek Egy pusztai **Lear**-je szolgált mintájául.⁹⁴

Turgényev hatása nem múlt el a 80-as évekkel és a múlt század utolsó negyedével. Visszhangja helyel-közzel a modern magyar irodalomban is visszaverődik. **VILLÁNYI ANDOR** *Legenda* című kötetének (1917) meséi ismertetőjét Turgényev prózában írt költeményeinek módorára emlékeztették.⁹⁵ **GAÁL SÁNDOR** *Lejtőn* című regényéről (1924) a kritika Turgényev-utánzatot állapított meg. Ezeknél jóval nevezetesebb, hogy **RÉVÉSZ BÉLA**, a magyar szocialisták első kiválóbb prózaírója, szintén Turgényev követőinek sorában helyezkedik el. A munkások világának felfedezésében s a gyári munkások jellegzetes alakjaiban az orosz naturalizmus íróinak hatása érzik rajta, de e mellett egy sajátos formát alakított ki, a *miniatűr*-t, amely heves érzelmi feszültségű apró lírai képsorozatot jelent nála s ez a műfaja teljesen Turgényev prózában írt költeményeivel tart formai és eszmebeli rokonságot. Van is egy *Miniatűrök* című kötete (1918), amely apró lírai hangulatképeket tartalmaz. Mesélésének legfőbb jellemvonása, hogy sohasem a cselekvényt helyezi előtérbe, hanem a hozzá fűződő érzelmeket s a belső történéseket írja meg, akárcsak Turgényev, aki ennek a műfajnak sokat utánzott, de fölül nem múlt első nagy mestere a világirodalomban.⁹⁶

⁹¹ Föv. L. 1887. 12. sz.

⁹² Várkonyi Nándor, i. m. 47.

⁹³ Így említi a *Napkelet* 1923 : 318.

⁹⁴ Ezt már a kolozsvári Magyar Polgár színikritikusa észrevette [Föv. L. 1885. 275. sz.]. — Galamb Sándor, *A magyar dráma története*. Bp., 1944. II, 257.

⁹⁵ Bp. Szle 1917. 172. köt. 152.

⁹⁶ Schöpflin Aladár, *A magyar irod. tört. a XX. században*. 244. — Kuncz Aladár, E. *Helikon* 1928: 315.

A nélkül, hogy behatóbb fejtegetésekbe bocsátkoztunk volna, ami nem tartozik összefoglaló feladatunkra, csupán a futólagos áttekintésből meggyőzően kitűnik, hogy irodalmunkban szétszórta jelentős Turgényev-nyomok észlelhetők, amelyek még ARANY JÁNossal kezdődnek és csaknem napjainkig érnek el. Ezek a hatások nemcsak regényirodalmunk stílusára, a realizmus megerősödésére, regényíróink társadalom-szemléletére voltak befolyással, hanem új elbeszélő műfajjal is ajándékoztak meg, ami művészi irányban jelentett további elmélyülést. Az itt felsorolt adatok csak a fölületről, a legismertebb helyekről összeszedett, nem teljes, bizonyára nem kimerítő bizonyítékok Turgényev jelenlétére irodalmunkban. Inkább csak figyelmeztetés, hogy milyen kiadós eredményt érne el egy olyan beható módszeres vizsgálat, amely a 60-as évek elejétől egy jó félszázad magyar irodalmában lenne hajlandó tüzetes kutatásokat végezni a Turgényev-nyomok összegyűjtésére és feldolgozására.

7.

DOSZTOJEVSZKIJ MICHÁJLOVICS FEDOR

1821—1881

GORKIJ MAXIM azt mondja egyik cikkében, hogy egyetlen európai irodalom sem áldozott erejből annyit népének és nem törekedett oly hajthatatlan következetességgel az értelmiség elforradalmasítására, ki-méletlen kritikára készítve azt a valósággal szemben, mint az orosz irodalom.⁹⁷ Oroszországban nem volt egyetlen író sem, aki az élet jelenségeinek önkínzó elemzésével és a valóság kegyetlen bírálataival ne szolgálta volna bizonyos mértékben a forradalom céljait. Ezek közé tartozik a Turgényev után következő orosz regényíró óriás, DOSZTOJEVSZKIJ, akinek nagyságával nemcsak orosz pályatársai, hanem a nyugati irodalmak kitűnőségei is alig vehetik fel a versenyt. Egészen fiatalon a szociálizmussal foglalkozott, s egy olyan „fourierista” társaságba keveredett, amely azon tanakodott, hogy a jobbágyságot, ha szép szerével nem megy, erőszakosan is fel kell szabadítani. Az lett a vége, hogy társaival együtt elfogták, bebörtönözték és huszonhét éves korában a bitófa alá állították. Nem egy regényében az élmény megdöbbenő elevenségével mondja el azokat a szörnyű pillanatokat, melyeket a halál küszöbén töltött, amikor az utolsó másodpercben értésére adták, hogy a cári kegyelem a halálos ítéletet négy évi katorgára, vagyis kényszer-munkával járó számkivetésre s ennek letelte után még négy esztendei közkatonáskodásra változtatta. Az omszki fegyházban átszenvedett évek súlyos megpróbáltatásait beszéli el az Emlékiratok a holtak házából című nagyszabású munkájában, a börtön-költészetnek ebben a páratlanul álló világirodalmi remekében. A katorga-élet rendkívül nyomasztó hatással volt Dosztojevskij gondolkozására, világnézetére, lelkiületére s erőt vett rajta a miszticizmus, ami epileptikus rohamoktól is kínozta,

⁹⁷ Nyugat 1925. 3.

megrendült idegrendszerében rémlátomásokig fokozódott, amint ezt többször megdöbbenően írja le feledhetetlen hatású regényeiben. Amikor büntetését kiállotta, külföldre utazott, évekig Német- és Franciaországban barangolt, a nyugati kultúrát s az európaiak ösztövére lelki életét mélyen lenéző megvetéssel. Szenvedélyes játékos lévén, a badeni rouletten a szó valódi értelmében utolsó garasát is elvesztette. Mivel szenvedélyének hínárjából menekedni nem tudott, az utolsó garas esete sokszor megismétlődött nála. A játékos naplója, melyben egyéni élményeit örökítette meg, pompás remekmű, a játékos pszichológiájának utolérhetetlen ábrázolása, a világirodalom legklasszikusabb kártyás-regénye.⁹⁸ Világhírnevét a Bűn és bűnhődés című hatalmas regényének tökéletes jellemfestéseivel és utolérhetetlen mesebonyolításával alapította meg. Nemzedékek megrázó élményei fűződnek lélektani elemzésének művészetéhez és mélységéhez. Ugyanez mondható a Félkegyelmű című regényéről, melynek hőse, „a modern orosz Krisztus“, az emberfeletti jóság megtestesítője. Kevéssel halála előtt befejezett utolsó regénye a Karamazov testvérek, az emberi szenvedés és részvét írójának az egész világon ma is bámulattal olvasott hatalmas alkotása az Istennek és a sátánnak a harcáról az emberi lélekben az emberi lélekért, amelyben Dosztojevszkij összes szociológiai, vallási és erkölestani tételei mintegy rendszerbe foglalva vonulnak fel előttünk.

Ez a felsorolás természetesen megközelítőleg sem teljes, ezek az egymondatos jellemzések Dosztojevszkij írói nagyságának és kimeríthetetlen eszmegazdagságának a megsejtetésére sem elegendők. De nem is tartozik ide a méltatása, ami különben sem pótolhatja, sem nem helyettesítheti azt a lelki élményt, amely művei nyomán feledhetetlenül bennünk marad. Dosztojevszkij az az orosz író, akit a világ minden részében ismernek, még mindig olvasnak s bámulatával betelni nem tudnak. Érdekes és jellemző rá nézve, hogy nem rohamosan és ellenállhatatlanul, hanem lassanként, hosszú évtizedek alatt hódította meg a világot s teljes ismeretének talán ma sem vagyunk a birtokában, bár testes kötetek próbálják magyarázni tengermély világát. Külföldön és a magyar irodalom otthonában egyformán mutatkozik ez a jelenség. Egészen meglepő, hogy a 70-es években, amikor nálunk Turgényevért rajongnak és az orosz irodalomról legtöbbet beszélnek, Dosztojevszkijről és Tolsztojról úgyszólván semmit sem tudnak. Nem ismerik, nem olvassák, lelkileg távol állanak tőle. Állítólag Gyulai Pál sem Dosztojevszkijt, sem Tolsztojt nem tudta megérteni, kiforratlan írónak mondta őket és kijelentette, hogy nem szívesen olvassa regényeiket.⁹⁹

⁹⁸ Trócsányi Zoltán, Dosztojevszkij breviárium, 86.

⁹⁹ Trócsányi Zoltán, i. m. 68. — Ellenben az a feltételezés, amelyet ugyanitt olvasunk Gyulairól, hogy „izzó fajszeretete eleve elfogulttá tette az orosz regényekkel, de azok problémáival szemben is“, hogy „nem volt szeme és nem volt ereje“ „idegen világok, idegen lelkek megértéséhez és megméréséhez“, általánosságban nem állja meg helyét, legfeljebb csak Dosztojevszkijre és Tolsztojra vonatkozóan; ebben kortársainak felfogásában osztozkodott. A fentiek során elég adat igazolja, hogy Gyulai az orosz irodalomnak lelkes híve volt s annak terjesztésében is buzgón részt vett.

HARASZTI GYULA 1886-ban egy nagy terjedelmű könyvet írt a naturalista regényről, — a Magyar Tud. Akadémia kiadásában jelent meg s az akkori irodalmi érdeklődéshez legközelebb eső témáról szolt, — s ebben többek között azt olvassuk,¹⁰⁰ hogy csak futólag és idegen ismertetések (Brandes, A. Barine, De Vogüé) nyomán szerezhett „némi tájékozást” e két orosz íróról, — pedig DOSZTOJEVSKIJ 1881-ben már befejezte földi pályafutását s TOLSZTOJ már ismerősen zengett a világirodalom térségein. Amikor HARASZTI azt mondja, hogy Dosztojevszkij „az élet unalmas ostobaságaival aprólékoskodik”,¹⁰¹ ebből csak az látszik, hogy ezek az idők sok szempontból nem értek meg Dosztojevszkij megértésére és befogadására.

Az adatok is e mellett szólnak. Tudomásunk szerint Dosztojevszkij életében egyetlen novellája jelent meg magyarul (A szerény asszony) a Vasárnapi Újság 1879. évfolyamában CSOPEY LÁSZLÓ fordításában s ennek külön kiadása 1882-ben az Olesó Könyvtárban magyar nyelven az első önálló Dosztojevszkij-kiadvány. Az első ismertetést róla halála alkalmából ugyancsak CSOPEY írta a Vasárnapi Újságban. Még ekkor sejteni sem lehetett, hogy évtizedek múlva alig számontartható mennyiségűvé fog szaporodni a magyar Dosztojevszkij-irodalom. Turgenyev halála után folyóirataink érdeklődése rövidesen Dosztojevszkij felé fordul, lassanként kezdenek nekimelegedni fordításának. A nyolcvanas években négy regénye jelenik meg magyarul, neve forgalomba kerül, különösen a Raskolnyikov kelt megdöbbenést és csodálatot, — megjelenésekor BRÓDY SÁNDOR „észak Shakespearejé”-nek nevezi, — de megismerése lassan halad előre, a világháború kezdetéig alig hat-hét munkája kerül magyar kiadásra, ezek közül is csak kettő igazi nagy Dosztojevszkij-alkotás: a Bűn és bűnhődés és az Egy halottasház emlékiratai. Ez a kor még nagyon egyoldalúan ismerte és értékelte Dosztojevszkijt. Abban az időben, amikor éppen az oroszok jelentősebb befolyása megkezdődött, az irodalomban a naturalizmus érvényesült s ennek az irányzatnak megfelelően az akkori nemzedék lelki szemléletét az orosz írók reális ábrázolásmódja és szociális irányzata bilincselte le. A tiszta etikai jellegű és vallásos kérdések, — ezek pedig az orosz íróknál nagy szerepet visznek, sokszor éppen központi problémát alkotnak, — a naturalistákat hidegen hagyták, alig érdekelték. Innen van, hogy ebben az időben Dosztojevszkijt az éhező diákok, a nagylelkű züllött nők írójának tekintették, ezért Raskolnyikovot, nem pedig a Karamazov testvéreket becsülték főmunkájául, ez utóbbit akkor le sem fordították. Dosztojevszkijben csak a „pszichológust”, a lélekelemzőt, a lelki folyamatok, a rendellenességek és beteges tünetek kiváló figyelőjét vették észre. Akkortájt egy orosz pszichiáter egy nagyszabású tanulmányt írt Dosztojevszkij műveiről s bámulattal állapította meg, hogy a lelki betegségek jelenségeit oly pontosan elemzi és mutatja be, hogy regényei valósággal forrásmunkái lehetnek a tudományos pszichiátriának. Összes műveiben 25 patológikus alakot lehet

¹⁰⁰ Haraszti Gyula, A naturalista regényről. Bp. 1886. 372—7.

¹⁰¹ Haraszti Gyula, i. m. 373.

összeszámlálni, oly hajszálfínoman és pontosan megrajzolva, hogy rajzukban egyetlen hibát sem lehet találni, sőt egyes esetek elemzésével megelőzte a tudományt, alapot adva a későbbi tudományos meghatározás számára.¹⁰² A századforduló ebben a mesteri pszichológiában gyönyörködött, Dosztojevszkij világképének csak ezt az egyik oldalát látta meg, s tekintete átsíklott a másik oldalán, a nagy gondolkodón és eszmehirdetőn. Ezért a 90-es években és a 900-as évek elején nem is tűnt ki a filozófus és szociológus Dosztojevszkij szédületes nagysága. A világháború után azonban, az összes többi orosz írókat háttérbe szorítva, Dosztojevszkij nyomult előtérbe, s világszerte annyira lenyűgözte a kritikát és a közönséget, hogy ez csakis Shakespeare kultuszával mérhető össze. Amit a naturálizmus nem tudott vagy nem akart meglátni, azt most az új európai ideálizmus észreveszi s egy új Dosztojevszkijt fedez föl: az Isten-kereső, a misztikus, az irracionálisban benne élő, az emberi léleknek metafizikai mélységeiben járó, az eljövendő idők új életformáját kereső, a hősies magatartást hirdető, az élet örök kérdésein töprengő Dosztojevszkijt. A dosztojevszkiji heroizmus a háború utáni légkörben kezdett hódítani és vált sokak szemében az élet megoldásának egyetlen lehetséges eszméjévé. Amikor a szenvedés sorsközösség, milliók közös élménye lett, akkor kezdtek megérteni az emberi szenvedés és részvét nagy költőjét, a könyörületnek és az engesztelő irgalomnak mennyei igéjével vigasztaló Dosztojevszkijt, aki a szeretetnek állandó szenvedéssel gyakorlásában mutatta meg az élet egyetlen lehetőségét. A krisztusi hangulatot és megváltást sóvárgó tömeg ekkor Dosztojevszkijben, a megalázottak és megszorítottak költőjében, szorongó lelkének legigazibb kifejezőjét találta meg.¹⁰³ Az új társadalmi forradalom természetesen hatását tompította, eszmevilágát közömbösítette, de közvetlenül a háború után még nagy tehetségformáló ereje volt.

Hogy ennek az új Dosztojevszkijnek a személyisége, költőisége és vívódása mennyire megragadta a lelkeket, mutatja az 1920-as évek eleje óta minden nyelven óriásivá dagadt Dosztojevszkij-irodalom. Ennek az irodalomnak, mint másutt, nálunk is két ága van. Egyrészt ismét nekilátnak Dosztojevszkij újabb lefordításának. A magyar Dosztojevszkij-irodalom becsülettel kitett magáért: 1921-ben a nagy orosz író születésének százéves évfordulója alkalmából a Révai Irodalmi Intézet megindítja Dosztojevszkij összes művei címén munkáinak jubileumi magyar kiadását. Ez a kiadás a fokozottabb igényeket is kielégítő két szempontból értékes vállalkozás: a fordítás Szabó Endrének orosz eredetiből készült lehető legjobb munkája s az egyes köteteket illetékes szakembereknek tanulmányoszerű tájékoztatásai vezetik be, amelyek Dosztojevszkijt mélyrehatóan értelmezik és választékos hangnemben méltatják. Ehhez hasonló emlékek ugyanebben az időben más irodalmak is hasonlóképen fejezték ki hódolatukat az újkor leg-

¹⁰² Csiz, Dostojewski als Psychopathologe, Moszkva, 1885. — Trócsányi Z., i. m. 133. — Literatura 1932 : 562.

¹⁰³ Napkelet 1923 : 969.

nagyobb regényírója iránt. A világháború után rajtunk végigfutott Dosztojevszkij-lázt elárulja az is, hogy a huszas években a jubileumi kiadással egyidőben még két kiadó (Genius, Franklin) dobálta a könyvpiacra, szintén megbízható fordításokban, a Dosztojevszkij-regényeket, amelyekből úgy látszik nem lehetett annyit forgalomba hozni, hogy el ne fogyott volna. De nemcsak olvassák, hanem ugyanakkor tanulmányozzák is Dosztojevszkijt, az örök emberit kifejező, a jövőre mutató, a próféta író, esszék, könyvek emelik ki jelentőségét s iránymutatóul jelölik meg a bekövetkezett lelki és szellemi válságban. Külföldön testes kötetek jelennek meg róla, amelyek meglepően új megvilágításba helyezik nagyságának szokatlan méreteit, ezeket is magyarra fordítják s nálunk TRÓCSÁNYI ZOLTÁN egy terjedelmes breviáriumot készít, — azoknak az éveknek (1924) ez kedvelt műfaja, — mely az átlagolvasó föltétlenül szükséges eligazítása végett a Dosztojevszkij-ismeretek rendszerezését és világos összefoglalását adja.

Dosztojevszkij, mint műveinek magyar sorozataiból látható, nagy és megérdemelt hódítást tett nálunk, s volt idő, mikor a szellemi érdeklődést teljesen magára irányította és kirekesztőleg lefoglalta. Különleges s éppen ezért utánzóhatatlan világa, amely elől egyetlen európai, sőt tengerentúli irodalom sem zárközhatott el, vajjon hagyott-e valami nyomot a magyar regényirodalomban? Turgényevhez hasonló iskolát nem teremtett, közvetlen hatását nem igen lehet kimutatni, inkább csak költőiségével és probléma-világával találunk rokonságot, némelykor azonosságot egyes íróinknál. Már fordításaiból kitűnik, hogy Dosztojevszkijnek két termékeny időszaka volt a magyar irodalomban. Egyik a nyolcvanas-kilencvenes évekre esik, megismerésének idejére, amikor inkább a külsőségei keltenek figyelmet. Ekkor a Bűn és bűnhődés híres hőse, Raszkolnyikov rázza meg az írók és olvasók lelkét. Az orosz regény már 1866-ban megjelent, de idegen nyelvre először csak 1882-ben fordították, — HENCKEL W. fordítását nyomban követi a francia, — s 1888-ban SZABÓ ENDRE orosz eredetiből a magyar közönség kezébe adja a magyar „Raszkolnyikov“-ot, a németet és franciát maga mögött hagyó jóval szebb kiadásban. A kor legnagyobb kritikusai — SCHMIDT JULIÁN, BRANDES, DE VOGÜÉ, HEYSE — alig találtak hangot elragadtatásuk kifejezésére. Mindenütt forradalmat támasztott, a magyar közvéleményben szintén erős visszhangot keltett. MIKSZÁTH KÁLMÁN és RÁKOSI VIKTOR egybehangzóan azt mondja, hogy vérző testtel-lélekkel olvasták Raszkolnyikovot és HERCZEG FERENC bevallja, hogy ez a regény nagyobb hatással volt rá, mint az összes modern franciák és angolok együttvéve.¹⁰⁴ BABITS MIHÁLY sem tagadja a Raszkolnyikov óriási hatását és SZILÁGYI GÉZA azzal jellemzi megrendülését, melyet a regény olvasása okozott neki, hogy Raszkolnyikovval együtt ő is megölte az öreg asszonyt.¹⁰⁵ A regény azonban inkább bámulat tárgya volt, mint irodalmi mintakép. Tudvalevőleg Dosztojevszkij tulajdonképpen detektív-regényt készült írni, de a művészi alkotás

¹⁰⁴ Gyalui Farkas, Legkedvesebb könyveim. 97, 130, 142.

¹⁰⁵ Kóhalmy Béla, Könyvek könyve. 85, 130.

közben a világirodalomnak egyik legmesteribb lélekelemzése jött létre, bizonyságául annak, hogy az igazi nagy művész kezében, mint a Mida-sében, minden, még az értéktelen silányság is arannyá nemesedik. Egyetlen regényünket ismerjük, amelyen némi hatása érzik: ez IVÁNYI ÖDÖN váradí hírlapírónak A püspök atyafisága című (1889), a maga idejének egyik legnagyobb sikerű társadalmi regénye, mely az oroszoktól tanult módon tárja föl a társadalom legmélyebben fekvő sebeit. Egyes mozzanataiban Dosztojevszkij hatása nyomozható, például az a jelenete, mikor a regény egyik főszereplője, elbukása után egy utcai leánynál tölti az éjszakát, nyilván Raszkolnyikov nyomán készült.¹⁰⁶ FÖLDI MIHÁLY egyik regényét is (Az élet tolva), mely azt a kérdést veti föl, hogy megválthatja-e magát az ember, egy gyilkosság indítja el, ami szintén Raszkolnyikovot juttatja eszünkbe,¹⁰⁷ a nélkül azonban, hogy a hatást állítani vagy bizonyítani lehetne. SÁNDOR PÁL nem régen megírta Dosztojevszkij regényének folytatását Raszkolnyikov Szibériában címen (1933). Ismeretes, hogy az orosz regény hőseit bűne szibériai fogságba juttatja bűnhődésre. A magyar regény aztán ott kezd el, ahol Dosztojevszkij abbahagyta: különféle romantikus színezetű kalandok után azt mutatja meg, mint lesz az útjavesztett intellektueltől öntudatos forradalmár s hogy halad Raszkolnyikov a proletár-forradalmárság felé. Inkább csak érdekességszámba megy, mint a fantáziát tovább mozgató irodalmi élmény új formálódása emlithető meg, tulajdonképpen nem lehet a Dosztojevszkij-hatások sorába állítani.¹⁰⁸

Jóval jelentősebb az a művészi kapcsolat, amely Dosztojevszkij és GÁRDONYI GÉZA regényírása között észlelhető. Az irodalomtörténet már észrevette, hogy GÁRDONYI ábrázolási módja tagadhatatlanul mutat valami rokonságot a Dosztojevszkijével, egyrészt az embereket mély rokonszenvvel ölelő látásmódjában, másrészt a cselekvény felszíne alatt nagy szerepet vívő öntudatlan lelki elemek alkalmazásában. Van még egy találkozási pont az orosz és a magyar regényíró között: GÁRDONYI regényeiben hiányzik a társadalmi háttér, akárcsak Dosztojevszkij monumentális regényeiben, e helyett mindkettőjüknél a hang-súly az örök emberi érzésekből szőtt nagy összefoglaló világképen van. Nem állítható, hogy ez Gárdonyinál tudatos hatás, csak annyi állapítható meg, hogy GÁRDONYI költészete is ugyanabból a fajtából való, s ha nem jut is el a Dosztojevszkij-féle mélységek közelébe, minden-
esetre olyan értéket képvisel, amely méltóvá teszi arra, hogy Dosztojevszkij magyar rokonságának körébe sorozzuk.¹⁰⁹ Hasonlóképpen nem hatásról beszélhetünk MÓRICZ ZSIGMONDNÁL, csupán arról, hogy regényírása némelykor Dosztojevszkijt idézi emlékünkből, például a Szegény emberek című nagyobb elbeszélésének egyes lélektani mozzanataiban úgy rémlik, mintha Dosztojevszkij ereje, színezése és sötétsége jelentkeznék.¹¹⁰ Némelyek még azt is felhozzák, hogy a Légy jó mindhalálig

¹⁰⁶ Császár Elemér, i. m. 352.

¹⁰⁷ Nyugat 1925/1. 475.

¹⁰⁸ Nyugat 1933/1. 493.

¹⁰⁹ Sík Sándor, Gárdonyi, Ady, Prohászka. 60, 91, 95.

¹¹⁰ Bp. Szle 1919. 177. kötet. 61.

Dosztojevszkij gyermekrajzaival állítható párhuzamba és Móricznak az a regényíró módja, hogy a cselekvényt rendszerint egy napra sűríti, szintén Dosztojevszkij-vonás. Ezek azonban olyan érintkezési pontok, amelyek inkább esetlegességeknek, mint bizonyítható és igazolható hatásoknak minősíthetők. A kritika még SZITNYAI ZOLTÁN Lángoló hegyek (1932) című regényében, főképen az emberi lélek sebeinek ábrázolásában, továbbá THURZÓ GÁBOR Az adósság (1939) című regénye beteges alakjának önfeláldozásában és NAGY ISTVÁN Oltyánok unokái (1941) milieu-rajzában figyelt meg Dosztojevszkij-reminiscenciákat,¹¹¹ de még alaposabban szemügyre kellene venni, hogy ezek valóban hatások-e, vagy csak véletlen irodalmi találkozások. Pusztá esetlegességnél többnek érzi az ember MÁRAI SÁNDOR egyik pszichoanalitikai regényének (A sziget, 1933) Dosztojevszkij-hasonlóságát. Hőse egy gyilkos tanár, aki azt vallja, hogy „az embert nem a jóság váltja meg, hanem a bűn“, s erről a tételről a gyilkos és az Úristen között egy olyan beszélgetés bonyolódik le, ami Raszkolnyikov megviselt lelkiismeretének s a Karamazovok megrázó hangulatának emlékét veri fel az olvasó lelkében.

Dosztojevszkij igazi népszerűsége, — helyesebben — megértése és értékelése a világháború utáni két évtizedre esik, külföldön épűgy, mint nálunk. Ebből az időből, amely meglátja és megérti az orosz íróban az Isten-kereső misztikust és az örök emberi kérdéseket mély lelkiséggel feszegető nagy gondolkodót, már nyilvánvaló Dosztojevszkij-kapcsolatokat lehet megemlíteni. Legfeltűnőbben mutatkozik ez FÖLDI MIHÁLY-nál, a Sötétség, a Szahara, Az élet tolvaaja, a Mámorosok írójánál. FÖLDI szellemi rokonságát Dosztojevszkijjel sokan észrevették, majdnem mindenik kritikusa rásütötte, de legrészletesebben utalt rá ÁDÁM ZSUZSA tanulmánya.¹¹² Említett regényei éppen a Dosztojevszkij-láz legforróbb éveiben (1920—1925) jelentek meg, s kapóra jött a vád, amely Dosztojevszkij-utánzással bélyegezte meg FÖLDI regényírását. A vád természetesen nem igazolható, mert Dosztojevszkijt, a legoroszosabb író, aki egy egészen más világnak a kifejezője, nálunk utánozni már csak azért sem lehet, mert hiányoznak a gondolkozás azonosságának föltételei, hiányzik az a világ s az a környezet, amely reánk az idegenszerűség különösségével és távolságával hat. Viszont mégis csak van valami igazság abban az észrevételben, mely a magyar és az orosz író viszonyba állítja, mert FÖLDI regényeit olvasva, lehetetlen, hogy ugyanakkor eszünkbe ne jusson Dosztojevszkij. Kritikusai és méltatói FÖLDIben azért látnak „magyar Dosztojevszkij“-t, mert mindenik regénye egy-egy kérdést tesz fel, s azokat teljesen Dosztojevszkij módján teszi fel. A lelkiismeretükkel vívódó, a jó és rossz közt őrlődő alakjainak kínzó kérdései: hogyan lehetünk jók, hogyan kerülhetjük el a bűnt, megválthatunk-e másokat, megválthatja-e magát az ember? Ezek a kérdések kétségtelenül Dosztojevszkij erkölcsi szótárából valók, de csakis a kérdések s nem egyszersmind a feleletek, mert Dosztojevszkij, aki hisz a bűn tisztító erejében, a szenvedés szükségességében és a

¹¹¹ Bp. Szle 1932. 225. köt. 159. — Nyugat 1941 : 173.

¹¹² Földi Mihály: Nyugat 1926/1. 536—46.

megváltásban, mindig igenlő választ ad, míg FÖLDI, kiből teljesen hiányzik a misztikus hajlam, a lesújtó reménytelenséget hirdeti. A külsőségekben is sok a rokon vonás. FÖLDI MIHÁLYNAK szörnyű bűnökkel, kavargó gyűlöletekkel, a katasztrófák sorozatával és patológikus kirobbanásokkal terhelt világa époly gyötrelmesen fekete, akárcsak a Dosztojevszkijé, aki mindig megdöbbenő tragédiákat és kegyetlen emberi sorsokat ír le. Mindezeket tekintetbe véve, nem alaptalan annak föltételezése, hogy FÖLDI, aki pszichoanalitikus regényeiben a freudi lélektan eredményeit is felhasználta, Dosztojevszkij erős befolyása alatt bontakozott ki problémakereső íróvá, jóllehet végeredményben és lényegében ő nem Dosztojevszkij, hanem problémamegoldásaiban éppen ellenlábasa Dosztojevszkijnek.¹¹³

Nem megy felfedezés számba, mert a kritika ismételten rámutatott, hogy Dosztojevszkij remekművének, a világirodalom egyik legnevezetesebb és legolvasottabb regényének, — Emlékiratok a holtak házából, — melyben megrendítő élményei alapján a szibériai fegyenc-kaszárnyák kényszermunkásainak életét írta meg hihetetlen ember-szeretettel s a szenvedés tisztító erejébe vetett hitének emelkedettségével, szintén megvan a maga magyar hasonmása. Irodalmunknak módjában van előhozakodni, sőt dicsekedni egy olyan, a maga nemében páratlan alkotással, amelynek olvasása mindenkinek a Holtak házáat idézi emlékezetébe. Ez KUNCZ ALADÁR híres könyve, a Fekete kolostor (1931). Kedves emlékü erdélyi írónk az első világháborúban közel öt esztendőtt töltött franciaországi fogolytáborokban, tömlöcökben, egy sziget-vár börtönében s elképzelhetetlen fizikai és minden lelki erőt a végsőig feszítő szenvedéseiből egy évtized múlva, amikor az emlékek kitisztultak, megírta a modern magyar irodalom egyik legemelkedettebb szellemű könyvét, nem tajtékzó dühvel és gyűlölettel, hanem olyan tárgyilagossággal s a szenvedésben való megigazulásnak olyan tiszta érzésével, mint Dosztojevszkij a Halottas házában. Megjegyezték róla, hogy egyetlen pátetikus szava sincs, könyve mégis tele van a pátosz feszítő erejével s ez a pátosztalan pátosz egészen kivételes a börtön-irodalomban, csak Dosztojevszkijnél van meg ilyen teljességgel. Kuncz ALADÁR egy figyelemreméltó tanulmányt írt »Dosztojevszkij miszticizmusá«-ról, s ebben az összefüggésben is meglep az orosz nép lelkének, az orosz levegőnek csodálatos megértése. Ennek pedig az a magyarázata, hogy őbenne is sok miszticizmus volt, hitt a jószág eljövételében s ez a hite lelkiületét magasan a szenvedések fölé lendítette. Mindezekből a vonásokból az állapítható meg, hogy Kuncz könyve műfajilag, élményi háttérét illetőleg, sőt feldolgozásában is a Holtak házának eszmei rokona. Voltaképpen itt sem hatásról van szó, mert átélés és lelkiület nélkül nem lehet megírni Dosztojevszkij könyvének párját, hanem olyan élmény-közösséggel, érzület-azonossággal és a művészi kifejező erő olyan egyezésével állunk szemben, amely egészen ritka jelenség és kivételes találkozás az irodalomban. Ezért nagyon igazságosnak látszik az a megállapítás, hogy a Fekete kolostort, a háborúra vonatkozó ma-

gyar irodalom legkitünőbb alkotását, Dosztojevszkij regényével nem összehasonlítani kell, hanem egyenesen melléje kell állítani.¹¹⁴

Dosztojevszkij magyar hatásának észlelése néhány dramatizálásának megemlítésével zárható. A nagybácsi álma című humoros regényét MÁTRAY SÁNDOR színdarabbá dolgozta át, s ez a komédia, mely kimerült a téma ötletében s nem igen tudta az elbeszélést drámai cselekvénnyé sűríteni, 1926-ban színre került a budapesti Kamara Színházban.¹¹⁵ A Bűn és bűnhődés dramatizálását, melyet GASTON BATY, a párizsi Montparnasse-színház igazgatója készített „a lázas erkölcsi ihletű író evangéliumi szellemének megőrzésével“, a pesti Magyar Színház nagy becsvággyal mutatta be 1933-ban. Raszkolnyikovnak volt egy magyar színpadi átköltése is, bűnügyi ponyvaregény formájában, amelyet a néhai Népszínház-Vígopera játszott.¹¹⁶ MEIDEL HJALMÁR Félkegyelműje, mely Dosztojevszkij híres regényét 5 felvonásos sorsdrámává alakította át, BIRÓ LAJOS fordításában (1914) vált ismeretessé minálunk. Merész vállalkozást hajtott végre SOMOGYI GYULA, amikor Dosztojevszkij leghatalmasabb regényét, a Karamazov testvéreket, hét képben dramatizálta és mutatta be a budapesti Nemzeti Színházban 1924-ben,¹¹⁷ persze a regényhez képest nagyon hiányosan és főképen üresen, mert hiszen Dosztojevszkijnek éppen erről a regényéről szokták mondani, hogy olyan, mint a Himalája orma, egyetlen pillantással át nem tekinthető, gondolatainak csúcsa a felhők kódéba nyúlik. De az, hogy ezeket a regényeket a huszas években színpadra vitték, magában is arról tanúskodik, hogy Dosztojevszkij a magyar közönség körében rokonszenvre, megértésre talált s emlékezetes ismeretségre tett szert.

8.

TOLSZTOJ NIKOLÁJEVICS LEÓ

1828 – 1910

Dosztojevszkijhez hasonló méretekben vette birtokába a magyar irodalmi tereket a másik nagy orosz író, TOLSZTOJ, akiről Turgénjev azt mondta, hogy egy fejjel nagyobb minden íróársánál, s elnevezte őt az orosz föld óriásának. Mások az írásművészet csodáját látják benne, s csakugyan már a harmadik emberöltő bámulatában éli halhatatlanságát. Munkássága áttekintve a jelen század elejére, az idősebbek még átérték azokat a tolsztoji izgalmakat, melyek egy-egy könyve körül világszerte port vertek, s egyes művei — a Háború és béke, Karenina Anna, Kreutzer szonáta, Ilyics Iván halála, Feltámadás, stb. — könyvtárunk elmaradhatatlan tartozékai, irodalmi műveltségünk szer-
ves részei.

¹¹⁴ Schöpflin Aladár, Nyugat 1931/1. 823. — Uő., A magyar irodalom története a XX. században. 206. — Trócsányi Zoltán, E. Helikon 1931/1. 540.

¹¹⁵ Ism. Schöpflin Aladár, Nyugat 1926/2. 561.

¹¹⁶ Napkelet 1933 : 842.

¹¹⁷ Napkelet 1924/2. 365.

Irodalmunk viszonya Tolsztojhoz valamennyi orosz íróénál közvetlenebb, melegebb, szélesebb terjedelmű és tartósabb. Míg Dosztojevszkijről csak halála után veszünk tudomást, s évtizedek telnek el megismeréséig és megértéséig, addig Tolsztoj már a Turgénjev-dívat idején elérkezik hozzánk s akkor is felszínen marad, amikor Dosztojevszkij súlyossága és sötétsége nyomasztólag kezd nehezedni a kedélyekre. Az első Tolsztoj-írás magyar nyelven a Családi boldogság című hosszabb beszélye a Gogoly-fordító SZENTKIRÁLYI ALBERT átültetésében a Budapesti Szemle 1876. évfolyamában, ahonnan GYULAI PÁL 1878-ban önálló formában tette közzé az Olcsó Könyvtárban. Ugyancsak 1876-ban a Fővárosi Lapok is bemutatja Tolsztoj egyik elbeszélését. Ezek a novellák még különösebb feltűnést nem keltenek. Tolsztoj nagyságára nálunk is akkor kezdenek ráébredezni, amikor 1885/86-ban a Háború és béke első magyar fordítása elkészül. Csakhamar Karenina Anna (1887) és a Szebasztopol (1888) talál magyar fordítóra. Ettől kezdve a század elejéig évről évre sűrűn követik egymást a magyar Tolsztoj-kiadások. Néhány évtized alatt neve olyan csengést és varázst nyert, hogy mihelyt hazájában, vagy a cenzúra miatt külföldön valamelyik írása napvilágot látott, magyar változata nyomban elkészült. A világháború elejéig jóformán valamennyi munkája megjelent magyarul, némelyik több fordításban is. Különösen szépirodalmi művei részesültek nem kevesebb megbecsülésben nálunk, mint saját hazájában. A magyar olvasók körében legnagyobb sikert a Háború és béke aratta, amely politikai, filozófiai és társadalmi felfogásánál fogva alkalmosszerűségét mai napig megőrizte. Egy félszázad alatt háromféle fordításának hét kiadása kelt el. A Karenina Anna hasonlóképpen hét magyar kiadást ért, a Feltámadás hármát. A századfordulón nem annyira a szépiró és művész, mint inkább a morálista és próféta Tolsztoj hódított. Egy pár évtizedig a még tévedéseiben is lángelmét tanúsító írásainak hatása alatt állott a világ. A tolsztojánus hívóknak és rajongóknak valóságos szektája keletkezett, kik az élet minden ágában meggyökereztetni igyekeztek a tolsztoji „ideális anarchizmus” eszméit. A világháború után ennek a tolsztoji hatásnak jóformán egészen nyoma veszett, a reformátort, ki még a művészetet is megtagadta, elfeledtük, ma már kizárólag a XIX. század egyik legnagyobb regényíróját tiszteljük benne. Ez a tisztelet nyilvánult meg 1928-ban, születésének százéves évfordulóján, amikor a Révai Irodalmi Intézet jubileumi kiadásban bocsátotta közre összes regényeinek és elbeszéléseinek magyar sorozatát.

A bibliográfiai adatsorból az világlik ki, hogy a művelt magyar olvasó Tolsztojt épúgy ismeri, mint bármelyik saját íróját, s ha valamelyik munkáját el akarja olvasni, megtalálja itthon, nem kell idegen szövegekhez fordulnia. Kérdés most már, hogy az a Tolsztoj, akinek minden munkáját magyarra fordították, egynémelyiket többször is, aki még élő valóság, s akiről annyi cikk, tanulmány, könyv jelent meg, hogy úgyszólván külön magyar Tolsztoj-irodalomról beszélhetünk, vajjon ez a Tolsztoj szellemével és lelkiségével beleszántott-e irodalmunkba és hintett-e el termékenyítő magvakat? Olvasása és bámulata

ma sem szűnt meg. Egy magyar író nemrég úgy nyilatkozott, hogy Tolsztoj a világirodalom legeredetibb szelleme, akinek nincs őse, aki egyedülvaló, akinél a tiszta öntermékenyülés érezhető s Iljics Iván halálát tartja legtökéletesebb remekművének, melynek muzsikája, dinamikája örökre benne él az emberben.¹¹⁸ Koszrolányi Dezső is azt mondja, hogy Iljics Iván halála döntő hatással volt irodalmi felfogására és világnézetére.¹¹⁹ Csodálatban, elragadtatásban nincs hiány, viszont éppen Tolsztoj az, akinek írói egyéniségét utánozni szinte lehetetlen. A Tolsztoj-hatás tehát nincs arányban Tolsztoj olvasásával és bámulatával. Csak gyéren és elvétve fedezhető fel irodalmunkban egy-két valószínűnek látszó tolsztoji vonás.¹

A Turgényevnél már említett franciás műveltségű JUSTH ZSIGMOND volt az első a 90-es évek elején, aki a nazarénus-szociálista alföldi parasztság alakjait s ezeknek lelki világát, a szeretettől átfűtött naturá-lizmus színeivel, irodalmi témává avatta, hogy fölfedje bennük a magyar tolsztojánizmus egészen különös világát.¹²⁰ Ezeket az alföldi nazarénusokat aztán TÖMÖRKÉNY ISTVÁN, a magyar földműves-szegénységnek legnagyobb írója, vitte be az irodalmi halhatatlanságba. Tolsz-toji egyszerűséggel mondja el, hogy támad az új hit, hogy terjed, hogy alakítja át a lelkeket, hogy lesznek megrögzött bűnösökből, a tolsztoji evangélium szellemében, szelíd, jóságos megigazultak. A tárgyi kap-csolat is megvan abban a föltűnő adatban, hogy Tömörkény nevét Tolsztoj ismerte és becsülte, sőt a Mindennapra szóló, világiaknak szánt breviáriumban idézi is Tömörkény egyik írását,¹²¹ amelyben a magyar író egy délvidéki öreg honvédről beszél, aki visszaadja a jegy-zőnek a nyugdíjat, amelyet mint kiszolgált háborús katona kapott, mivel ő most már megtalálta a legnagyobb kincset, a királyok királyát, aki azt mondotta, hogy aki fegyvert fog, fegyver által fog elveszni.¹²²

Legtöbb tolsztoji vonás irodalmunkban GÁRDONYI GÉZA írói képé-ből elemezhető ki. GÁRDONYI tiszteelői még életében „magyar Tolsztoj” néven szerették emlegetni. Kétségtelen, hogy a nagy orosz társadalom-javító tanításából és életmódjából sok dolog megkapta Gárdonyi lelkét. Magános elmélkedésben folyó élete s világfölfogásának több jelenté-keny eleme Tolsztoj hatására utal, a nélkül azonban, hogy eredetiségét és sajátosan egyéni költészetét ez a hatás mélyebben érintette volna. Csak annyi látszik bizonyosnak, hogy hajlamait kibontakozásukban Tolsztoj befolyása elősegítette. Így egyrészt nyers réalizmusát, mellyel az életet külsőségeiben is bemutatja, másrészt a természet iránt meg-nyilatkozó miszticizmusát méltatói hajlandók tolsztoji ihletre vezetni vissza. De visszhangra talált nála az a keserűség is, mellyel Tolsztoj a Krisztus tanaitól eltávolodott egyház és papok ellen fordult. Külső-ségében szintén kimutatható Tolsztoj hatása, főként történeti regé-

¹¹⁸ Márai Sándor vallomása: *Literatura* 1935 : 181.

¹¹⁹ *Literatura* 1935 : 163.

¹²⁰ *Magyarság* 1933. 116. sz.

¹²¹ *Für alle Tage, ein Lebensbuch*. 1904. Délmagyarország, 1926. máj. 30.

¹²² Juhász Gyula, Tömörkény István élete és művei. Szeged, 1941. 37.

nyeiben, melyek dráma módjára apró jelenetekből vannak összeszöve; ez egészen Tolsztoj módszerére vall. Még egy irányban volt erősebb hatással Tolsztoj Gárdonyira. Katolikus vallása GÁRDONYI-t nem elégitette ki a halál utáni élet kérdésében, így jutott el a teozófiához és a reinkarnáció gondolatához. Ekkor kezdte érdeklődéssel olvasni Tolsztoj evangéliumát, Az én vallásomat, melyben a nagy orosz író arra törekedett, hogy a kereszténységet közelebb hozza a buddhizmushoz. GÁRDONYI lelkében is, mély keresztényi érzésével teljes harmóniában. Tolsztoj befolyása alatt, erős gyökeret vert a buddhista halhatatlanságitan, mely a világfelfogásának regényeiben és novelláiban is kifejezésre jutó egészen egyéni szint adott. Buddhista vonás továbbá GÁRDONYI-nál az emberi, állati és növényi lét rokonságának eszméje, ami Tolsztojnál szintén megtalálható s valószínűleg az ő közvetítésével és sugalmazására jutott el ahhoz a buddhista tanhoz, hogy lényegileg és érzésben egyek vagyunk az állatokkal, csak fokozati a különbség a két-féle teremtmény között. Ezekben a pontokban tüntet fel rokonságot GÁRDONYI gondolkodása Tolsztoj világfelfogásával, ezek alapján szokták őt „magyar Tolsztoj“-nak nevezni, s habár ebben, mint minden hasonló párhuzamban, több-kevesebb erőszakoltság van, nem tagadható, hogy a tolsztojánizmusnak csakugyan GÁRDONYI a legfeltűnőbb magyar megtestesítője.¹²³

Az újabb magyar irodalomból még MÓRICZ ZSIGMONDOT szokás kapcsolatba hozni Tolsztojjal. Talán van is abban némi igazság, hogy MÓRICZ-ra pályája elején némileg hatott Tolsztoj. A Harmatos rózsza főhősén mintha Karenina Anna visszfénye rémlenék, különösen a halál-jelenetben.¹²⁴ Mások meg úgy látják, hogy MÓRICZ az orosz írók, főképen Tolsztoj hatása alatt nyúlt először sötét színekkel a magyar nép életéhez, de ez a gyanítás talán onnan származik, hogy az orosz muzsik és a magyar paraszt élete, lelke, sorsa, tragikuma sokkal közelebb esett egymáshoz, mint a Volga folyam a Tisza folyóhoz. Bár a szociális kép azonossága a közös sorsból is magyarázható, nem lehet teljesen elutasítani azt a föltételezést, hogy Tolsztoj hatással lehetett a magyar paraszt erkölcsiségének rajzára, legalább is nyitogatni kezdte ebben az irányban regényíróink szemét. Végül megemlíthető, hogy Tolsztoj Karenina Annáját HUBAY JENŐ háromfelvonásos operárával dolgozta fel, melynek bemutatója 1923. november 10-én volt. A szövegkönyvet GÓTH SÁNDOR készítette, s kiküszöbölte belőle a regény mély szociális problémáit, csak az egyszerű szerelmi tragédiát hagyta meg. A magyar operaháznak állandó műsordarabja lett, külföldön is elismert és értékelt mű éppen azért, hogy az orosz népies műdal motívumai művészien csendülnek fel benne.

¹²³ Kéky Lajos, Gárdonyi Géza: Bp. Szle 1914. 158. köt. 193. — Sík Sándor, Gárdonyi, Ady, Prohászka. 39, 40, 60.

¹²⁴ Juhász Géza, Móricz Zsigmond. 13.

ÚJABB OROSZ ÍRÓK ÉS KÖLTŐK

Dosztojevszkij és Tolsztoj volt a két utolsó nagy orosz író, akik észrevehetőbb — bár jelentőségükkel arányban nem álló — nyomokat hagytak irodalmunkban, de annál inkább megrázták olvasóközönségünk lelkét, annak ízlését és igényét az élet nagy kérdései felé irányítva. Ha most már lehető teljességre törekedve számba akarjuk venni, hogy az újabbkori orosz írók közül még kik honosodtak meg nálunk, a híres nevek sűrű csoportja sorakozik elénk. Már ebben a században köti le figyelmünket és szerez széleskörű magyar olvasóközönséget a legnagyobbak sorában álló GORKIJ MAXIM (1886—1935), a proletársors ábrázolásának fölülmulhatatlan nagy mestere, a Volga-vidék erkölcsi hajótörötteinek művészi megörökítője, a szociálista irodalomnak világ-szerte legkimagaslóbb alakja. Bizonyos értelemben a századfordulónak ő az irodalmi szimboluma, a kor irodalmi ízlésének, mely a társadalmi erőkre összpontosította tekintetét, ő a megtestesítője. Első írásaival époly nagy föltűnést keltett, mint személyes sorsával. Neve, különösen mikor a társadalmi forradalom nagyobb hullámokat kezdett vetni, szociális és politikai programmá vált s ekkor fordítása, kiadása és olvasása állásfoglalást jelentett. Bámulatos gyorsan világhírré tett szert, a század első évtizedében a föld minden sarkában ő képviseli az orosz irodalmat, neve azonosul az orosz író fogalmával. Késedelem nélkül más népekkel egy időben ismerjük meg. 1901-től, amikor első írása magyarul megjelenik, a harmincas évek végéig és napjainkig szüntelenül foly regényeinek, elbeszéléseinek és színdarabjainak magyar fordítása. Róla szintén elmondható, amit nagy orosz regényíró társainál egyenként meg kellett ismételni, hogy alig van olyan írása, amely magyarul is meg ne jelent volna, s a cikkek és ismertetések, melyek írói pályafutásának minden mozzanatát szemmel tartják, nem bírnak betelni tiszta művészetének őszinte bámulatával. KOVÁCS DEZSŐ beszéli el, hogy amikor PETELEI ISTVÁNNAK, fizikai hanyatlása idején, kezébe nyomták Gorkijt, hogy ismerje meg, elragadtatással beszélt a hiány nélkül való gyönyörűségről, melyben a csavargók életének költője részesítette, s így nyilatkozott: „Ez az ember telibe találta szívemet.”¹²⁵ A magyar olvasóknak általában ugyanez a véleménye. Egyébképen Gorkij-hatásról irodalmunkban nem igen beszélhetünk, hiszen ő szintén lemásolhatatlan, legfeljebb itt-ott csak egyes gorkiji vonásokat fedezhetünk fel. Így KÉKY LAJOS megállapította, hogy a nagy orosz írókkal rokonszenvező GÁRDONYI GÉZA egyik elbeszélése (Ali rózsás kerje) kétségtelen Gorkij-hatásra vall¹²⁶ és BRÓDY SÁNDOR elbeszélései gyakran emlékeztetnek a Gorkij-féle környezetrajzra.¹²⁷ Az irodalomtörténet továbbá úgy látja, hogy KASSÁK LAJOS, akinek élete is mutat közös

¹²⁵ E. Helikon 1928 : 340.¹²⁶ Kéky Lajos, Bp. Szle 1914. 158. köt. 203.¹²⁷ Várkonyi Nándor, i. m. 296.

vonásokat az orosz íróéval, különösen sokat tanult Gorkijtől, amire például idézhető a *Misilló királysága* című, egészen Gorkij modorára valló regénye.¹²⁸

Az eddig ismertetett orosz írók, kiknek a magyar irodalommal való kapcsolataik leginkább állanak a köztudat előterében, a legnagyobbak, a magasan kiemelkedő oszlopos emberek. Mellettük természetesen mind a bemutatottak korában, mind az utánuk következő időszakokban, mind napjainkban nagyon nagy a kiváló, jeles írók száma, kiket a magyar irodalom és közönség a szeretetével fogadott. Ilyen például GONCSAROV IVÁN (1812—1891), a világhírű Oblomov írója, akinek regényhőse egy egész kötetet át egyebet sem csinál, csak a pamlagon hever és lustálkodik. A róla szállóigévé lett „oblomovizmus” mai napig megmaradt a beteges tétlenség, az emberi akarategyengeség jellemzőjének. Oblomovban, még inkább az oblomovkai nagyszerű evés-ivásokban a Pató Pálok nemzete is magára ismert, azért ez a regény igen otthonosan találta magát minálunk. TÖRÖK GYULA egyik regényhőse (A porban, 1918) mintha magyar Oblomov akart volna lenni. Egy magyar írónőnek, BECZÁSSY JUDITnak jutott eszébe, hogy Oblomovot színpadra vigye. Dramatizálása a Vígszínházban 1940-ben került színre, érthetően kevés sikerrel, mert hiszen három felvonás nyolc képpén át a tespedés légkörét nehezen bírja el a színpad.¹²⁹ A világháború előtt folyóirataink a közönség tetszésére sűrűn közölték CSEHOV ANTAL (1860—1904) elbeszéléseit és színházaink három évtizeden át állandóan műsoron tartották nagy sikerrel játszott darabjait. Egyike azoknak az orosz íróknak, akit legjobban megismertünk és megkedveltünk tökéletes elbeszélő művészetet és bámulatos emberismeretet nyújtó apró novelláiban, amelyek szürke kisemberek életének jelentéktelen eseményeiben mérhetetlen mélységeket tárnak elénk, elragadó humorral, Dosztojevskij megközelítő döbbenetes lélekrajzzal és kéllelhetetlen igazságszeretettel. Könnyed, friss, szellemes portré-sorozataiban felvonul a cári Oroszország minden furcasága, az orosz világ minden jellegzetes vonása, de a tipikus oroszban mindig az egyetemes emberit adja, — ez a magyarázata világirodalmi nagy sikerének. Termékenysége — a legújabb (1929) Csehov-bibliográfia 2766 címet tartalmaz — az európai tereket elárasztotta, hozzánk is egy sereg munkája szivárgott át. A Hét kezdte meg novelláinak rendszeres magyar közlését 1890-ben, s két évtizeden át csaknem minden évfolyamában szerepel a neve. Más folyóiratok és hírlapok tárcarovatai is szívesen vették a kisterjedelmű Csehov-rajzokat, amelyeknek élete itt-ott napjainkig nyomon követhető. Csehovnak még vannak magyar olvasói s nincs hiány az igényeket kielégítő magyar kiadványokban. A Népszava 1924-ben összes elbeszélő műveinek teljes magyar kiadását indította meg, más oldalról pedig az sem kerülte el figyelmünket, hogy ő a legtermékenyebb orosz drámaíró. Színpadjainkon az oroszok közül eddig ő szerepelt legtöbbször egészen sajátos stílusú poétikus darabjaival. Vele

¹²⁸ Várkonyi Nándor, i. m. 272.

¹²⁹ Ism. Rédey Tivadar, Napkelet 1940: 169.

kapcsolatban érdemes volna külön tanulmány tárgyává tenni az orosz dráma és az egész Nyugatra kiható orosz színjátszás magyar irodalmi szerepének a vizsgálatát.

Az érdeklődés méreteire jellemző, hogy a szűkebb jelentőségű, csak hazájukban neves orosz írók is seregestől érkeztek hozzánk. Oroszországon kívül ma már alig ismerik a raszkolnyikov-életet rajzoló PECSERSZKIJ, a kegyetlen szatirikus SZÁLTYKOV, a sötét világú GÁRSIN, a még romantikus színekkel dolgozó KOROLENKO, a magasabb igények nélkül szórakoztató POTÁPENKO s még számos társuknak a nevét, akik innen és túl a 900-as évek tájékán fordítókra, kiadókra s úgylátszik olvasókra találtak nálunk. Azon a széles úton tódultak be, melyet a nagy orosz írók vágtak, s bár észrevehetőbb nyomokat nem hagytak, emlékét őrzik annak, hogy irodalmunk kapui a másodrangú orosz értékek előtt is készségesen nyitva állottak. Már jóval közelebbi és tartósabb viszonyba lépett velünk a realizmus és szimbolizmus határán mozgó ÁNDREJEV LEONID (1871—1919), aki Dosztojevszkij tanítványának mutatkozott, mesterének ereje nélkül. Különösen A vörös kacaj című regényével vonta magára figyelmünket. Színes meseszövéssel, a hangulatok és helyzetek mesteri rajzával évtizedeken át a legújabb időkig őszinte sikereket aratott a magyar közönség körében. Az orosz regényírók díszes sorát a világháború előtt a naturalista ARCÜBASEV zárja, kinek regényei (Szanin) az emberi test felszabadításáról szóló filozófálással nálunk is és másutt is botránypereket kavartak fel. De talán éppen azért néhány évig könyveit szertelenül kapdosták, színadarabjainak előadására kíváncsian tódultak.

Az orosz irodalomnak feltűnő erőssége, mint az eddigiekből nyilvánvalóan látszik, a regény, a nagyszabású társadalom- és lélekábrázoló regény: ebben az epikus műfajban tört a világirodalom ormára, maga mögött hagyva a nyugati népeket is. Ezzel szemben kevésbé erős a lírában, ahol csak PUSKIN és LERMONTOV emelkedett világhírré; őket utódaik, bár kiváló tehetségekben nem volt hiány, túlszárnyalni nem tudták. Mi magyarok azonban a kisebb orosz poétákat is érdemük szerint becsültük és számosat ültettünk át nyelvünkre. Különösen kedveltük NYEKRASZOVOT (1821—1877), a „szegények és elnyomottak költőjét“, akinél senki nagyobb részvétet nem érzett népének szenvedései és az elnyomottak gyötrelmei iránt. Az oroszoknak körülbelül az volt, ami nekünk Petőfi. Versei az orosz anyáról és az orosz paraszt-asszonyról, még a fordítás szintelenségében is, feledhetetlenül zengenek lelkünkben. A muzsik szegénységének másik dalnoka, NIKITIN (1824—1860), az orosz népdal megteremtője; a végtelen orosz steppe éneke. KOLCOV (1809—1842); kortársainak véleménye szerint az „örök szépség költője“, MAJKOV (1821—1897); a szatírára hajló TOLSZTOJ ELEK (1807—1875), kit az orosz karakter legtokéletesebb megörökítőjének tekintenek; a páratlan formaművész FET (1820—1892), a szimbolisták előfutára; egyesek szerint a század elejének legnagyobb orosz költője, BLOK (1880—1921), a forradalmi messziánizmus hirdetője és még jónéhányan a másodrangúak sorából is (RYLJEV, ZSUKOV-

SZKIJ, ZAKLINSZKIJ, KRILOV, DERZSAVIN, FOFANOV, stb.) sűrűn szerepelnek a századforduló magyar hírlapjaiban és szépirodalmi folyóiratainak műfordításai között. Időnként önálló kötetekbe csoportosították a különböző helyeken megjelent orosz versfordításokat. Egy versgyűjtemény kiadását orosz költők munkáiból elsőnek BÉRCZY KÁROLY tervezte¹³⁰ Anyegin megjelenése után, de műfordítási irodalmunk nagy kárára csakhamar bekövetkezett halála szándékát sírba vitte. Ténylegesen ZILAHY KISS IMRE állította össze 1866-ban, Kemény Zsigmond regényíróknak ajánlva, az első magyarnyelvű orosz költői antológiát PUSKIN és LERMONTOV válogatott verseiből. Kötete 6 Puskin-verses regényt, 22 kisebb Puskin-verset és 2 Lermontov-költői beszélyt tartalmaz, nagyrészt még BODENSTEDT után fordítva, de már próbát tett közvetlenül orosz szöveg átültetésére is. Derék kezdeményezésének folytatása évtizedekig váratott magára. SZABÓ ENDRE, az orosz regényírók későbbi kitűnő fordítója, két ízben is antológiába szerkesztette a különböző folyóiratokban jórészt már megjelent, maga fordította verseket. Először PUSKIN és LERMONTOV korától a XIX. század végéig 25 orosz költőből mutatott be szemelvényeket (Orosz költőkől, 1892) — ez volt az első tervszerű gyűjteményünk, mely az orosz költészet terjedelmesebb ismeretébe vezette be a magyar olvasók szélesebb rétegét, — másodikban PUSKIN és LERMONTOV, NYEKRASZOV és TOLSZTOJ ELEK 66 versével szerzett újabb elismerést és lelkes híveket magyar körökben az orosz költészet négy halhatatlanjának (Négy orosz költő, 1900). Vele egyidőben, 1900-ban MÁTHÉ MIKLÓS Északi fény címen — Zilahy Kiss Imre antológiájának is ez a neve — 22 orosz költőnek 52 költeményét bocsátotta közre,¹³¹ rendszeretlenül és válogatás nélkül több olyan orosz költőt szólaltatva meg magyarul, kiknek neve körünkben addig teljesen ismeretlenül hangzott s azóta sem ismétlődött meg. Rajtuk kívül még számosan szorgoskodtak az orosz versek tolmácsolásában s az említett antológiák mellett a napilapok és folyóiratok is (különösen a P. Napló, Bp. Hírlap, Bp. Szemle, A Hét, Jövendő, stb.) bőségesen ontották az orosz verseket, amelyek ebben az időben a legszívesebben látott közlemények sorába tartoztak.

A századforduló nemzedéke kielégítően tájékoztatva volt az orosz költészet kiemelkedő értékeiről, addigi legkiválóbb képviselőinek új hangokat megütő eredetiségéről. Utána hanyatlás állott be. A két háború közt a magyar közönség figyelmét csaknem kizárólag az orosz regény monumentalitása kötötte le, mellette az orosz líra ismerete csaknem elhalványodott. A régi antológiák a forgalomból kiestek, új fordítói a modern orosz költészetnek nem támadtak. Az utolsó negyedszázadban a régi neveket elfeledtük, úgyszólván csak PUSKIN és LERMONTOV maradt meg emlékezetünkben. Az orosz lírai költészet ismeretének nagy hézagait napjainkban töltötte ki GYÖRI-JUHÁSZ JENŐ nagy-szabású Orosz költők antológiája (Bp. 1945), amely évtizedes mulasztásokat hozott helyre, világirodalmi értékeket képviselő tárgyhöz

¹³⁰ Főv. L. 1866. 183. sz.

¹³¹ Már előbb a Liliomok (1892) kötetében közölt orosz versfordításokat.

méltó elmélyedéssel. Valamennyi elődjénél tejesebb, rendszeresebb, tervszerűbb, az igényes követelményeket kielégítő, nagy gonddal szerkesztett gyűjtemény. Időrendben haladva, nyolc fejezetben mutatja be az orosz lírai költészet fejlődését: Nagy Pétertől Puskinig, azután Puskin korát és Puskin körét (a világfájdalom költőit, a parnasszistákat és a népköltőket), majd az átmeneti kort a dekadensekhez (a vároosi és szlavofil költőket), a szimbolisták előfutárait (dekadenseket), a szimbolista költőket, a klasszicizmus felé visszakanyarodó akmeista költőket, s végül a futurista-, paraszt- és proletár-költőket. Összesen 61 költőnek 251 verse sorakozik fel, köztük Puskin 65, Lermontov 29 verssel szerepel. A költőknek több mint a fele magyarul itt jut először szóhoz, az eddig ismerteknek is jórészt még le nem fordított verseit kapjuk és sok új névvel ismerkedünk meg. Ez az antológia magyar nyelven első ízben nyújt teljes áttekintést a fájdalmasan töprengő, az élet értelmét szakadatlanul kutató, a miszticizmus és a realizmus felé egyformán szívesen hajló, a szerencsétlenek és megalázottak iránt szálanommal viseltető, a néphez utat kereső, emelkedett szellemű orosz líráról.

Oroszország mindig azok közé az országok közé tartozott Európában, amelyekről legkevesebbet tudtak Nyugaton, jóformán csak irodalmán keresztül vettek tudomást róla, így érthető, hogy a különböző európai nyelveken s nálunk is az orosz könyvek mindig kapósak voltak és nagy keletnek örvendtek. Az orosz világ idegenszerűsége és titokzatossága még ködösebbé vált a világháború után, amikor az egész világ feszült figyelve a forradalmi Oroszország újabb és újabb átalakulásaira szegeződött. Könyvtárakra menő útleírások, kíváncsiságot izgató tudósítások s egymásnak ellentmondó „tárgyilagok” tájékoztatások jelentek meg, a nélkül azonban, hogy európai szemmel bárki is bele tudott volna látni a nagy orosz rejtélybe. Ez a körülmény még fokozottabban az orosz irodalomra fordította a figyelmet, ami más indítékok hozzájárulásával, éppen a világháborút követő súlyos gazdasági viszonyok között, DOSZTOJEVSKIJ, TOLSZTOJ, CSEHOV munkáinak gyűjteményes magyar sorozatait eredményezte, sőt a régebbiek is, mint PUSKIN, LERMONTOV, GOGOLY és TURGÉNJEV, újabb fordításokban és díszesebb kiadványokban elevenedtek meg. Ugyanakkor a forradalom után kettészakadt orosz irodalom, amely helyzeténél és mondanivalójánál fogva csábító érdekességeket helyezett kilátásba, ellenállhatatlanul jelentkezett és dörömbölt bebocsáttatásért. A polgárháború lezajlása és a bolsevizmus uralomrajutása után, 1919 végén önkéntes száműzésbe vonult orosz írók — így BUNYIN, MEREZSKOVSKIJ, REMIZOV, KUPRIN, ÁRCÜBASEV, ÁVJÉRCSENKO ÁRKADIJ, ANDREJEV LEONID, továbbá GORKIJ és TOLSZTOJ ELEK is, akik azonban később visszatértek hazájukba és a forradalom mellé álltak, — szétszóródtak Nyugat-Európa nagy városaiban, Párizsban, Berlinben és Prágában, ahol tollukból élve, szorgalmasan írogatták regényeiket az irántuk megnyilvánult európai rokonszenv melegében. Emigráns voltuk már magában nagy érdeklődést előlegezett és tömeg-sikert biztosított nekik, de csak ideig-

óraig, míg ki nem tűnt, hogy az egykor forradalmi lelkületű írók a régi nyomokon topognak, az eltűnt orosz világ emlékeiből édegelnek s újat adni nem tudnak. Egy ideig azonban, különösen míg a Nyugatra menekült orosz irodalomnak nagy volt a forgalmi értéke a könyvpiacokon, kapkodták az orosz emigránsok regényeit és szívesen vállalkoztak kiadásukra a magyar könyvkiadók. Figyelemreméltóbb sikert és öszinte megbecsülést csak néhányan értek el. A magyar közönség és a kritika REMIZOVOT tartotta legtöbbre, — népies szólásokkal tarkított sajtósági stílusát a hozzáértők lefordíthatatlannak mondják, — őt éreztük legnagyobb tehetségnek az emigránsok sorában. Oroszos erejével és hangulatával a régi nagy mesterek mellé sorakozó BUNYIN IVÁNT a svéd akadémia 1934-ben Nobel-díjjal tüntette ki, ami világhírre szárnyalt regényeinek minden nyelvű fordítását vonta maga után. Finom pszichológusnak ismertük meg. Rajtuk kívül még a naturalizmusával misztikumba csapó SMELJOV IVÁN, a szimbolista KUZMIN, a szatirikus ÁVJÉRCSENKO ÁRKÁDIJ és a teljesen francia hatás alá került, nyugateurópai szellemű ÁLDÁNOV regényei hagytak maradandóbb benyomásokat a magyar olvasók emlékezetében.

Valamennyi orosz emigráns író közül a legnagyobb, — kétségtelenül megérdemelt — legőszintébb sikert a nagytanultságú MEREZSKOVSKIJ DIMITRIJ SZERGEJEVICS érte el; ő sok tekintetben, különösen formaművészeténél és artisztikus eszközeinél fogva, ami ritka jelenség az oroszoknál, egyedülálló alakja hazája irodalmának. Nálunk ellentétes vélemények alakultak ki róla: egyesek napirendre tértek fölötté azzal, hogy konzervatív és dekoratív író, mások viszont a huszas évek versenyen kívül álló, legnagyobb orosz íróját látták benne. A magyar közönség, melynek tetszésébe érdekesség szempontjából is szinte egyedülálló művészi korfestéseivel annyira behízelegte magát, hogy olvasása a 90-es évek végétől egyre fokozódó méreteket öltve ma sem szűnt meg, az utóbbi véleményhez csatlakozott, s hajlandó őt a nagy orosz klasszikusok sorában látni és elhelyezni. Némelyek holmi magyar kapcsolatairól, reá emlékeztető rokon vonásokról is tudnak. Történeti regényei olyanok, mint a müncheni akadémizmus mestereinek, Pilotynak és Makartnak történeti festményei, amelyeken inkább a háttér, mint az operadíszletekbe állított történeti alak köti le a figyelmet. Teljesen ilyenek nálunk SURÁNYI MIKLÓS történeti regényei, amelyek szintén szeretik a díszleteket, a cselekvény pompáját, aminek kedvéért maga az élet legtöbbször háttérbe szorul és elhalványodik. A történelem dekoratív, festői elemeinek használata különleges Merezskovszkij-vonás, azért nevezi SCHÖPFLIN ALADÁR Surányi Miklóst „Merezskovszkij egyedüli magyar tanítványá“-nak.¹³² Rajta kívül a kritika még HANGAY SÁNDOR egyik elbeszéléskötetén (Istár galambfogatján) vett észre Merezskovszkij-hatást.¹³³

Az orosz emigráns íróknál, akik csak helyzetüknél és külső körül-

¹³² Schöpflin Aladár, A magyar irodalom története a XX. században 296. — Várkonyi Nándor, i. m. 278.

¹³³ Bp. Szle 1922. 191. köt. 79.

ményeiknél fogva kerültek ideig-óráig előtérbe, jobban és tartósabban izgatta a kedélyeket az a rejtélyes kérdés, hogy van-e még irodalom Gogoly, Dosztojevszkij, Tolsztoj hazájában, s ha van, milyen az, mert erről igen kevés megbízható és megfogható adat érkezett hozzánk a nyugati országokon keresztül. SZÁNTÓ GYÖRGY naplójegyzeteiben olvasuk, hogy a huszas évek elején az aradi irodalomszerető emberek olyan titokzatossággal és izgalommal adták kézről-kézre az új orosz írók német kiadású könyveit, akárcsak annakidején a kátéjukat rejtegető Martinovicsék, kik sugdolózza terjesztették a francia forradalom üldözött eszméit. Akkoriban a pusztá érdeklődés veszélyt rejtett magában, a körülményesen ide szivárgott szovjet-írók olvasása rokonszenvezést jelentett egy olyan politikai rendszerrel, amellyel szemben a hatalom merev és elutasító magatartást tanúsított. A huszas-harmincas évek fordulóján azonban enyhült a feszültség, megszűnt a gyerekes félelem, megszokták, tudomásul vették, legalábbis kisebb idegességgel hallották, hogy az új világból új hangok áramlanak a lassan eszmélő Európa felé. És ekkor megindult a szovjet irodalom behatolása Nyugát szellemi térségeire, francia és német csatornákon keresztül, Dosztojevszkij és Tolsztoj betöréséhez hasonló áradattal. A huszas évek vége felé a tartózkodóbb magyarországi kiadók is utat kezdtek nyitni a háború utáni orosz szépirodalomnak és néhány rövid esztendőig a szovjet írók magyar kiadásai a könyvpiac legfeltűnőbb termékeinek első sorában állottak. A jelentősebbek közül egypáran eljutottak hozzánk, szemelvénytyszerű mutatványokat kaptunk a szovjet regényírás legjavából, némi ízelítőt az új irodalom tárgyköréből és eszmevilágából. A magyar olvasóközönségnek módjában volt megismerkedni néhány kiemelkedőbb névvel, mint BJELIJ ÁNDREJ, BRJUSSZOV VALERIUS, PILNYÁK BORISZ, IVÁNOV VSZEVOLOD, EHRENBURG ILJA, KÁTÁJEV VALENTIN, TÁRÁSZOV RADIANOV, SZEJFULLINA LIDIA, BÁBELY, LEONTOV LEONID nevével meg másokkal és tájékozódást szerezni a szovjet irodalomnak eredeti utakat járó új törekvéseiről. Az egy-két találkozás velük azonban csak halvány bepillantás volt a nagy ismeretlenségbe. A terebélyesülő érdeklődés kielégítésére, ami inkább csak az irodalmi köröket foglalkoztatta, ILLYÉS GYULA 1935-ben a Nyugát kiadásában a Mai orosz dekameron című antológiát szerkesztette, amely bevezető tanulmány-nal és tíz szovjet író bemutatásával első ízben nyújtott összefoglaló áttekintést az új orosz elbeszélő irodalomról. Talán ez a gyűjtemény volt utolsó fellobbanása a szovjet irodalommal kapcsolatokat kereső magyar törekvéseknek, melyek a harmincas évek második felének politikai légkörében lassanként elernyedtek, majd a háború kitörésével teljesen megakadtak. Az erőszakosan megszüntetett kapcsolatok természetesen újabb szakadásokat idéztek elő az ismeretekben, de pótlásukra az előkészületek bizonyára már folynak olyan szellemi és lelki föltételek között, melyek az orosz-magyar irodalmi kapcsolatoknak — remélhetőleg kölcsönösségen alapuló — az eddigieknél is termékenyebb időszakát teremti meg. Ez a tanulmány is, az évszázados magyar hagyományokra mutató előzményeknek kimerítő feltárásával, ezt a célt kívánja buzdítólag előmozdítani.

FORDÍTÓK ÉS TERJESZTŐK

Az eddigi fejezetekből nagyjából kitűnt, — a könyvészeti összeállítás részletesen szemlélteti, — hogy az orosz irodalomból egy évszázad alatt rengeteg magyar fordítás készült, annak ellenére, hogy az orosz és a magyar nép között sem politikai, sem társadalmi kapcsolatok nem szövődtek, sőt ugyanakkor a cári Oroszországról határozottan barátságtalan nemzetkép rajzolódott ki a közvéleményben és az irodalmi köztudatban. Mutatja ez, hogy az érzelmi indítékoktól befolyásolt nemzetkép független az értelmi és esztétikai ítéleteknek alávetett irodalom értékelésétől, s elég tárgyilagosaak voltunk ahhoz, hogy a politikával nem zavartuk össze a költészetet, sőt ez utóbbinak a rendkívüli értékeit a legzordabb és legsötétebb ellenséges borulatban is ragyogó értékeknek ismertük el.¹³⁴ Az orosz irodalom olvasói bizonyára egyetértének azzal a kijelentéssel, hogy az orosz regények nemcsak feledhetetlen műélvezetet szereztek, hanem az orosz nép iránt érzett őszinte vonzalmat is terjesztették a magyarság körében. Ezért elsősorban az átültetők buzgóságát kell elismeréssel méltányolni. Mindig akadtak egyesek, akik különleges vonzalommal és hajlammal álltak az orosz irodalmi termékek tolmácsolásának szolgálatában, így egyre növekedett az irodalmi igény, amely a kiadók figyelmét ebben az irányban állandóan ébren tartotta. Az ötvenes-hatvanas években kizárólag a francia és angol irodalom kötötte le az érdeklődést, s igen érdekfeszítő nyomról nyomra kísérni az orosz irodalom lassú beáradását, szétömlését, majd a század vége felé az előbbiekkal egy rangsorba való emelkedését. Eljut odáig, hogy a folyóiratok és hírlapok külföldi közleményeinek rovatában elmaradhatatlanná válik az orosz vers-, novella-, regényfordítás, s a század vége felé az érdeklődés egyformán oszlik meg a francia, angol és orosz irodalom között. Nagy és kitartó munkát kellett végezniük a hozzáértő fordítóknak, míg a politikai hírektől és eseményektől állandóan idegesített magyar közvéleményben az orosz irodalom részére a külső körülményektől független föltétlen rokonszenvet megszereztek.

A fordítók sorát az előbbieken már kiemelt és részletesebben tárgyalt KRIZA JÁNOS, KAZINCZY GÁBOR, ARANY JÁNOS, ARANY LÁSZLÓ, GYULAI PÁL és BÉRCZY KÁROLY nyitja meg, akik klasszikus értékű munkát végeztek s nevükkel is hozzájárultak az orosz irodalomismeret tekintélyének megszilárdulásához. Még az ötvenes években SÜKEI KÁROLY, BRASSAI SÁMUEL, VAJDA JÁNOS, BALÁZS FRIGYES tesz próbát Gogoly, Szollogub, Lermontov és Turgényev egy-egy munkájának ma-

¹³⁴ „Ha nem rokonszenvezünk is a muszka politika hódító törekvéseivel, — olvassuk a Főv. Lapok 1877. évi 10. számában, — de becsüljük, tapsoljuk az orosz nép költészetét, akár zenében, akár Puskin költeményeiben vagy Turgényev regényeiben nyilvánul” (Ugyanezt más szavakkal megismétli a Főv. L. 1878. 8. száma).

gyar megszólaltatásával. Kezdetben, amikor még alig akadt oroszul beszélő magyar ember, német és francia szövegek közvetítésével készülnek a fordítások, de a 70-es évektől kezdve már az orosz nyelvben otthonos fordítók veszik kezükbe az átültetést. Az úttörők közé tartozik — nem tekintve BÉRCZY KÁROLYT, aki Puskin kedvéért már a 60-as évek elején megtanul oroszul, hogy elkészítse a legremekőbb műfordítást — FENCICKY MIHÁLY ungvári ügyvéd és TIMKÓ IVÁN minisztériumi tisztviselő, kik a hetvenes-nyolcvanas években orosz eredetiből az első Gogoly-, Turgényev-, Dosztojevszkij- és Tolsztoj-regényfordításokat adják a magyar olvasók kezébe. Már ezekben a fordítókban megvolt a törekvés az eredeti szövegnek formában, tartalomban és kifejezésbeli szépségben lehető tökéletes visszaadására. Velük egyidőben orosz fordítások alatt még SZENTKIRÁLYI ALBERT és ALMÁSI (CSOPEY) LÁSZLÓ neve szerepel igen gyakran. Valamennyi fordító felsorolására és értékelésére még gondolni sem lehet, mert hiszen hozzávetőleges számítás szerint száz év alatt mintegy kétszázan dolgoztak az orosz irodalom fordításának nagy üzemében. Köztük az úttörőkön kívül még több kiemelkedő nagysággal találkozunk, mint például a JÓKAI MÓR, THALY KÁLMÁN, BEÖTHY ZSOLT, GYÖRGY ALADÁR, RÁKOSI VIKTOR, VADNAI KÁROLY, ASBÓTH OSZKÁR, BRÓDY SÁNDOR meg mások nevével. Ezek írói pályájukon futólagosan érintkezésbe kerültek az orosz irodalommal s egy-két költői darab fordításával rótták le az iránta érzett hódolatukat. Feltűnő a száma a névtelen fordításoknak, különösen az időszaki kiadványokban, még az irodalmi színvonalra sokat adó folyóiratokban is, de önálló kiadványok sem ritkák a fordítók megnevezése nélkül. Ezek az eredeti szövegek megkerülésének gyanújában állanak, nyilván a közelebb eső francia, legtöbbször német fordításokból dolgoztak; ez megbocsátható még abban az időben, amikor az íróvilágban az orosz nyelvnek csak kivételesen akadt tökéletes ismerője. A lírai költészet csekélyebb mértékben keltett visszhangot. Orosz versek átültetésével a már említett ZILAHY KISS IMRE, ZILAHY KISS KÁROLY és SZABÓ ENDRE hírlapírókon kívül SZÁSZ KÁROLY, RADÓ ANTAL, SZABÓ KÁROLY, TELEKES BÉLA, FELEKI SÁNDOR, GYŐRI KÁROLY, MÁTHÉ MIKLÓS foglalkozott legtöbbször, az újabb időben pedig KOSZTOLÁNYI DEZSŐ, DSIDA JENŐ és ILLYÉS GYULA fordított nagyon szépen néhány orosz verset. Napjainkban a már érdeme szerint méltatott GYŐRI JUHÁSZ JENŐ nevéhez fűződik harmadfélszáz orosz vers korszerű fordítása és pompás kiadása.

Néhány, az idővel dacoló, igazi művészi értékű fordításon kívül a többi, ami a múlt században készült, elavult s az orosz irodalom egykorú térfoglalásának bibliográfiai emlékévé némult. Rendszeresebben és tervszerűbben folytatódik a fordítás munkája a jelen század elejétől. Kiváló rátermettségű fordítók veszik kézbe a munkát, kik műkedvelői módon nem érik be egy-két mutatvánnyal, hanem tömegesen ültetik át az orosz irodalom javatermését hozzá méltó műfordítói készséggel. A még forgalomban lévő orosz fordítások címlapjain nagyon gyakran találkozunk AMBROZOVICS DEZSŐ hírlapíró (1864–1919) nevével. Rengeteget fordított oroszból, így Tolsztoj Háború és békéjét újabb és újabb kiadásokban évtizedeken át az ő kitűnő fordítása ter-

jesztette s ő volt, aki az akkor még teljesen ismeretlen GORKIJT először mutatta be a magyar közönségnek. Az orosz regények átültetésében a legnagyobb, mondhatni elévülhetetlen érdem SZABÓ ENDRE hírlapíró és szerkesztő (1849—1924) gazdag munkásságát illeti meg. Jóformán egész írói tevékenységét az orosz irodalom klasszikus értékeinek megismertetésére és terjesztésére szentelte. Az orosz költőknek eredeti szövegéből való nagyobb mérvű fordítását irodalmunkban ő kezdte meg, két antológiában közzétett versfordításai másokra is buzdítólag hatottak. Igazi területe azonban a széppróza volt. Eddig senki fölül nem múlta őt sem a fordítások mennyiségében, sem azoknak a tökéletességében. Többek között tőle való a teljes magyar Dosztojevszkij. Prózai és verses fordításai nemcsak hűséges másai az eredetinek, hanem az orosz írók hangulatába is megejtően beleríngatják a magyar olvasót. Fordításain keresztül lenyűgözve élvezzük Gogoly, Dosztojevszkij, Tolsztoj nagyszerű tulajdonságait, fölülmúlhatatlan szépségeit s azt hisszük, hogy ezek a kiválóságok az eredetiben sem ragyognak pompásabban, mint az ő magyar tolmácsolásában. Fordításait olvasva, sohasem érezzük, hogy fordítást olvasunk, hanem azt érezzük, hogy magyarul írt eredeti mű van a kezünkben.¹³⁵ Minden bizonnyal az orosz regényirodalom magyar népszerűsége csaknem annyit köszönhet SZABÓ ENDRE-nek, mint Anyegin meghonosodása BÉRCZY KÁROLYNAK. Kettőjük fordításai a magyar irodalom különleges művészi értékei közé tartoznak.

Szabó Endre vonalán az orosz regények átültetésében az utóbbi évtizedek folyamán TRÓCSÁNYI ZOLTÁN nyelvtudós, irodalmi nyelvünk fejlődéstörténetének hivatott bűvára fejtett ki igen termékeny és az orosz írók világába leginkább elmerülő tevékenységet. Szintén temérdek fordítást készített. Tolsztoj iránti érdeklődése vitte a fordítói pályára, tőle beszélyeket, regényt s drámát ültetett át, fordított továbbá néhány elbeszélést Puskindól és Gogolytól, Turgényevtől egy pár szép novellát, emigráns és szovjet íróktól regényeket, de munkásságát túlnyomóan Dosztojevszkijnek s Merezkovszkijnek szentelte; róluk tanulságosan összeállított breviáriumokat szerkesztett az olvasók eligazítására e két regényíró világának sűrű rengetegében. Szuggesztív hatású stílusművészetének, nagy kifejezésbeli alkalmazkodó képességének is része van az orosz írók olvastatásában, s méltán vált köztudattá, hogy bizalommal lehet kézbe venni a TRÓCSÁNYI nevével jegyzett orosz fordításokat.¹³⁶ Hasonló őszinte bizalmat érzünk a hírneves műfordító BENEDEK MARCELL Merezkovszkij-átültetései és az orosz irodalom szakavatott ismertetőjének, BONKÁLO SÁNDORNAK újabb Tolsztoj-fordításai iránt. A világháborút követő idők orosz szépirodalmának megismertetésében GELLÉRT HUGÓ és HAIMANN HUGÓ fordításainak van jelentékenyebb része.¹³⁷ Az utóbbi változatos sorozatait közvetítette az újabb orosz elbeszélőknek. Még felsorolhatatlanul sokan tolmácsoltak orosz írókat magyarul, mint

¹³⁵ Füst Milán, Nyugat 1921/1. 478. — Kadocsa Marcell, Szabó Endre: Nyugat 1924. 5. sz. — Pintér VII, 552.

¹³⁶ Pais Dezső, Trócsányi Zoltán fordításai: Napkelet 1924/2. 170—2.

¹³⁷ Illyés Gyula, Gellért Hugó: Nyugat 1937/1. 378.

például — csak néhány jelentősebb nevet említve meg — HONTI REZSŐ, TABÉRY GÉZA, KISS DEZSŐ, GÖRÖG IMRE, MUNKÁCSY MIHÁLY, VÁRNAY DÁNIEL, PAJZS ELEMÉR, PETERDI ISTVÁN, BÓKAY JÁNOS, HAVAS ANDRÁS KÁROLY, KOLLÁR FERENC, SÁRKÖZY GYÖRGY, meg mások, de általában kevesen voltak, kik azt vallották, hogy „fordítani annyit tesz, mint kötvé lenni, valaki mást nagyobbbat átkarolva, félig őt vinni, félig vele menni.”¹³⁸

Fordítóink buzgósága egyfelől, másrészt a művelt olvasóréteg fel-tűnő vonzalma és megértése karöltve terjedelmesítette és mélyítette az orosz irodalom magyar térfoglalását. Kézszelfogható adattal szemléltet-hető, ami különben is nyilvánvalónak látszik, hogy az orosz íróknak volt a legtöbb olvasójuk. KÖHALMY BÉLA 1937-ben körkérdeést intézett a magyar írókhoz, tudósokhoz és a közélet kiválóságaihoz s mindenkitől arra kért feleletet, hogy ki a legkedvesebb, legtöbbre becsült, legszíve-sebben olvasott írója. Az új könyvek könyve című kötetben tette közzé a beérkezett 170 választ. Az összeállított statisztika szerint a nyilat-kozatok legtöbbször (68) ADY ENDRÉT említik; mindjárt utána követke-zik Tolsztoj, akit 58-an, és DOSZTOJEVSKIJ, akit 57-en vallottak leg-többre becsült, legszívesebben olvasott írójuknak. Hasonló kérdésre a hetvenes évek nemzedéke bizonyára PUSKIN, a nyolevtanas-kilenevenes évek közönsége pedig TURGÉNYEV nevével válaszolt volna. Mindig sok híve volt nálunk az orosz irodalomnak, mióta különleges világával és rendkívüli értékeivel megbarátkoztunk. Száz év óta szakadatlanul fel-feltűnt egy-egy olyan kiemelkedő orosz írói nagyság, aki érdeklődésün-ket maga felé fordította és a legtöbb esetben egészen kisajátította. Ez a viszony napjainkban sem változott meg, sőt ha jól sejtjük, talán még szorosabbra fűződött; ez a közelmúlt átmeneti apálya után az orosz költői műveknek bizonyára újabb áradatát fogja maga után vonni.

Az érdeklődés felkeltésében és szüntelen ébrentartásában nagy szerepük volt egyes folyóiratoknak. Előbb már szó volt róla, hogy ARANY JÁNOS mindkét szépirodalmi folyóiratában (Szépirodalmi Fi-gyelő, Koszorú) szívesen közölt orosz beszélyfordításokat, s amikor kézirat hiányában megszorult, orosz novellák fordításával ő maga segí-tett szerkesztői gondjain. Akkortájt az orosz irodalom tárgyköre és stílusa a közönség táborában és az írók világában egyként az újszerű-ség varázserejével hatott. Arannyal együtt lelkesedett az orosz realiz-musért GYULAI PÁL s ennek tanújelét nemcsak Lermontov-fordításával és Puskin utánzásával adta, hanem szerkesztői tevékenységében is ki-fejezésre juttatta az orosz irodalom iránt érzett nagy megbeesülését. 1873-tól haláláig (1909) szerkesztette a Budapesti Szemlét s e négy évtized alatt alig van olyan évfolyama ennek a nagytekintélyű folyó-iratnak, amelyben ne lennének orosz regény-, novella- vagy versfordí-sok. A Budapesti Szemle rendszeres közleményei a figyelmet állandóan az orosz irodalom felé irányították, s példaadása más folyóiratok és hírlapok magatartására is buzdítólag hatott. Éza a hagyomány GYULAI halála után VOINOVICH GÉZA szerkesztése alatt tovább folytatódott nap-

jainkig, hiszen VOINOVICH az orosz irodalomnak egyik legkiválóbb méltánylója, amint ezt bebizonyította finom írói arcképeivel az általa szerkesztett Klasszikus Regénytár sorozatában megjelent orosz regények bevezető tanulmányaiban. GYULAMAK egy másik vállalkozása is volt, az 1875-től szintén haláláig szerkesztett és a Franklin Társulat kiadásában megjelent Olcsó Könyvtár, amely annak idején sok száz füzetet meghaladó sorozatában nevének megfelelő csekély áron tette hozzáférhetővé irodalomtörténetünk jelentősebb emlékeit, továbbá a magyar és a külföldi szépirodalom nevezetesebb termékeit. Köztük főként nagy számmal találunk orosz írókat, különösen Turgénjevet képviseli benne sok kiadvány, de alig van olyan hírnevesebb egykorú orosz író, aki kimaradt volna belőle. A Budapesti Szemlében megjelent fordítások önálló kiadványként itt kerültek forgalomba. Ismerve GYULAI PÁL-nak azt a tulajdonságát, hogy szerkesztményeiben tudatosan érvényesítette ízlését, a Budapesti Szemle és az Olcsó Könyvtár tömeges orosz anyagában az orosz irodalom iránt táplált vonzalmának kifejezését kell látnunk; ez egyszersmind az egész korszak orosz irányának történeti emlékké vált jellemző maradványa.

Gyulai Pál és a Budapesti Szemle kiemelkedő nagyságuknál fogva a könnyebben észrevehető jelenségek. Ha nem sajnáljuk a fáradságot mögéjük nézni, hasonló tüneményen elég gyakran megakad szemünk. Az ötvenes évektől kezdve bármelyik magyar szépirodalmi folyóiratban böngészve, lépten-nyomon találkozunk Puskin, Lermontov, Gogoly, Turgénjev s más kisebb hírnévű orosz írók verseinek és novelláinak magyar fordításával. Amint a század második felében nem lehetett folyóiratot szerkeszteni Dickens-, Dumas-, Hugó Viktor-, Heine-közlemények nélkül, úgy az oroszok sem hiányozhattak az akkori ízlést kielégítő teljességből és változatosságból. Valamennyit elő nem szedhetjük, talán elég, ha utalunk az időszak tipikus folyóirat-formáját képviselő Hölgyfutarra (1850—1864) s közvetlen utódjára, a Fővárosi Lapokra (1864—1894), amelyek NAGY IGNÁC, TÓTH KÁLMÁN, VADNAI KÁROLY, SZANA TAMÁS, tehát hírneves szerkesztők irányítása alatt közel egy félszázadon át egy pillanatra sem vették le szemüket az orosz irodalomról. Talán nincs is olyan évfolyamuk, amelyben orosz íróknak hely ne jutott volna. Ugyanez állapítható meg hosszabb-rövidebb életű kortársaikról, amelyek akarva sem mulaszthatták el orosz novellák és versek közlését, ha újszerűek akartak lenni. Bármelyiket vesszük elő, többkevesebb orosz anyagot találunk bennük. Hírlapjaink tárcarovatai szintén nem hanyagolták el a közönségnek ezt a kielégítésre vágyó igényét. KISS JÓZSEF új irányt törő folyóirata, A Hét, három évtizedes fennállása alatt szüntelenül összeköttetésben állott a modern orosz irodalmi törekvésekkel, ezt is felhasználva a maga szellemének támogatására. Különösen CSEHOV, GORKIJ és ARCÜBASEV voltak kedvvel népszerűsített írói. Olyan tervszerűen és rendszeresen, mint a Budapesti Szemle, még csak a Nyugat tartott kapcsolatot az orosz irodalommal, annak megfelelően, hogy a folyóirat írói köre általában rokonszenvezett az oroszokkal, kik az irodalmi tekintet erősen a szociális kérdé-

sek felé hajlították.¹³⁹ A Nyugat első kötetétől az utolsóig, tehát évtizedeken keresztül, még abban az időben is, mikor a közvélemény más irányba tolódott el, rajta tartotta szemét az orosz irodalmon, sok fordítást közölt s minden nevezetesebb orosz irodalmi jelenséget ismertett, azonkívül könyvtárában orosz regényfordításokat tett közzé. A Nyugat többé-kevésbé befolyásolta a korabeli szépirodalmi folyóiratokat, hatása ebben az irányban is megérzik rajtuk. Két erdélyi folyóirat, az Erdélyi Helikon és a Korunk című szemle, a huszas évek közepétől szintén állandó tájékozódást tartott az orosz irodalom felé. Magától értetődik, hogy nem csupán ezek a folyóiratok és vállalatok szereztek érdemet a magyar közönség orosz irodalmi rokonszenvének megszerzésében és nevelésében. Más folyóiratok és hírlapok — valamennyi fel nem sorolható — szintén közreműködtek ebben. Általánosságban tehát rá lehet mutatni, hogy az önálló kiadványokon kívül az időszaki sajtóban is tekintélyes orosz irodalmi anyag halmozódott fel.

A magyar-orosz irodalmi kapcsolatoknak, eddig emlegetett sok előnyös vonása mellett, van némi árnyoldala is. Már láttuk, hogy a magyar érdeklődés a múlt század negyvenes éveiben kapcsolódott először tevékenyen az orosz irodalom körébe, ami a hatvanas években megélné, a hetvenes években, amikor a nyugateurópai szellem előtt az orosz lélek ismeretlen mélységei kezdtek kitárulni, még erősebb lendületet vett s egyre emelkedett a század elejéig, majd a világháború után meghatványozódott s hanyatlás nélkül állandóan erősen fölfelé tört. A folytonosan tárguló érdeklődés azonban a fölületen maradt, befelé nem mélyült, mert nem kísérte és nem táplálta az orosz irodalomnak a szükséges mértékben való feldolgozása és népszerűsítése. Egészen sajátságos jelenség, hogy ez az óriási és értékes irodalmi anyag milyen csekély tudományos magyarázatban részesült. TOLDY FERENC-től kezdve számos cikk jelent meg egyes írókról és irodalomtörténeti korszakokról, de ezek csak futólagos méltatások voltak, a tanulmányzerű elmélyedés hiányával. SALAMON FERENC cikke az orosz irodalomról a Budapesti Hírlap 1856. évfolyamában, az Új Magyar Múzeum ismertetése 1858-ban Oroszhon irodalmáról s REVICZKY SZEVÉR orosz irodalomtörténeti vázlatát 1859-ben ugyancsak a Budapesti Hírlapban igen jóindulatú törekvéseket mutatnak a nagyközönség ébredező figyelmének megnyerésére, de egyik sem haladta meg a hírlapi közlemények jellegét és kereteit, hatásuk is csak szűk körre szorítkozott. Ilyeneket, szétszórta és ritkán, később is olvashatunk ma már nagyon nehezen megközelíthető helyeken, s az a jellemző rájuk, hogy tudásukat legtöbbször nem magából az orosz irodalom közvetlen ismeretéből

¹³⁹ Egy feljegyzés szerint Bródy Sándor így bízta fiatal íróársait: „Oroszul kell tanulni fiókáim, mert Dosztojevskij megírta a Puskin-beszédében, hogy a világot Oroszország fogja kimozdítani sarkaiból.“ Szuggesztív hatása alatt Bíró Lajos és Ady, „két lelkes vidéki zszurnaliszta, lázálmás napokon és éjjeken át azon tanakodtak, mikép kellene és lehetne Bródy tanácsát megfogadni és oroszul tanulni“ [Hatvany Lajos, Ady, Bródy és a Nyugat: Literatura 1934. 147].

merítették, hanem úttörő elődeik nyomdokain haladva, idegen tanulmányokból készített kivonataikat adták közre. Még a legkimerítőbb a Budapesti Szemle 1867. évi 8. kötetének jó forrásokra támaszkodó áttekintése¹⁴⁰ a század második harmadának orosz irodalmi és műveltségi viszonyairól, nemkülönben jeles íróiról. Böven szól PUSKINRÓL, LERMONTOVRÓL, kik akkor már közismertek voltak nálunk, s talán először ír GOGOLYRÓL és TURGÉNYEVRÓL, minden bizonnyal DOSZTOJEVSZKIJ nevét magyarul elsőnek írja le s úgy emlegeti a Holtak házáat, „mintha Michel Angelo frescoi volnának a szibériai rabok szokásai köréből.“ Idővel a részletek feldolgozása szaporodott, de az orosz irodalom egész történetének áttekintésére későn akadt vállalkozó. Tudomásunk szerint SZABÓ CIRILL, az orosz nyelv és irodalom tanára Ungvárt, volt az első, ki a hatvanas években egy kis orosz irodalomtörténeti vázlatot adott ki s orosz írókból szemelvényes olvasókönyvet állított össze.¹⁴¹ Utána évtizedek múlva 1896-ban és 1898-ban PODHRADSKY LAJOS besztercebányai tanár tett kísérleteket két önálló kiadványban az orosz irodalom X.-XVII. és külön a XVIII. századi történetének feldolgozásával, s állítólag az orosz irodalom egész történetét is megírta, de ez kéziratban maradt.¹⁴² Nagyobb figyelmet ezek a munkák már azért sem kelthettek, mert az orosz irodalomnak a magyar olvasóra nézve egészen érdektelen korszakaival foglalkoztak. A Pallas Lexikonon kívül, melybe az orosz irodalomra vonatkozó cikkeket SZABÓ ENDRE írta, a világháború előtti magyar olvasó két összefoglaló munkára volt utalva, ha anyanyelvén akart holmi tájékozódást szerezni az orosz irodalom múltjáról. Mind a kettő fordítás volt. Jellemző, hogy amikor HEINRICH GUSZTÁV 1911-ben a tőle szerkesztett négykötetes Egyetemes irodalomtörténet számára az orosz irodalom történetét akarta megírni, szláv irodalmakkal foglalkozó egyetlen magyar tudóst sem talált, s így kénytelen volt BRÜCKNER SÁNDOR berlini egyetemi tanárt kérni meg a feladat elvégzésére. BRÜCKNER azután egy száz lap terjedelmű kompendiumot nyújtott; ez tulajdonképpen nem egyéb, mint német nyelvű orosz irodalomtörténetének rövid kivonata. Elavult, használhatatlan, ítéleteiben ma már megbízhatatlan munka. A másik összefoglaló tájékoztatás VOGÜÉ EUGÈNE francia irodalomtörténetírónak az orosz regényről írt nevezetes munkája,¹⁴³ amely kevéssel Turgényev halála után készült, amikor éppen legerősebb volt az orosz regény befolyása a franciára. VOGÜÉ könyve felfedezés számba ment s olyan sikert aratott, hogy idegen nyelvekre is lefordították. Magyarul jó húsz esztendő múltán 1908-ban a Magyar Tudományos Akadémia adta ki két kötetben. Leszámítva azt a fogyatkozását, hogy francia szemüvegen keresztül túlságosan szubjektíven vizsgálja az oroszok szellemi életét s nem mindig tud írni a kellő megértést tanúsítani, ma is nélkülözhetetlen mindenki számára, ki a nagy orosz regényíróknak világosan és szellemesen megrajzolt arcképeiben akar gyönyörködni.

¹⁴⁰ A. Herzen, Nouvelle phase de la littérature russe.

¹⁴¹ Szinnyi, MI. XIII, 172.

¹⁴² Szinnyi, MI. X. 1287.

¹⁴³ Le Roman russe, Paris, 1886.

A század elejéig tehát az volt a helyzet, hogyha olvasmányaink tudományos megalapozása végezt az orosz irodalomban eligazodást kerestünk, kénytelenek voltunk külföldi szakmunkákhoz fordulni. A világháború után, amikor az igények is követelőbben jelentkeztek, némiképen javultak ezek a viszonyok. Egy időben két magyarnyelvű orosz irodalomtörténet jelent meg. Az egyik, mégpedig a teljesebb, BONKÁLÓ SÁNDOR kétkötetes munkája 1926-ból, melyet az Athenaeum kétféle kiadásban is közrebocsátott, a másik SZÉMÁN ISTVÁN könyve, szintén 1926-ból, a Szent István Könyvek sorozatában. A kettő közül a BONKÁLÓÉ a megbízhatóbb a gondosságban, a meglehetősen kúsza anyag biztos elrendezésében és az adatok jelentőségének lemerésében. Eredeti tanulmányokon alapuló s új szempontokat érvényesítő mű, csupán az kifogásolható benne, hogy ugyanannyi teret szentel a régi irodalomnak, mint az újnak, pedig a régi anyag nagyon idegen és távolálló reánk nézve. Ebben a tekintetben sokkal helyesebb SZÉMÁN ISTVÁN eljárása, aki a régi irodalomnak csak vázaltszerű áttekintésével több helyet tudott biztosítani a minket közelebbről érdeklő új résznek. Viszont a kritika azt állapította meg róla, hogy adatai nem mindig megbízhatóak, ítéletei másodkézből valók s tárgyilagossága sem kifogástalan. Az időpont, amelyben megjelentek, menti mindkettőt, hogy éppen a szovjet irodalom ismertetése hiányzik belőlük, tehát az a rész, amelyben ma mindenki elsősorban keresi a tájékozódást. Az is hiánya a két könyvnek, hogy az orosz-magyar irodalmi vonatkozásokat sehol nem dolgozták be adataik közé, ami pedig mellőzhetetlen egy ilyen természetű összefoglalás teljességéhez. Viszont igazolásukra szolgál az a gátló körülmény, hogy a két irodalom egymáshoz való viszonyának vizsgálatára és megismerésére, bár kilátásos eredmények ígérkeztek, a tudományos körökben még kezdeményező lépések sem történtek.¹⁴⁴ Tudománypolitikánknek soha fejtörést nem okozott, hogy ezt a területet is a feldolgozandó feladatok körébe kellene vonni. Magyar egyetemen az orosz irodalomnak csak egyszer volt tanszéke, akkor is rövid időre. A kisorosz származású BONKÁLÓ SÁNDOR, aki tanulmányait részben a szentpétervári egyetemen végezte, szerzett először magántanári képesítést az orosz nyelvből és irodalomból a budapesti egyetemen 1917-ben s 1919-ben a Károlyi-kormány alatt katedrát is kapott, de tanszékét 1924-ben megszüntették. Azóta többször próbálkozás történt a katedra feltámasztására, de a tudomány érdekei mindig áldozatul estek a politikai szűklátókörűségnek,¹⁴⁵ így a magyarnyelvű orosz iro-

¹⁴⁴ A tervezett Magyar Irodalomtudomány Kézikönyve számára Zsigmond Ferenc szándékozott megírni „Az orosz irodalom hatása a magyar irodalomra” című tanulmányt (vö. It. 1921: 72). Ez a vállalat azonban nem valósult meg. Ugyancsak Zsigmond Ferenc „Orosz hatások irodalmunkban” címen tartotta akadémiai r. tagsági székfoglalóját 1943. febr. 1-én [AkÉrt. 1943:336.], de tanulmányának megjelenéséről nincs tudomásunk.

¹⁴⁵ A budapesti egyetem bölcsészeti kara dr. Trócsányi Zoltánt mostanában meghívta és a közoktatásügyi miniszter kinevezte az orosz irodalomtörténeti tanszékre.

dalmi anyag tudományos számbavétele s a gyanítható hatások megkere-
sése az elhanyagolt feladatok sorában a mai napig észrevétlenül húzó-
dott meg.

II.

AZ OROSZOK MAGYAR IRODALOMISMERETE

Orosz irodalomismeretünk széles terjedelmére valló fontosabb ada-
tok felsorolása után önmagától fordul tekintetünk az irodalmi kapcsola-
toknak másik oldalára, ahol azt kell kideríteni, hogy vajjon az oro-
szok, kiknek valamennyi jeles írója megvan a mi könyvtárunkban
szébbnél szébb fordításokban és kiadásokban, viszont tudnak-e valamit
a mi irodalmunkról, ismerik-e legalább legnagyobb íróinkat és költőin-
ket, tanúsítottak-e valaha szellemi életünk iránt valami érdeklődést, a
puszta tényekben kifejezésre jutó valami elismerést.

Félve tesszük fel a kérdést, mert hiszen a mi irodalmunk szerény
terjedelme úgy viszonylik a hatalmas orosz irodalomhoz, mint kicsi-
ségünk a végtelen orosz birodalomhoz, tehát különösebb törődésre
aligha tarthatunk számot, másrészt megbénítva tehetetlennek érezzük
magunkat, amikor a választ keresgéljük, mert a megelőző anyaggyűj-
tés teljes hiánya miatt csak tapogatózásnak vehető, hozzávetőleges,
akadozó feleleteket tudunk adni. Történeti kapcsolataink ismeretéből
sem meríthetünk sok reményt arra, hogy irodalmunk előtt a multban
az érvényesülés útjai az oroszok felé igen tágak lehettek volna. Egy-
részt a magyar nyelv zártsága és az orosz szellemiség zárkózottsága,
másrészt a politikai körülmények s még inkább az előítéletek, melyek
a XIX. század folyamán mindkét népet feszültségben tartották egymás
irányában, nem váltak előnyére annak, hogy a magyar irodalom ter-
mékei az orosz nyelvterületen hivatásra és előzékeny bebecsáttatásra
találjanak. A rideg viszonyban a kölcsönösség sem alakulhatott ki a
két irodalom között. Az oroszok bizonyára nem sokat tudtak arról,
hogy íróik milyen otthonosan érzik magukat nálunk, ami kitűnik abból,
hogy Mesov, a szorgalmas orosz bibliográfus, aki a hetvenes évek
elején jegyzékbe szedte az idegen nyelvekre lefordított orosz munká-
kat, úgyszólván észre sem vette a magyar fordítások jelentékeny szá-
mát. A tudományos kapcsolatok terén és a művészetek nemzetközi
nyelvén, bár bizonyos tartózkodást itt is le kellett győzni, már sokkal
símábban és könnyebben ment az érintkezés.¹⁴⁶ Orosz zeneművészek,
énekesek és táncművészek a mult század negyvenes éveitől kezdve
sűrűn látogatták a magyar fővárost és sok szép siker emlékét hagy-

¹⁴⁶ Petroff A. orosz nyelvtudós és bibliográfus a 80-as évek elején Ung-
vart sikerrel kutatott szláv nyelvű ősnymtatványok után, s mivel félve jött
Magyarországra, amelyről csak rosszat és ócsárlást hallott, dicsérőleg emlé-
kezett meg az előzékeny fogadtatásról, melyet a tudományos körök részéről
tapasztalt [Föv. L. 1892. 236. sz.]. Ugyanabban az időben Bálint Gábor orosz-
országi és belsőázsiai nyelvtanulmányait az oroszok messzemenő szíves támo-
gatása segítette sikerre [vö. György Lajos, Bálint Gábor emlékezete, Kvár,
1945].

ták maguk után. Egyik orosz hegedűművész, SVECSIN DEMETRIEFF, ki már „csodagyermek” korában, 1837-ben megfordult Pesten, rokonszeu-ves ünneplését »Egy magyar utolsó könnye« című zeneművével viszonozta, melyet nemzeti zenénk „sírvaigadó” szellemében szerkesztett. Az ötvenes években az orosz művészek úgy ellepték volt a magyar fővárost, hogy művészvilágunk — az egykorú tudósító kedélyes megjegyzése szerint — valóságos „orosz invasio alatt állt”.¹⁴⁷ Ugyanakkor magyar művészek — LISZT FERENC, ZICHY MIHÁLY, ZICHY GÉZA, HUBAY JENŐ meg mások — Szentpétervárt s Moszkvában szereztek sok elismerést a magyar névnek. Így lassanként a század végére a hangulat úgy kiderült, hogy „minden, ami magyar, számíthatott az orosz közönség tetszésére.”¹⁴⁸ Az orosz irodalom és sajtó nem egy termékében a merev magatartás engedett és melegebb nyilatkozatok kezdtek hangzani a magyarok iránt.¹⁴⁹ A kedvező feltételek tehát kitisztultak ahhoz, hogy a magyar irodalom előtt kitáruljanak az oroszokhoz vezető utak, s hogy ez szórványosan és esetlegesen érvényesült, annak oka az akkori szervezetlen körülményeken és kezdetlegesebb terjesztési módokatokon kívül főképen az lehetett, hogy az oroszok számára a magyar nyelv talán sokkal hozzáférhetőbb volt, mint a mi számunkra az orosz nyelv. Ezért ők is sokszor kerülő utakra, német és francia közvetítő szövegek használatára kényszerültek, amikor érdeklődésük támadt irodalmunk iránt.

Megállapítható, hogy a mostoha viszonyok ellenére a magyar irodalom a maga szerényebb és nehezebben megközelíthető állapotához mérten jóval több észrevételben részesült az oroszoknál, mint azt a kérdés felvetésének pillanatában gondoljuk, pedig a feleletet — hangsúlyoznunk kell — pusztán saját forrásaink, hiányosan összeszedett magyar adataink alapján fogalmazzuk meg, holott azt magából az orosz irodalomból kellene kihámozni. Ezért ez a fejezet csak vázlatyszerű összeállításnak, indítékot adó buzdításának vehető mindaddig, míg akad valaki, aki teljessé nem teszi orosz bibliográfiák segítségével, amelyek egyelőre még hiányoznak a mi könyvtárainkból.

Az első magyar költő, ki a világot meghódította, PETŐFI volt: talán nincs is művelt nép, melynek irodalma ne ismerné kivételes tiszteletnek örvendő nevét. Nyilvánvaló, hogy elsősorban őt kell keresni az oroszoknál. A rendelkezésre álló — bár filológiaiag kellőképen ellen nem őrzött — adatok vallomása szerint az oroszok érdeklődését a magyar költészet iránt először csakugyan PETŐFI ébresztette föl. Meglehetősen korán kezdték a világhírű magyar lírikust oroszra fordítgatni, de mindig csak német és francia szövegek után. Eredeti magyar textusból egy-két darabot először — úgy tudjuk — SARAPOV SZERGEJ emigráns mérnök ültetett át oroszra, aki Bosznia okkupációja idején került Magyarországra s kémkedés gyanújába esve, 1876-ban Kecskemétre, más források szerint Jászberénybe internáltatott, ahol egy kellemes eszten-

¹⁴⁷ Hölgyfutár 1858. 196—7. sz.

¹⁴⁸ Főv. L. 1891. 27. sz.

¹⁴⁹ Főv. L. 1885. 220. sz.

döt töltött s egészen jól megtanult magyarul.¹⁵⁰ Amikor NYEKRASZOV, az orosz elnyomottak költője — abban az időben Puskin után a legnagyobb név Oroszországban — SARAPOV fordításában elolvasta Petőfi-
rek »Egy gondolat bánt engemet« című híres versét, elragadtatva sietett honfitársa üdvözlésére, hogy megköszönje neki a szabadság magyar dalnokának rendkívüli élményt jelentő megismerését.¹⁵¹ SARAPOV nem volt versíró és hivatásos műfordító, az élvezett jó bánásmódért csak háláját akarta leróni a magyar költő orosz bemutatásával, tüzetesebben és tovább azonban nem foglalkozott Petőfivel, bár kapcsolatait a magyar irodalommal nem szakította meg s később is ápolta.

PETŐFI neve az orosz lapokban sűrűbben a 80-as években kezdett jelentkezni s ebben a kiváló orosz-fordító SZABÓ ENDRÉNEK volt igen érdekes szerepe. Amikor észrevette, hogy a franciából fordított Petőfi-versek az orosz folyóiratokban felismerhetetlenségig eltorzulva jelentkeznek, úgyhogy Petőfit bennük éppen csak sejteni lehetett, prózába áttett Petőfi-verseket kezdett küldözgetni Gorod-Novogorodba CSJUMINA MIHAJLOVA OLGÁNAK, ki a megjelölt formák szerint azután versbe szedte őket. Így SZABÓ ENDRE segítségével MIHAJLOVA OLGA éveken keresztül fordígtatta Petőfit oroszra.¹⁵² Később egy Novics nevű orosz író fordult SZABÓ ENDRÉHEZ és közreműködését kérte egy orosz nyelven megjelenő magyar antológia szerkesztésében. Ebben a kiadványban, mely az orosz közönség számára első ízben nyújtott áttekintést a magyar költészet értékeiről, a legnagyobb helyet PETŐFI kapta. A benne felsorolt adatok szerint 14 orosz költő foglalkozott PETŐFI fordításával¹⁵³ s a Petőfi-versek 9 orosz folyóiratban jelentek meg, amiből kitűnik, hogy a legnagyobb magyar lírikus Oroszországban is világirodalmi rangjához méltó megbecsülésben részesült. Még egy magyar ember buzgolkodott Petőfi orosz népszerűsítésében: GALÁNTAI BALOGH PÁL, aki Oroszországban született és élt 1928-ig.¹⁵⁴ Hírlapi közlemé-

¹⁵⁰ „Internáltatásom emlékei“ címmel 1878-ban orosz nyelven egy könyvet írt magyarországi élményeiről s már hazulról a következő tudósítást küldte Pestre a „Közvélemény“ szerkesztőségének: „Bemutatom az orosz közönségnek Magyarországot valódi és pedig szép világában. Hogy hatása lesz, abban nem kétkezem. Azt hiszem, hogy az orosz közönség között sokakkal fogok találkozni, kik Magyarországra iránt táplált érzelmeimben osztozni fognak és kik az én könyvem olvasása után így kiáltanak majd föl: mily nagy és szemtelen hazugságokat olvastunk eddig Magyarországról“ [Főv. L. 1878. 190].

¹⁵¹ Összehasonlító Irodalomtörténeti Lapok 1877. III. sz. 68.

¹⁵² Szabó Endre, Petőfi az oroszoknál: Petőfi-Album. Bp., 1898. 247. — Mikes Lajos, Petőfi diadalútja a világirodalomban: A Pesti Napló Petőfi-Albuma. 126.

¹⁵³ Ezek: Mihajlov A., Martov, Novics, Bykov, Mazurkovics, Selygunov, Burenjin, Axakov, Berg, Benediktov, Alexandrovics, Szadovnyikov, az említett Szarapov Szergej és Csjumina M. Olga.

¹⁵⁴ Még a nagyapja vándorolt ki Oroszországba, ahol apja orosz nőt vett feleségül. Ő egy ideig az urali platina bányákban dolgozott s 1919-ben ő terjesztette Lenin elé a pétervári ifjúságnak azt a követelését, hogy a gyufa szabad utcai árusítását továbbra is engedjék meg nekik [Gulyás, MI. II, 150].

nyek szerint Petőfi legszebb verseit oroszra fordította, de a költeményeknek sem a megjelenéséről, sem a hatásáról közelebbi és megbízható adatokat nem ismerünk.

Petőfin kívül, akinek körülbelül 40 legszebb verse jelent meg oroszul,¹⁵⁵ több munkájával még JÓKAI jutott el az oroszokhoz, már abban az időben, mikor regényei tizenhat nyelven világszerte el voltak terjedve. LÁMÁNSZKIJ VLÁDIMIR, a szláv nyelvek tanára a szentpétervári egyetemen, a hatvanas évek elején hosszabb időt töltött Magyarországon, megtanult magyarul s oroszra fordította SZALAY LÁSZLÓ »Magyarország történeté«-t. Tőle való az első orosz Jókai-fordítás is, az Egy magyar nábob, amely 1860-ban jelent meg Szentpéterváron. Azonkívül a napilapok tárcarovataiban még több Jókai-novellát tett közzé; ez a magyar regényíró orosz hírnevét kedvezően alapozta meg.¹⁵⁶ Egy orosz hölgy, SVISTUNOFF MAGDOLNA, aki a pesti zeneakadémián LISZT FERENC-től zongorajátékot tanult, a magyar nyelvet is elsajátította s Az új földesúr fordításával tért vissza Szentpétervárra, ahol JÓKAI regénye 1879-ben és 1880-ban egymásután két kiadásban került forgalomba.¹⁵⁷ SCHMIDT JULIÁN, korának egyik jelentős kritikus, a hetvenes években hosszabb cikkeket közölt JÓKAI regényeiről (A kőszívű ember fiai, Eppur si muove) a szentpétervári német lapokban; ennek az lett az eredménye, hogy a cári udvarból megrendelések érkeztek a pesti Athenaeum kiadóvállalathoz JÓKAI német fordítású regényeire (Fekete gyémántok, Szerelem bolondjai), más részről két szentpétervári kiadó jelentkezett Jókai regényeinek orosznyelvű kiadására.¹⁵⁸ Erre az időre esik JÓKAI oroszországi népszerűsége. A nyolcvanas években gyors egymásutánban öt regényét ültették át oroszra (Akik kétszer halnak meg, 1881. Az aranyember, 1882. Fekete gyémántok, 1882. Szeretve mind a vérpadi, 1883. Politikai divatok, 1884). Összesen 12 Jókai-regény orosz fordításáról van tudomásunk, — a fordítók közül ismerjük még B. A. MURACHING, N. G. MAKSZILOV, A. B. PERELÜGINOJ, A. RAZMADRE nevét — s ezeknek terjesztésében hat szentpétervári és négy moszkvai kiadó működött közre.¹⁵⁹ Az új földesúr és az Egy magyar nábob mellett¹⁶⁰ különösen a Fekete gyémántok tetszett az oroszoknak.¹⁶¹ Egy magyar utazó 1882-ben Jekatyerinburgból azt írta haza, hogy ez a regény, mintha csak a nagy bányákkal bíró Szibériának lenne írva, nagy keletnek örvend, s azok, kik olvassák, nem győzik

¹⁵⁵ Márki Sándor, Az oroszok hazánk történetében. Nagyvárad, 1877. 92.

¹⁵⁶ „Ez csak kölesön azon sok átfordításért, — írja a Hölgyfutár [1863. II. 74. sz. 597.] — melyet nálunk Puskin, Turgeneff stb. munkáiból irodalmunkba átültettünk.“

¹⁵⁷ Föv. L. 1879. 262. sz.

¹⁵⁸ Figyelő 1874. IV. 492. — Föv. L. 1877. 167. sz.

¹⁵⁹ Gál János, Jókai élete és írói jelleme. Berlin, 1925. 292.

¹⁶⁰ Szinnyei, MI. V. 601. — Csopey László, Jókai Új földesurának orosz fordítása: Közvélemény 1880. 113. sz.

¹⁶¹ Erős visszhangot keltett az oroszoknál Jókainak a Szabadság a hó alatt című, egészen orosz tárgyú regénye is. [vö. Jókai legújabb regénye „a zöld könyv“ Oroszországban: A Hon 1879. 57. sz. — Pintér VII. 370].

eléggé dicsérni és másoknak ajánlani.¹⁶² Az oroszok érdeklődésére jellemző, hogy Leningrádon még 1925-ben is, a magyar regényíró centennáriumán, közreadtak egy Jókai-kötetet.¹⁶³

Egykorú hírlaptudósításokra támaszkodik az az értesülésünk, hogy LUBICZKI orosz külügyminiszteri osztályfőnök magyar származású felesége, aki a hatvanas években sokat tett irodalmunknak az oroszokkal való megismertetése érdekében, lefordította és ki is nyomatta MAGYAR LÁSZLÓ délafrikai útleírását, azonkívül oroszra ültette KÖLCSEY Himnuszát, VÖRÖSMARTY Szózatát és Czuczor Riadóját, melyeket — a tudósítás szerint — „a szentpétervári főurak termeiben nagy kedvvel szavaltak.”¹⁶⁴ Ilyen adatok szórványosan itt-ott még előkerülnek, például tudjuk azt, hogy TÓTH KÁLMÁN kitűnő politikai vígjátékát (Nők az alkotmányban) és TÓTH EDE híres népszínművét (Falu rossza) a már említett SARAPOV SZERGEJ 1877-ben oroszra fordította s egy szentpétervári színingazgató az akkori m. kir. belügyminisztériumtól kért engedélyt ezeknek a daraboknak előadására.¹⁶⁵ SARAPOV magyar rokonszenvének jelei még egy évtized múlva is mutatkoztak: a „Russkoje Djelo” című moszkvai hetilapjának 1888-i évfolyamában (májusi szám) közölte BERCZIK ÁRPÁD »A mandátum« című elbeszélését, s dicsérőleg nyilatkozva a magyar irodalomról, olvasóinak, kik eddig csak JÓKAI-ról tudtak, megígérte, hogy még MIKSZÁTH és más jeles magyar elbeszélők kiváló novelláival fogja megismertetni.¹⁶⁶ Ugyanabban az időben a Vjesznik Jevropy című legtekintélyesebb orosz folyóiratban sűrűn jelentek meg Petőfi költeményein kívül ARANY JÁNOS, GYULAI PÁL, VAJDA JÁNOS versei MIHAJLOVNA OLGA kitűnő fordításaiban; ezekhez bizonyára ismét csak SZABÓ ENDRE nyújtott hatékony segédkezet.¹⁶⁷ Állítólag az oroszos stílusú VÉRTESI ARNOLD és TOLNAI LAJOS erős realizmussal megírt elbeszéléseit és regényeit is igen szívesen vette az orosz irodalom.¹⁶⁸ Nem tudjuk, hogy fordításukat kinek tulajdonítuk.¹⁶⁹ Míg a múlt század második feléből aránylag elég hírünk van magyar művek orosz áttüztetéséről, addig újabb irodalmunk orosz észrevételéről úgyszólván semmit sem tudunk. Csak annyit sikerült, azt is hírlapok futólagos feljegyzéseiből megállapítani, hogy HERCZEG FERENC

¹⁶² Főv. L. 1882. 50. sz.

¹⁶³ Jókai orosz közismertségére vall Csehov „Felesleges győzelem” című humoreszkje, amelyben az orosz író meglepő hűséggel utánozta Jókai stílusát és előadásmódját [vö. Szémán István, Az újabb orosz irodalom. Bp., 1926. 162].

¹⁶⁴ Hölgyfutár 1863. 50. sz.

¹⁶⁵ Közvélemény 1877. jan. 25. sz. — Összehasonlító Irod.-tört. Lapok 1877. III. sz. 68. — Főv. L. 8. sz.

¹⁶⁶ Főv. L. 1888. 36. sz.

¹⁶⁷ Főv. L. 1889. 256. sz.

¹⁶⁸ Főv. L. 1896. 42. sz. — Szinnyei, MI. XIV, 1156.

¹⁶⁹ Szinnyei II, 245 szerint Cselingarian Jakab, aki Orosz-Örményországban született s 1885-ben került Magyarországra, ahol mint az orosz nyelv tanítója meghonosodott, magyar munkákat tolmácsolt orosz nyelven, de mit és mennyit, az még kiderítésre vár.

Éva boszorkányát és MOLNÁR FERENC Farkas című drámáját MOKROSZOV EUGÉN 1914-ben oroszra fordította.¹⁷⁰

Jórészt egyéni kezdeményezések terjesztették a magyar irodalmat az oroszok között, a nélkül azonban, hogy ez a törekvés akár az egyik, akár a másik nemzetnél erősebb visszhangot, észrevehetőbb föltűnést keltett volna. Amikor egy magyar újságíró, PINTÉR ÁKOS, 1902 decemberében Szentpétervárt meglátogatta GORKIJT s néhány órát töltött nála, amiről színes tudósítást küldött haza,¹⁷¹ szó esett a magyar irodalomról is, s kitűnt, hogy GORKIJ csak hírből ismeri MADÁCH tragédiáját, viszont készségét nyilvánította kiadásának előmozdítására, ha a nagy műnek akadna orosz fordítója. Ugyanakkor a cári udvarban tartózkodó ZICHY MIHÁLY szintén készült Az ember tragédiáját saját illusztrációival kiadni, gondoskodott is fordítóról, kiadóra azonban nem tudott találni. Talán GORKIJ közbenjárásának köszönhető, hogy Z. KRASENNIKOVJ fordításában 1905-ben Szentpétervárt oroszul (Cselovjicseszkaja tragedia) napvilágot látott MADÁCH remekműve.¹⁷² Az orosz „Znanine“ irodalmi társulatnak abban a vállalatában jelent meg, melyben az ókori klasszikusok legjelesebb művei s minden nemzet irodalmának legkiválóbb alkotásai kerültek kiadásra igen gondos fordításban s nagyon csinos kiállításban. A magyar irodalmat egyedül MADÁCH halhatatlan költeménye képviseli ennek a vállalatnak 17. kötetében, GOETHE Faustjának szomszédságában, mely a társaság kiadványainak 16. kötete. A fordító nem tömör verses formában ültette át a magyar drámai költeményt, hanem prózában oldotta fel kellemes olvasmánnyá. Tíz lap terjedelmű bevezetése irodalmunk fejlődésének igazságos tárgyilagossággal vázolt helyes megvilágítása. PETŐFIT „minden kor és minden föld elsőrangú költőjé“-nek nevezi.¹⁷³

Az orosz írók közül GORKIJ mutatott tartós érdeklődést a magyar irodalom iránt. KOSZTOLÁNYI DEZSŐTől tudjuk, hogy amikor 1924-ben Sorrentóban meglátogatta GORKIJT, a világhírű orosz író szívesen beszélgetett vele a magyar irodalomról és sajnálkozásának adott kifejezést, hogy csak három magyar író ismert: PETŐFIT, JÓKAIT és MADÁCHOT.¹⁷⁴ Ugyanebben az évben TERNYEI LÁSZLÓ prágai magyar újságíró Marienbadban kereste fel GORKIJT, aki ez alkalommal azt az óhaját nyilvánította, hogy szeretne egy magyar író tollából tájékoztató közleményt olvasni a korabeli magyar írókról és irodalmi törekvésekről. E kívánság készséges kielégítésére írta meg SCHÖPFLIN ALADÁR »A magyar irodalom a huszadik században« című terjedelmesebb ta-

¹⁷⁰ Világ 1914. 310. sz.

¹⁷¹ Pesti Napló 1902. 347. sz.

¹⁷² Az első kísérlet jóval korábbi időből való. Ferencz József, ki a pesti egyetemen a szláv irodalmat és összehasonlító nyelvészetet adta elő, az 1864-i téli félévben tartott előadásában Az ember tragédiájából orosz műfordítási részteket mutatott be [Főv. L. 1864. 228. sz.].

¹⁷³ Szémán István, „Az ember tragédiája“ — oroszul: Alkotmány, 1909. 39. — Voinovich Géza, Madách Imre és Az ember tragédiája. Bp., 1914. 575.

¹⁷⁴ Lángelmék. Kosztolányi Dezső hátrahagyott művei. IV, 312.

nulmányát,¹⁷⁵ melyet DR. PETERDI ISTVÁN közvetített oroszul Gorkijhoz, akinek az volt a szándéka, hogy kiadja egy Berlinben, s esetleg egy Amerikában megjelenő orosz folyóiratban.

GORKIJNAK ez az előzékeny és kitüntető figyelme az utolsó értesülésünk az oroszok magyar irodalmi érdeklődéséről. Ezt a megállapítást azonban fenntartással tesszük, mert az utóbbi negyedszázad magyar—orosz irodalmi érintkezéséről a kedvezőtlen viszonyok miatt igen hézagosak az ismereteink. De kíváncsok mértékben a korábbi időszakokba sincs tüzetesebb betekintésünk és hozzáféréseink a közvetlen forrásokhoz. Új szellemű és új tájékozódású kutatókat vár az irodalomtörténet, kik a jelenlegi nehézségeket majd le tudják győzni s a magyar—orosz irodalmi érintkezéseknek eddig figyelembe egyáltalában nem vett területeit, ahol számunkra még sok rejtőző tudásanyag kínálkozik, feltárni képesek lesznek. A hiányos adatsor addig is emlékeztessen arra, hogy figyelmünknek ebben az irányban is résen kell állnia.

12.

ÖSSZEFOGLALÁS

A fentiekben minden fontosabb mozzanat érintésével körvonalait próbáltuk megrajzolni a magyar—orosz irodalmi viszony évszázados múltjának. Kísérletünket igen megnehezítette a kérdésre eddig fölületes figyelmet és semmiféle fáradságot nem fordító előmunkálatoknak a teljes hiánya; e nélkül sohasem lehet tökéletes az összefoglalás rendszerező munkája. A vonatkozó adatok összeszedése egyrészt a kutatási eszközök fogyatékosságából, másrészt az egy ember átfogó erejét meghaladó óriási anyag felölelhetetlensége miatt bizonyára pótolnivalókat hagy maga után, de talán sikerült alapot vetni a további eredményeket ígérő részlet-vizsgálatok megindítására, általában az e tárggyal való behatódó foglalkozásra, s talán sikerült igazolni azt, aminek eddig csak sejtelmes érzése élt bennünk, hogy az orosz és a magyar irodalmat, az utóbbinak nagy előnyére, fölületi kiterjedésben és mélységben egyre nagyobb méreteket öltő évszázados kapcsolatok fűzik egybe. A magyar költői művekből leszűrhető kedvezőtlen orosz nemzetkép ellenére, melyet a cári uralomnak az egyéni és politikai szabadságot lábbal tipró erőszakossága sötétre színezett, a magyar irodalom, szervezeti beavat-

¹⁷⁵ Nyugat 1924/1. 761—804. Irodalmunkról eddig csak magyar tudósok tollából jelent meg orosz nyelvű irodalomtörténeti vázlat. Az Enciklopediceszkij Slovarj (Tudományos lexikon) Moszkvában 1912-ben megjelent 7. kiadásának IX. kötete behatóan foglalkozik Magyarországi irodalmi, politikai és társadalmi viszonyaival. Az irodalomtörténeti részt (431—49. l.) Szinyyei Ferenc írta meg. A szerzőnek nagyon szűk tere volt s így irodalmunknak csak főbb mozzanatairól adhatott összefoglalást, mely az egész magyar irodalomtörténetnek első orosz nyelvű áttekintése [It. 1912: 507.].

kozás és az üzleti élelmesség gyámkodása nélkül, önként a legszívélyesebb viszonyt alakította ki az orosz irodalommal. Társadalmi rétegződésünk és szociális viszonyaink hasonlósága s bizonyos lelki rokonság érzése is előmozdította, hogy az újkori orosz irodalom valamennyi remekműve — ezek magukkal sodorták a másodrangú termékeket is — kitűnő magyar fordításokban honosodtak meg s közülük a legjelesebbek irodalmunkba úgyszólván szervesen beletagolódtak. A kiemelkedő nagyságoknak nem egyes darabjai, hanem valamennyi írásuk tolmácsolásra talált, amiben — Shakespearen és Molièren kívül — kevés külföldi író részesült nálunk.

A magyar irodalomnak az a sajátja, hogy mindig készséggel asszimilálta a külföldi áramlatokat és az európai stílusirányokat, az orosz irodalom iránt különösen rokonszenvvel tárult ki. A múlt század közepe óta az orosz irodalom ellenállhatatlan áradat módjára borította el az európai térséget, ami elhőmpölygött hozzánk is, s íróink nem zárkóztak el, hogy tanulságokat merítsenek belőle. Vannak esetek közvetlen tárgyi hatásra, több-kevesebb sikerrel végződött utánzásra, „oroszos“ hangulat, társadalom- és életszemlélet kifejezésére, de ennél jóval lényegesebb, hogy az orosz írók hatása alatt műfaj (verses regény), műforma (rajz), művészeti irány (realizmus) vert gyökeret nálunk s közreműködtek a lélekrajz mélyítésében, nemkülönben a költői előadás finomításában és szépítésében is. Az orosz irodalom jelentősége irodalmunk fejlődésére azonban nem is annyira egyes íróknak és áramlatoknak egyes írókra és áramlatokra tett hatásában nyilvánul, mint inkább az egész orosz irodalom karakterében, etikai és szociális beállítottságában, formai vonatkozásában és hagyománytalanságában. Az a szenvedélyes buzgalom, mellyel az orosz költők regényeikben nyitott szemmel és forró, szenvedélyes erőfeszítéssel mindig és mindenütt a nagy problémák megoldását keresik, amivel Nyugat-Európában eddig csak a tudósok, publicisták és politikusok foglalkoztak, éltetően és frissítően hatott Nyugat valamennyi irodalmára, így a magyar irodalomra is, melynek tekintetét a lappangó társadalmi bajokra s az emberi szenvedések okának és vigasztalásának keresésére irányította.

↳ Az oroszoknál az irodalom sohasem húzódott vissza az öncélúság nehezen megközelíthető ormaira s nem vált a tiszta művészetnek csupán a kiválasztottakat gyönyörködtető elvont eszközévé, hanem mindig az élettel ölelkezett s a napirenden lévő erkölcsi és szociális kérdéseken töprengett, a költészet hatásos formájában egyúttal az örök emberit is kifejezve. Bámulatot keltő, hogy az orosz írók mindig teljes világképet adnak, egyéni sorsokban az általánosnak lenyűgöző képeit rögzítve meg, — éppen ez a fő vonzóerejük, itt van hatásuknak a gyökere, mellyel világszerte az emberek együttérzését megnyerték, — szemben az európai írók (itt a mi költőink sem kivételek) szűkszeműségével, mely az életnek csak egy kis darabkájával bíbelődik és kielégítenül hagyja a nagy kérdésekre megnyugtató feleletek után áhító olvasók probléma-igényét. Az orosz irodalom, mely a legegyszerűbb eszközökkel, sokszor formátlanul csodálatosan mély lélkiséget áraszt magából s a szépet a „pravda“, a belső igazságra való törekvés kifejezésében

látja,¹⁷⁶ ezen a téren is több esetben mélyítően és nemesítően hatott költészetünkre.

Ehhez járul továbbá, hogy az orosz költészetben, amely szervesen nem ősrégi alapokon fejlődött ki, hiányzik azoknak az átvett formáknak a tisztelete, amelyekben a görög hagyományokhoz kapcsolódó európai irodalmak igazi virtuozításra emelkedtek. Az orosz költőknek nincs formába kristályosodó ösztönük, nem szokták gondolataikat és érzéseiket filozófikus rendszerű egységekbe építeni, ami ellen egész lelki alkatuk tiltakozik. Ezért szabadabbak, közvetlenebbek, frissebbek, mint az európai írók s éppen ezáltal hatnak oly elevenen és felrázóan. Ez a hatás újabb irodalmunk számos termékén észlelhető, a nélkül azonban, hogy valamelyik orosz költő közvetlen befolyását ki lehetne mutatni. A magyar költészet sok ilyen, inkább megérezhető, mint tárgyilag igazolható megtermékenyüléssel van lekötelezve az orosz irodalomnak, ahonnan nemcsak megrázó és feledhetetlen élményeket kapott, hanem indítékokat is nyert külső és belső gazdagodásához.

¹⁷⁶ Moravcsik Gyula, Napkelet 1926/2. 578.

BIBLIOGRÁFIA

1844—1944

A fenti szöveg hiányosságait az alább következő bibliográfia kívánja pótolni és kiegészíteni, illetőleg megközelítő teljességben bemutatni orosz fordítás-irodalmunk hatalmas terjedelmét. Ez a betűrendes és a betűrenden belül az időrendet követő katalógus pontosan kétszáz orosz költő, regény- és színműíró magyarra fordított műveit sorakoztatja fel, nemcsak az önálló kiadványokat, hanem a folyóiratokból és hírlapokból összegyűjtött rövidebb közleményeket is, amelyek együttvéve több, mint 1200 darabot tesznek ki. Legtöbbel — 99 verssel, 8 költői beszélyel, 1 drámai költeménnyel és 13 regénnyel-novellával, összesen 121 fordítással — Puskin szerepel, aki a magyar adatok tükrében is a legnagyobb és leghódítóbb orosz költőnek bizonyul. Lermontovnak 71 verse, 7 verses elbeszélése és 3 regénye-novellája van felsorolva. Gogolynak 13 regényét, novelláját és színdarabját ültettük át nyelvünkre. Turgényev 73 regényének, novellájának és 3 színdarabjának magyar fordításáról tudunk. Dosztojevszkij 40, Tolsztoj 63 írásművének magyar kiadását ismerjük. Feltűnőbb még Gorkij 67 regényének, elbeszélésének és Csehov 113 elbeszélő munkájának és 7 színdarabjának átültetése. Az orosz irodalom e nyolc klasszikusa az összes fordításoknak körülbelül a felét foglalja le. Jóval nagyobbak lennének ezek az adatok, ha egy-egy műnek többféle fordítását s egy-egy fordításnak valamennyi kiadását megszámláltuk volna. De nem is a pontos számok a fontosak, inkább csak hozzávetőleges tájékoztatások ezek orosz irodalom-ismeretünk méreteiről.

Pontosságról beszélni már csak azért is nehéz, mert éppen ezután, hogy a keretek elkészültek, bárki könnyen fölfedezhet egy-egy olyan Puskin-, Gorkij- vagy másféle adatot, amely véletlenül vagy a hozzáférhetetlenség miatt kimaradt e könyvészeti jegyzékből. Minden lelkiismeretes bibliográfia a lehető hiánytalanságra törekszik, de éppen a tapasztalt bibliográfus — mindent meg nem látó szemének gyengeségéből és a lelőhelyek áttekinthetatlensége miatt — tudja legjobban, hogy a teljesség vajmi nehezen érhető el. Az itt következő könyvészeti összeállítás, a jelenlegi körülmények miatt, melyek a távolabbi intézmények megközelítését lehetetlenné tették, csak a kolozsvári könyvtárakra volt utalva, ezért bizonyára vannak benne itt-ott jelentéktelenebb kimaradások, melyeket a rendelkezésre álló anyag hézagossága miatt eltüntetni nem lehetett. De talán ebben a formában is tanulságos szemléltetése az orosz irodalom nagyszabású magyar térhódításának, az orosz szellemiség iránt tanusított évszázados rokonszenyvünknek s alapul szolgálhat a magyar—orosz irodalmi kapcsolatok további elmé-

lyedő tanulmányozásának. Ebből a célból a vonatkozó feldolgozó irodalom adatait is megtalálja a kutató, részben beillesztve az illető helyekre, részben külön felsorolva a bibliográfia utolsó fejezetében.

Végül ezen a helyen őszinte köszönetemet kell kifejeznem a kolozsvári Egyetemi Könyvtárnak, nemkülönben a kolozsvári református kollégium könyvtárának azért a nagy előzékenyséért, mellyel a mai személyzeti viszonyok nehézségei ellenére munkámat korlátlanul a legnagyobb készséggel támogatták, s meg kell köszönnöm dr. Grigoresik Géza tanársegéd úrnak az adatok felkutatásában nyújtott fáradhatatlan segítségét, másrészt nagy hála illeti meg részemről az Erdélyi Múzeum-Egyesületet eldöntéskészségeért, meg az Erdélyi Múzeum és az Erdélyi Tudományos Füzetek szerkesztőjét azért a megtisztelő figyelemért, hogy a mai súlyos gazdasági viszonyok között munkám megjelenését lehetővé tették éppen annak a tudományos kiadványsorozatnak 200. számában, amelyre két évtizeddel ezelőtti bizakodással és reménységgel indítottam el az erdélyi magyar tudósok dolgozatainak önálló kiadására és forgalomba hozatalára.

1.

GYÜJTEMÉNYES KIADVÁNYOK, ANTOLÓGIÁK

Zilahy Imre: Északi fény. Költemények. Puskin Sándor és Lermontoff Mihály után. 1866. 370 l.

Jablonkay Géza: Beszélygyűjtemény. A külföldi jelesebb írók műveiből. Temesvár 1870. 2 k. (Orosz beszélyek).

Csopey László: Orosz beszélyek. 1882. 447 l. OK. 149, Ua, 1897, OK. 361—6.

Orosz beszélyek. É. n. Franklin-T. 3. k. I. 280., 447., 84. II. 85., 168., 139., 138., 84., 142., III. 615., 222 l.

Szabó Endre: Orosz költők. 1892. 130 l. Szépirodalmi Kvtár II. 6.

Ambrozovics Dezső: Orosz elbeszélők tára. I—III. 1899/907. MK.

118., 408., 476. sz.

Máthé Miklós: Északi fény. Oroszból fordított költemények gyűjteménye. 1900. 5—122. l.

Szabó Endre: Négy orosz költő. 1900. 267 l. (Ism. M. Szle 1900. 10—11. M. Nemzet 292. Irod. Tájékoztató III. 2.)

Szémán István: Innen-Onnan. Orosz elbeszélések (1908). 160 l. Családi Regénytár 49. (Ism. M. Áll. 1908. 242.)

Várnai Dániel: Oroszok. Tíz orosz író elbeszélése (1921). 200 l. A Novella Nagymesterei 1.

Haimann Hugó: Klasszikus orosz elbeszélések. Gyoma (1927) 6 k. (Ism. B. Gy. Nk. 1927. 2. 659.)

Gellért Hugó: Mai orosz dekameron. A bevezető tanulmányt írta Ilyés Gyula (1935). 280 l. Nyugat-kiadás. (Ism. Cs. Szabó László, Ny. 1936. 1. 304. Kállay Miklós, Nk. 1935. 773.)

Győri-Juhász Jenő: Orosz költők antológiája (1945). VI. 340 l. Anonymus.

2.

EGYES ÍRÓK

A ()-ben álló nevek a fordítókat jelölik. Ott, ahol a kiadvány megjelenésének helye hiányzik, Budapest értendő. Az egyes szerzők művei a fordítás időrendjében követik egymást, kivéve Puskin és Lermontov verseit, amelyek nagy számuk miatt és a könnyebb áttekinthetőség kedvéért betűrendbe vannak szedve. Az egyes írókra vonatkozó irodalmat apró (petit) szedéssel különítettük el. Az alábbi bibliográfiai felsorolásban a következő rövidítések fordulnak elő:

Bp. Szle	= Budapesti Szemle.	Nk.	= Napkelet.
ÉF.	= Északi Fény.	Nok.	= Szabó Endre: Négy orosz költő.
EH.	= Erdélyi Helikon.	Ny.	= Nyugat.
EM.	= Erdélyi Múzeum.	OD.	= Gellért H.: Orosz dekameron.
FL.	= Fővárosi Lapok.	OK.	= Olesó Könyvtár.
H.	= A Hét.	OKA.	= Győri-Juhász: Orosz költők antológiája.
Hf.	= Hölgyfutár.	Szle	= Szemle.
J.	= Jövendő.	Pt.	= Pásztortűz.
K.	= Korunk.	V.	= Vasárnap (Arad).
L.	= Literatura.	VI.	= Vasárnapi Újság.
M.	= Magyar.		
MG.	= Magyar Génusz.		
MK.	= Magyar Könyvtár.		
MS.	= Magyar Szalon.		

ACHMATOVA A. A., Magányosság. OKA. 296.

AKSZÁKOV Sz. J., Pusztuljon minden. OKA. 216.

ÁLDÁNOV M. A., A gondolkozó ördög. I. Thermidor kilencedike (Piroska Károly). 1932. 357 l. (Ism. Nk. 1932. 909). II. Az ördög hídja (Honti Rezső) (1929). 374 l. Népszava (1934) Káldor. (Ism. Nk. 1934. 556). III. Összeesküvés (Gyagyovszky Emil) (1930). 397 l. Népszava (1934). Káldor (Ism. Nk. 1934. 556). — A kules. Reg. (Gellért Hugó) 1944. 390 l.

ÁMFITEÁTROV A., Anasztázia hercegnő. FL. 1894. 262—3. — Rainceev Nelly (A pétervári életből). H. 1901. I. 136—8., 151—4.

ÁNDREJEV LEONID. Orosz furfang. MG. 1895. 37. — Örvény.

J. 1903. 5—6. sz. 30—32., 41—46. — A kacaj. J. 1903. 13. sz. 30—4. — Bargamot és Garaska. J. 1903. 27. sz. 36—8. — A hazugság. J. 1903. 40—1. — A tolvaj (Ifj. Wlassics Gyula). J. 1903. 46. sz. 74—80. — Valja. J. 1904. 7., 9—10. — A hallgatás. J. 1904. 50—2. — Köd. Bp.-Bécs 1904. 93 l. Modern Írók Kvtára IV. — A kutyuska (Károly József). J. 1905. 15. sz. 19—34. — Hazugság. J. 1905. 26. sz. 26—34. — Vészharang (Abádi). J. 1905. 32. sz. 26—9. — A forradalom dala (Egy száműzött életéből). J. 1905. 41. sz. 41—3. — A könyv. M. Szle 1905. 20. — Lopni akart. 1905. 89 l. Modern Írók Kvtára XVII. — A világpolgár és egyéb elbeszélések (Czóbel Ernő). 1909. 113 l. — A vörös kacaj. Töredékek egy orosz

tüzértiszt naplójából. 1910. 116 l. — A vörös kacaj. Egy talált kézirat töredékei (Várnai Dániel). Szilgyethy István 8 tollrajzával (1923). 145 l. — A hét akasztott (Md.). 1915. 123 l. — Rögeszmék. Elb. (Zsatkovics Kálmán). 1916. Tevan-Kvtár 97 (Ism. H. 1916. 37). — Lázár. Elb. (Zsatkovics Kálmán). 1917. 32 l. Tevan-Kvtár 139. — Az ember élete. Színmű 5 képb. (Ambrozovics Dezső) [Bem. M. Színház 1918. VI. 15]. — Elbeszélései (Várnai Dániel). 1918. (Ism. H. 1918. 33. Kosztolányi Dezső, Esztendő 1918. aug. 136). — Ribakov Pál és a nők (Pajzs Elemér). 1918. Tevan-Kvtár 175—8. — A gondolat. 1919. Legjobb Könyvek 38 [Dramatizálták is, ennek bécsi bemutatójáról Alkalay Ödön. Ny. 1923. 1. 651]. — A kormányzó (Várnai Dániel). 1918. Világosság Kvtár 5—9. Ua. Olesó Reg. 20. — Anathema. Trágédia hét képb. (Jefremow Jakow — J. Hudák Julia). 1919. 150 l. — Júdás (Benedek Marcell). 1919. Modern Kvtár 582—4. — Aki a pofonokat kapja. Dráma. [Bem. Renaissance-Színház 1922]. — A pince mélyén. Novellák (Várnai Dániel és Róna István). 1927. (Ism. L. 1927. 323.) — Hallgatás (Sipos Ernő). Pt. 1929. 393. — Volli (Sipos Ernő). Pt. 1929. 445. — Mese a szomorú vizi tünderről (Berényi László). Bp. Szle 1930. 218. k. 417—30. Ua. V. 1934. 6. — Az angyalka (Sipos Ernő). Pt. 1930. 7 l. — Kacagás (Sipos Ernő). Pt. 1930. 90. — Feltámadás (Berényi László). V. 1934. 22. — A karácsonyi angyal (?).

Andrejev L. J. 1903. 12. sz. 26—7. — Az orosz „Ember tragédiája”. Pol. Hetiszle 1906. 52 (A. „Az ember élete” című művéről). — Berényi László: Andrejev Leonid. Bp. Szle

1930. 218. k. 357—72. — Erix: Andrejev L., MG. 1903. 35. — Molnár István: Andrejeff Leonid. Orosz irod. tanulmány. Hajduböszörmöny, 1910. 95. l. (Ism. Oláh Gábor, Ny. II. 1572). — Strém István: Andrejev Leonid, a pesszimista. Ny. 1923. 2. 102—7. — Várad Irma: A háború és béke regényei (Tolsztoj, Andrejev). Uránia 1917. 78—81. Népműv. 1917. 217.

ANNENSZKIJ F. J. Egy perc. Az órainga. Téli románc. OKA. 228—30.

APUKTYIN N. A. Palika naplója (Elb.). H. 1903. 2. — A legyek (Vers). Pt. 1931. 468 (Gyimesi Gyula). — Ua. OKA. 206.

ARCÜBASEV M. P. A vérfolt. H. 1909. 2. — Szanin (Szabó Endre) 1909. 415 l. (1909-ben még 3 kiadás, a 4. kiad. mint a Külföldi Regényírók I. k.) Szanin (Nihil) 1909. 193 l. Schimkó Gy. Szanin (Akantisz Viktor). 1909. 309 l. Rozsnyai K. Újabb kiad. 1918 [Ism. Bp. Napló 1909. 44. M. Hírl. 53. VU. 7. Boros Alán: Erkölcsi méregkeverők. Néhány szó a Szaninról. Összetartás 1909. 11. Kenedi Géza dr. védőbeszéde a Szanin-pörben. 1909. 20 l. (Melléklet a Jogtud. Közl. 1909. 50. sz.-hoz.) Szabó Endre: Fekete történet. Kultúrkép Magyarország jelenéből. A Szanin-per. 1909. 67 l. Szén: Fogalomzavar Szanin körül. Élet 1909. 8. Újhelyi Nándor: Szanin. Huszadik Század 1909. 281—6. Vanyek László: A „Szanin”-ról és másról. Egri Egyházm. Közl. 1909. 7]. — A vihar (Varjas Sándor). Renaissance 1910. 570—6. — „Hajnali árnyak” (Varjas Sándor). Új Élet 1912. 124—66. — Féltékenység. Színmű 5 felv. (Bíró Lajos). 1917. 110 l. [Bem. Vígszính. 1917. IX. 19. Ism. H. 1917. 2. 605]. — Szenvedély. Dráma 4 felv. (Bródy Sándor). 1918. 111 l. 2. kiad. 1919.

[Bem. Vígsszính. 1918. XI. 23]. — A démon (Bókay János). 1918. Olcsó Reg. II. Új kiad. (1925). — Fehér havon (Bókay János). 1918. Modern Kvtár 548-9. — Szasa. Reg. (Pajzs Elemér). Békéscsaba (1920). 134 l. — A végső ponton. Reg. (Havas András Károly) 1925. Génius (Ism. Nk. 1925. 273). — Miliók. Reg. (Nagy Imre). É. n. 168 l.

ÁVGYEJENKO A. Így lettünk emberek. K. 1936. 71—3. — Szeretek. Reg. (Darvas Sándor). Pozsony, 1937. 212 l. Az Új Európa Könyvesháza (Vö. Fábry Zoltán: Awdajenko és regénye. K. 1935. 710). Ua. Nagyvárad. É. n. 192 l.

AVILOVA A. L. Zúgott a szél... (Ambrozovics D.) Orosz elb. tára III. 1907. MK. 467. 54—64.

ÁVJERCSENKO ÁRKÁDIJ. A titokzatos. H. 1916. 1. 308. — Férfiak. H. 1916. 2. 379. — Philemon Buzykin úr szívügyei (P. E.). H. 1916. 2. 468. — Wojpagin úr két bűnténye. H. 1916. 2. 512. — Nincska. H. 1916. 2. 607. — A tükrölleke (Pajzs Elemér). 1918. 137 l. Ua. Kék Könyvek 4. (Ism. Ny. 1918. 2. 704). — Figurák (Roboz Andor) (1920). 196 l. — Iván, a betörő (fz.). Pt. 1929. 472. — Néma vagyok, miként a sír... (fz.). Pt. 1930. 534. — Verseny (Gyimesi Gyula). Pt. 1931. 108. — Nagy idők tanuja (Berényi László). V. 1933. 17.

AVSZJEJENKO G. V. Zsuzsanna kisasszony (Ambrozovics Dezső). Bp. Szle 1904. 119. Önállóan is 1905. 88 l. OK. 1398—9.

BABELJ I. Dolgusov halála (Pap József). K. 1928. 599—602. — Rue Danton. K. 1935. 198—201. — A király (Szabó Imre). Zsidó miniatűrök 1935. 63—9. — Az ébredés. OD. 19—27. Ua. (Bajomi Endre). K. 1936. 614—8.

BÁLMOnt D. K. Emlék. Szomorúság. Éjjel a tengerparton. Beteljesülés. OKA. 240—1.

BÁRANEZEVIcs Sz. K. Két asszony (Szabó Endre). 1900. 2. k. 322., 222 l. — Az óra (Ambrozovics D.). Orosz elbeszélők tára II. 1905. MK. 408. 42—50.

BÁRÁTYINSZKIJ A. J. Mit akartok napok? (Sáfrány Károly) Veszpr. Közl. 1891. 6. — Elválaszt-hatatlanok (Feleki Sándor). MS. XV. 552. — Napok. A halál. Öreg ember. OKA. 128—30.

BATJUSKOV N. K. Ébredés. Melchisédek mondása. Elégia. OKA. 36—7.

BEBUTOVA OLGA hercegnő. Könny és pompa (Házsongárdy Gábor) (1930). 192 l. Kék Regények 33.

BELINSKI M. Gyermekek. FL. 1889. 171—5. — A halottak városa. FL. 1889. 212—6. — A barátnők. FL. 1890. 136—8.

BJEDNIJ D. Versem (Morvay Gyula). K. 1935. 451. — A szamarak gyűlése. „Lena“. OKA. 334—6.

BJELIJ A. Az ezüst galamb (Peterdi István). É. n. VIII. 420 l. Genius. — Mámor. A vonatablakból. OKA. 258—9.

BLOCK A. A. Szürke, szelid nap volt (Kosztolányi Dezső). Modern költők III. 209. — Az esti fényesík. Haláltánc. Vétkezni egyre. A hősi hírt. Eső borongott. Szkitihák. Tizenkettő. OKA. 269—81.

BRJUSSZOV J. V. A költőkhöz. Aldás. Végzet. OKA. 250—2.

BUNYIN A. J. A szerelem nem tréfa. Reg. (Bókay János) (1926). Új kiad. (1933). — A szerelem szentsége. 150 l. (Ifj. Bókay János) (1927). Új kiad. (1933 és 1943). (Ism. Zsigmond F. Nk. 1927. 454. Bözödi Gy. EH. 1934. 223). — Ifjúság, szerelem... (Trócsányi Z.) É. n. (Ism.

Vita Zs. EH. 1936. 219). — Moszkvai emlék (Berényi László). V. 1934. 12. — Esti csillag. Ne szólj... Az Alpesekben. A rakéta. Az üres szobában. Leányom. OKA. 232—4.

Berényi László: Az ismeretlen Bunyin. Bp. Szle 1934. 232. k. 103—16. — Saytan Magda: Látogatás a Nobel-díjas Bunyin házában. L. 1934. 23—4.

CHEMELENSKY. Hármass gyönyör (Csereháthy Tibor). Sárosp. Ifj. Közl. 1900. 1—2.

CHOMJAKOV. Oroszországnak (Máthé M.). M. Állam 1893. 264. ÉF. 83. — Zsoltárolvasás után (Máthé M.). ÉF. 63. — Egy külföldi nőhöz (Máthé M.). ÉF. 112. — Rózához (Máthé M.). ÉF. 114. — Búcsú Adrianápolytól (Máthé M.). ÉF. 115. — Merengés. OKA. 214.

CSEHOV A. P. *Regények. Elbeszélések.* A csapás (Ambrozovics Dezső). H. 1890. 2. 282—7. — Verácska. FL. 1890. 318—21. Vjérocška (Sz. E.). 1896. 2. 611—5. — „Térj vissza!“ H. 1891. 2. 527—9. — Az esztergályos. H. 1891. 2. 606—7. — A szakácsné férjhez megy. H. 1891. 2. 658—9. — A gyászmnise. H. 1891. 733—5. — Requiem. H. 1892. 1. 379—80. — Az utolsó remény. FL. 1891. 19—22. — Az özvegnél. FL. 1891. 163—4. — Útközben. FL. 1891. 259—63. MG. 1898. 34—5. — Egyszer egy évben. H. 1892. 135. Egyszer esztendőben. FL. 1893. 5. — „A csoda-orgona“. H. 1892. 136. — Csalódások. FL. 1892. 132—5. — A matróz halála (Viktor). H. 1893. 2. 247—50. — Gyermekek. FL. 1894. 150. — A hírnév. FL. 1894. 288. — Nyomorság! H. 1894. 2. 423—7. — A gimnazista. H. 1895. 1. 60—1., 75—7. — Dráma. H. 1896. 1. 136—7. — Zinocska (Sz. E.). H. 1896. 1. 197—9.

Uo. még egyszer 1899. 1. 252—4. — A vénség (Sz. E.). H. 1896. 1. 360—1. — A gonosztevő (Szabó Endre). H. 1896. 2. 600—1. — Kinek mondja el bánatát? (Sz. E.) H. 1896. 2. 798—800. — Az osztriga (Sz. E.). H. 1896. 2. 850—1. J. 1904. 30. sz. 30—4. — A párbaj. Reg. (Szabó Endre). 1896. 149 l. Egyet. Regtár XI. 8. 2. kiad. uo. (1905) 144 l. — A nyugalomba vonult szolga (Sz. E.). H. 1897. 1. 298—9. — A nagy Volodja és a kis Volodja. H. 1897. 2. 540—4. — A gondolkozó. H. 1897. 2. 654—5. — A memória. H. 1897. 2. 748. — A chamäleon. H. 1898. 1. 200—1. — Tragikomikum. H. 1898. 2. 665. — Kisvárosiak. MG. 1898. 25—26. — Falusi asszonyok és egyéb elbeszélések (Szabó Endre) (1898). 62 l. MK. 60. — Beszélei és rajzai (Ambrozovics Dezső). 1899. 167 l. OK. 1076—78. — A kosztosok. H. 1899. 1. 107—9. — A vadász. H. 1899. 1. 168—9. — Apai örömök. H. 1899. 2. 534. — Túl lőtt a célon. MG. 1899. 46.

Egy ideges ember jegyzetei. MG. 1900. 32. — Egy cholerikus feljegyzései. MG. 1900. 49—52. — Pílangó. H. 1900. 1. 336—7. — Ingó nádsszal. H. 1900. 2. 426—9., 444—7. A nőcske címen még egyszer H. 1907. 1. 422—6., 460—3., 456—9. — Kastanka. H. 1900. 2. 796—8., 816—8., 839—41. — Az én életem. Egy vidéki ember elbeszélése. 1900. 168 l. Legjobb Könyvek III. 19. 2. kiad. uo. L. K. Új F. 59. k. 4. kiad. (1919) 136 l. — Apró történetek. (Hogyan vénülünk meg. Drága nyelvlecek. A kóristanő). H. 1901. 2. 678—83. — Guszjov. H. 1901. 2. 811—3., 824—7. — A drága kutya. MG. 1901. 10. — Gonosz tett (Faragó János). MG. 1901. 17. — Petrov, az esztergályos (Faragó Já-

nos). MG. 1901. 30 (h. a.). Bp. Szle 1914. 158. k. 106—12. — A gyámoltalan asszony. MG. 1901. 38. — A parasztok és egyéb elbeszélések. 1901. 159 l. Legjobb Könyvek V. 6. Újabb kiad. uo. 1918. 147 l. L. K. Új F. 86. k. — A tilinkó. H. 1902. 2. 475—7. — Fürdői ismeretség. H. 1902. 2. 587—8. — A felkiáltójel. MG. 1902. 15. — Gaztett. MG. 1902. 29. — A pufók és a nyurga. P. Napló 1902. 272. — Bűn. P. Napló 1902. 288. — Egy ismerős úr. P. Napló 1902. 356. — Szerelem nélkül. Reg. P. Napló 1902. évf. — A törvény előtt. H. 1903. 1. 41—3. — Otthon. H. 1903. 2. 519—21. — Sok a jóból. MG. 1903. 31. — Elbeszélések (Barabás Ábel). 1903. 59 l. MK. 326. — Tarka históriák (Zsatkovics Kálmán). Ungvár, 1903. 192 l. — A szerencsés ember. J. 1904. 12. sz. 31—5. — Részezen. J. 1904. 31. sz. 28—32. — Griska. H. 1904. 2. 543—4. — Az orosz életből (Zsatkovics Kálmán). Ungvár, 1904. 196 l. — Isten kertje (Iván Imre). 1904. 95 l. — Egy borzalmas éj (Szántó Frigyesné). J. 1905. 11. sz. 22—26. — Prisibejew altiszt (Faragó Pál). J. 1905. 15. sz. 13—16. — Ilyenek az asszonyok... J. 1905. 17—18. sz. 31—41. — A boszszúálló (Ambrozovics Dezső) Orosz elbeszélők tára II. 1905. MK. 408. 35—41. — A csizmadia és az ördög (Ambrozovics Dezső). Orosz elb. tára II. 1905. MK. 408. 25—34. A csizmadia ördöge (Berényi László). V. 1934. 1. — A cicus. 1905. Modern Írók Kvtára XXI. 7—47. — A csúcsíves ház. 1905. Modern Írók Kvtára XXI. 49—93. — A szerelemről. 1905. 86 l. Modern Írók Kvtára XVIII. — Annák. H. 1906. 1. 419—21. 435—7. — A feleség. H. 1906. 2. 643—5. — A forspont (Cs. A. irod. hagyatékából.). J. 1906. 1.

sz. 31—4. — A kapitány mundérja. H. 1907. 1. 246—8. — A tanyán. H. 1907. 2. 550—3. — Az irodalom tanára. H. 1908. 1. 334—7. 350—2. 368—70. — A hazai fészek (Szabó Endre). H. 1909. 1. 146—9. — Egy művész naplójából (Szabó Endre). H. 1909. 1. 315—8. 351—3. 346—8. — A pecsenyeg. H. 1909. 2. 195—8. — Fakószekeren (Szabó Endre). H. 1909. 2. 227—30.

Aki nem akar úr lenni. Reg. É. n. 160 l. Legjobb Könyvek 78. k. Ua. 1921. 160 l. Az Érdekes Újs. kiad. — Az orvos felesége és más elbeszélések (1912.). 376 l. Athen. Kvtár 7. (Ism. H. 1912. 25). — Dráma a vadászatón. Cs. A. hátrahagyott regénye (Balla Mihály). 1914. 163 l. Md. Kvtár 374—8. Új kiad. 1921. 159 l. Olesó Reg. 60. (Ism. M. Kultúra I. 44). — Jelenetek a falusi életből (Jób Dániel). 1920. — Az útbaigazítás (Jaklovsky Dénes). Pt. 1921. 1. 633—5. — A méltóság asszonyánál (Jaklovsky Dénes). A Hirnök 1922. 4. — Kié a kutya? (Szász József). Pt. 1922. 1. 374—6. — Ünnepi álmom. 1923. A P. Hirl. Regénytára 9. — A semmirekellő. A halál árnyai (Goda Géza) (1924). 187 l. Külföldi Regényírók (Ism. Nk. 1924. 1. 369). — Kisértetes éjjel és egyéb elbeszélések (Peterdi István). 1924. Népszava. Cs. A. ö. elb. m. I. — A fekete barát és egyéb elbeszélések (Honti Rezső). 1925. Népszava. Cs. A. ö. elb. m. II. — Idegen kenyéren és egyéb elbeszélések (Peterdi István). 1925. Népszava. Cs. A. ö. elb. m. III. — A koldus és egyéb elbeszélések (Peterdi István). 1925. Népszava. Cs. A. ö. elb. IV. (Ism. L. 1926. 2). — Mit ér az élet? Cluj-Kvár, 1926. 20 l. Unit. Kvtár 12. — A vizsgálóbíró és egyéb elbeszélések (Peterdi István). 1927. 188 l. Népszava (Ism.

L. 1927. 461). — A vizsgálóbíró (Görög Imre). É. n. 281 l. Világkönyvtár. — Bánat (Berényi László). Bp. Szle 1928. 210 k. 128—33. — Tragikomédia. Pt. 1929. 7. l.

Szekéren (Berényi László). Bp. Szle 1932. 225. k. 109—18. — A vén kocsis meg a lova (Berényi László). V. 1932. 11. — Különös fogadás (Berényi László). V. 1932. 22. — Karácsonyi levél (Berényi László). V. 1932. 25—6. — Nehéz igazságot tenni (Berényi László). V. 1933. 8. — Egy a sok közül (Berényi László). V. 1933. 20. — Hivatalnok urak (Berényi László). V. 1934. 11. — Nehéz mindenkinek kedvére tenni (Berényi László). V. 1934. 17. — Srófos whist-játék (L. J.). Pt. 1935. 539. — Beszélgetés a kutyával (Dévald László és Tatjana Maiorova). A Hirnök 1938. 354.

Színművek. Leánykérés. Bohózat 1 felv. (Pintér Ákos) [Bem. a Víg-színház 1903. IX. 24]. — A medve. Vígj. 1 felv. (Ivánfi Jenő) (1903). 22 l. [Ugyanakkor mutatták be, 1933-ban a Nemz. Szính. felelevenítette. Vö. Rédey Tivadar, Nk. 1933. 840]. — Vanja bácsi. Jelene-tek a falusi életből, 4 felv. (Jób Dániel). 1920. 103. l. Föv. Szính. Műsora. — Három nővér (Kosztolányi Dezső). 1922 [Bem. a Víg-színház 1923-ban. Galamb Sándor, Nk. 1923. 170. Korábbi előadásáról l. MG. 1903. 43]. — Ivanov (Tóth Árpád) 1923 [Bemutatta a Víg-színház 1923-ban. Vö. Ny. 1923. 2. 406. Nk. 1923. 887. Bp. Szle 1924. 197. k. 150]. — Cseresnyéskert (Tóth Árpád) 1924. Szính. Élet [Bem. a Víg-színház 1924-ben. Vö. Ny. 1924. 2. 355. Nk. 1924. 2. 270]. — A sirály [Bem. a Kamaraszínház 1930-ban. Vö. Schöpflin Aladár, Ny. 1930. 1. 241. Korábbi előadásáról l. MG. 1903. 43].

Cholnoky Viktor: Cs. Antal. MG. 1902. 29. — Cs. Pavlovics. Külföld 1894. 26. (arck.) — Cs. új drámája (Szentpétervári levél). J. 1903. 53. sz. 16. — Cs. Antal. Színház és Élet 1904. 30. — Cs. A. (1860—1904) VU. 1904. 31. (arck.). — Faludi János: Cs. drámái. Ny. 1920. 2. 738—9. — K. P.: Cs. az orosz szatira íróinak feldolgozásra szánt kiadatlan feljegyzései. A Hirnök 1928. 60. — L. K. Cs. H. 1904. 30. — Meliusz József: Cs. K. 1940. 373—5. — Merezkovszkij: Cs. és Gorkij (A Hattyúölő, ford. Csima Jenő. 60—133). — Színi Gyula: Cs. J. 1904. 30. sz. 10—3. Polit. Heti-zele 1904. 30. — Wildner Ödön: Egy író életéből. Egyetértés 1900. 35.

CSERNISEVSZKIJ N. G. Mit tegyünk? Reg. (Sasvári Ármin). 1877. 2. k. 266., 150. U. az Athen. Olvasótára IV. 21—22. (Vö. Bp. H. 1882. 279).

CZVETÁJEVA I. M. Sejtelem. OKA. 316.

DÁNILEVSZKIJ G. P. Potemkin a Duna mellett 1790-ben. (Willer József és Erdélyi Károly). Kecskemét, 1888. — Tenicska. FL. 1889. 38—49. — Családi krónika. Reg. (Sebestyén Ede). 1898.

Sármay József: Danilovszky Petrovics Gergely. Élet 1891.

DAVIDOV V. D. Egy falevél (Szabó E.). Bp. Napló 1901. 142. — A huszár. Félkatoná. Válasz. Vén huszár. OKA 40—4.

DELVIG Á. Á. Románé OKA. 122.

DIEDICKIJ. A lantos (Máthé M.). M. All. 1893. 283. — Légy tiszta (Máthé M.). Uo. ÉF. 34. — Korona, kard és lant (Máthé M.). VU. 1893. 26. ÉF. 19. — A költő (Máthé M.). ÉF. 35.

DIMITRIJEV J. I. Gondolatok egy villámesapás után. OKA. 22.

DJERZSAVIN R. G. Óda (Óda az Istenhez v. Isten címen). (Kún

Pál). Koszorú 1865. 11. (Románec Mihály). FL. 1877. 189. (Máthé M.). M. All. 1893. 219. Nyirvidék 1895. 26. Orsz. Vil. 1903. 36. Munkácsi Hírl. 1909. 36. ÉF. 5. (Györi—Juhász J.). OKA. 17. — A hatalmasokhoz és bírákhoz (Máthé M.). ÉF. 65. — Felicia képe (Máthé M.). ÉF. 86. — Csalogánnyal álmodtam. A hattyú. Tréfás kívánság. Utolsó vers. OKA. 14—16., 20.

DOBROLYUBOV N. A. Holtom után (Sáfrány Károly). Veszpr. Közl. 1888. 49.

DOROSZENKO P. Az életből. Reg. (Timkó Iván). 1884. 216 l. (Előbb a P. Hírl.-ban).

DOSZTOJEVSZKIJ F. M. Regények. Novellák. A szerény aszszony (Csopely László). VU. 1879. Önállóan is: Orosz beszédek. 1882. 307—72. OK. 149. Ua., Orosz beszédek. I. Franklin-T. Szende címen a Fehér éjszakák című kötetben (1888). Egyet. Regtár III. 18. A kicsike (Fantasztikus elb.). H. 1907. 2. 683—6., 699—702., 716—8., 731—3., 750—4. Ua. Olcsó Regény 8. Athen. OK. Franklin. A szelíd aszszony (Kiss Dezső). (1930). Élő Könyvek II. 30. k. 167—224. l. MK. 1032—33. — Az örökös férj (Timkó Iván). 1882. 196 l. (Előbb a P. Hírl.-ban). Az örök férj (Trócsányi Zoltán). É. n. Világirod. Kvtár 9. A féltékeny férj (Trócsányi Zoltán). Bev. tanulmányt írta T. Z. É. n. 184 l. Regényírás Művészei. — A szenvedők (Fáy J. Béla) (1885). 2 k. 161. 170 l. (Ism. Szana Tamás, Nemzet 1885. 101). — A becsületes tolvaj. FL. 1886. 121—5. Ua. Szivárvány 1922 (Dosztojevszkij számában). — Tiszta esték. FL. 1886. 169—74. — A gazdasszony. FL. 1886. 263—71. — Karácsony. FL. 1886. 357. Még egyszer u. o. 1894. 162. — Fehér éjszakák. 1888. 164 l.

Egyet. Regtár III. 18. Uo. újabb kiad. 1903 (Ism. Irod. Ért. 1888. 18). Ua. Legszebb Regények 1. (1919). Újabb f. (Szabó Endre) Juhász Andor bev. tanulmányával. 1925. 208 l. Újabb f. (Trócsányi Zoltán). É. n. 232 l. — Raszkolnikov (Szabó Endre). 1888. 3 k. 268., 238., 285 l. Singer és Wolfner (Ism. Solymossy Sándor, FL. 1888. 308). Raszkolnikov (Bűn és bűnhődés) (Szabó Endre). Bródy Sándor tanulmányával. 1901. 2 k. 258., 258 l. Vass József kiad. Bűn és bűnhődés. (Szabó Endre). 1904. 544 l. Klassz. Regtár 4. (Itt 3. kiadása 1918-ban. Még egy kiadása D. ÖM. sorozatában). Bűn és bűnhődés (Raszkolnikov) (Benamy Sándor). 1943.

A játékos. 1890. 187 l. Ua. Pallas Kvtár V. 3. Újabb kiad 1901. Újabb kiad. Arad, é. n. 125 l. A játékos naplója (Szabó Endre). É. n. 192 l. MK. 169—70. Ua. Élő könyvek II. 30. 1—166 l. (1930). Szémán István bevezetésével. — A nagy inkvizitor. H. 1895. 1. 217—9. A főinquizitor (Sima Elemér). Wien, 1922. 49 l. Verl. Jul. Fischer (Részlet a Karamazov testvérekéből). — Derült éjszakák. Egy képzelgő naplójából (Timkó Iván). FL. 1896. 180—95. — Dosztojevszkij memoirjából. Egyetértés 1898. 170. — Dosztojevszkij levele (Revue Hebdom.-ból). Orsz. Vil. 1898. 176. — Egy halottas-ház emlékiratai (Timkó Iván). 1899. 3 k. 163., 150., 142 l. Athen. Olvasótára VII. 17—19. Emlékiratok a holtak házából (Szabó Endre). Kárpáti Aurél bevezetésével. É. n. 331 l. Klassz. Regtár. Ua. címlapkiadás Wien—Leipzig. Minerva. Ua. (1923) D. ÖM. 7.

Egy kényes történet (Novelly R.). 1904. 116 l. Egy bolond história (Simó Gyula). 1918. 64 l. Érdekes Újság melléklete. Bolond eset (Tró-

csányi Zoltán, A kis hős című kötetben). Ostoba eset (Munkácsy Mihály). L. Styepancsikovo és lakosai. — Az ördögösök (Szabó Endre). 1908. Legjobb könyvek VII. 15—9. 5 k. 207., 184., 184., 170., 146 l. (Előbb a P. Hirl.-ban). 2. kiad. (1919). Legjobb Könyvek 135—9. Megméltelyezettek (Szabó Endre). Schöppflin Aladár bev. tanulmányával. É. n. 2 k. 371., 399. Klassz. Regtár. Uo. újabb kiad. 1929 (Ism. L. 1929. 86). Ua. D. ÖM. 5—6. — A félkegyelmű (Szabó Endre). 1910—11. 2 k. 335., 337 l. Klassz. Regtár 56—57. Uo. 2. kiad. 1921. Ua. D. ÖM. — Polzunov úr. H. 1911. 2. 578—80., 590—3. — A nagybácsi álma (Szabó Endre). 1911. 160 l. Modern Kvtár 41—4. U. az Juhász Andor bev. tanulmányával (1926). XVI, 240 l. D. ÖM. 13. (A nagybácsi álma. Idegen asszony és a férfi az ágy alatt. Krokodilus) (Ism. L. 1926. 10. sz. 52. Nk. 1927. 1. 453). — Dosztojevszkij három levele. Világ 1914. 116. — Szegény emberek (Trócsányi Zoltán). 1919. 142 l. Klassz. Regtár. Balassa József bevezetésével. Uo. 4. kiad. (1928). — Karamazov testvérek (Tabéry Géza és Dér Iván). A Magyar Szó című nagyváradi folyóirat 1919. évf.-ban (Szabó Endre). Földi Mihály bevezető tanulmányával (1921). 3 k. 377., 308., 356 l. Klassz. Regtár. Ua. D. ÖM. 1—3. Új kiad. 1943. Három orosz fiú története. A Karamazov testvérek című regényből a serdülőbb ifjúság számára átdolg. Miller Oroszt. Oroszból ford. Faludi Iván. 1922. 123 l. — A zsidókérdés. 1919. 30 l. Társadalmi Problémák, 2—3.

Megalázottak és megcsorítottak (Szabó Endre). 1920. 400 l. Klassz. Regtár. — A siheder (Trócsányi Zoltán). T. Z. bev. tanulmányával. 1921. 3 k. 297., 220., 338 l.

Regényírás Művészei. A kamasz (Szabó Endre). Ritóók Emma bev. tanulmányával. 2. kiad. (1930). 2 k. 338., 333 l. — A burzsoá (Bolgár Imre). Bécs, 1921. — A kételtű Golyadkin (Trócsányi Zoltán). T. Z. bev. tanulmányával (1922). 200 l. Regényírás Művészei. Golyadkin úr hasonmása (Szabó Endre). Benedek Marcell bev. tanulmányával (1922). 167 l. Klassz. Regtár. Ua. D. ÖM. 4. — Sztjepancsikovo és lakosai (Trócsányi Zoltán) (1922). 302 l. Nagy Írók — Nagy Írások. Ua. 3. kiad. Genius, VIII. 310 l. Sztjepancsikovo és lakosai (Szabó Endre). Laziczius Gyula bev. tanulmányával (1930). 360 l. (Utána Ostoba eset, ford. Munkácsy Mihály. L. Egy kényes történet). — A névtelen (Nyetocska Nyezvanova) (Kiss Dezső) (1922). 211 l. Regényírás Művészei. U. az 1937. 316 l. Világhírű Regények. Nyetocska Nyezvanova (Szabó Endre). N. Apáti Jolán bev. tanulmányával. 1926. 212 l. Klassz. Regtár. — Puskin (Nil: Dapsy Gizella). 6 képpel (1922). 62 l. Kultúra Kvtár 10. — A kis hős (Trócsányi Zoltán). T. Z. bev. tanulmányával (1923). 188 l. Regényírás Művészei. (Négy elbeszélés: A kis hős. Proharsin úr. Bolond eset. Regény kilenc levélben). (Ism. Szarka Géza, Nk. 1923. 969). — Regény kilenc levélben (Várnai Dániel). É. n. K. (L. A kis hős). — Az idegen úr az ágy alatt. Két külön történet egy féltékeny férj kalandjairól. 1923. A P. Hirl. Regénytára 15. U. ez a Kicsike című kötetben. Olcsó Regény. Athen. (L. még A nagybácsi álma című kötetben). — Pétervári írások. Egy nagy bűnös élete (Faludi Iván). 1923. 143 l. Világirodalom Kvtár. — A mennybéli karácsonyfa alatt (Jaklovsky Dénes). A Hirnök 1923.

24. — Krisztusról. Elmélkedések a ravatal előt. Ny. 1925. III. 53—8. — Egy nevetséges ember álma. Fantasztikus elbeszélés. K. 1926. 17—30. — A nagyváros homályában (Pajzs Elemér). É. n. Világirodalom. — A nagyváros homályából (Szabó Endre). Munkácsy Mihály bevezetésével (1927). 316 l. D. ÖM. 15 (Ism. Zsigmond Ferenc, Nk. 1927. 1. 453). — Dosztojevszkij kiadatlan levele (Zaka Sándor). Nk. 1931. 220—6.

Abafáy Gusztáv: A D.-hagyaték. EH. 1936. 450—5. — Bárány Gerő: D. és Rázkolnyikov. FL. 1898. 18. — Benedek Marcell: A „Golyadkin úr hasonmása.“ D. ÖM. 4. k. I—VII. 1. — Bródy Sándor: Az orosz Shakespeare. Fehér Könyv 1900. jan. — Csopey László: D. M. T. életrajza. VU. 1881. 10. (arck.) — Dixi: D. Heti Szle (Szatmár) 1911. 45—6. — D. „Játékos“-a. FL. 1889. 271. — D. özvegyének emlékiratai. Ford. Bonkál Sándor (1928). 2 k. 304., 292 l. (Ism. L. 1929. 10. 1.). — D. végrendelete. P. Napló 1886. 325—6. — Elek Miklós: Tolsztoj és D. Nk. (Kvár) 1920. 375—7. — Existencia és látszat. Jegyzetek D. megértéséhez. K. 1926. 175—85. — Fenyő Miksa: Anna Grigorjevna (D. felesége). Ny. 1925. 2. 240—6. — Földi Mihály: D. és az orosz forradalom Ny. 1918. 2. 859—61. — Földi Mihály: D. lélektana. (Bev. tanulmány a teljes magyar D. „A játékos“ című kötetéhez). Ny. 1924. 1. 641—57. — Földi Mihály: A „Karamazov testvérek“. Bev. tanulmány D. ÖM. 1. k. I—XXXVI. 1. — Gaghy Dénes: D. P. Napló 1909. 305. — H. J. Dosztojevszkijről. M. Szle 1900. 42—3. — Jaklovsky Dénes: D. A Híradók 1921. 18. — Juhász Vilmos: F. M. D. (Benedek Marcell: Irodalmi miniatűrök. É. n. Első sorozat. 37—51). — Kállay Miklós: Gorkij D. ellen. Nk. 1934. 750—2. — Kárpáti Aurél: D. H. 1912. 30. — Kárpáti Aurél: Visz-

száemlékezések a Halottak házából (A teljes magyar D. kötetének bev.). Ny. 1923. 1. 629—34. — Kaus Ottó: D. 1916. Ism. Rózsa Dezső, Bp. Szle 1917. 169. k. 317. — Kelen István: A litván „bűnnap“ és D. epilepsziás alakjainak rejtélye. L. 1936. 267—9. — Kemény Gábor: D.-Anna Grigorovna írásában. K. 1927. 657—8. — Kosztolányi Dezső: D. (Lángelmék. K. D. Hátrah. művei IV. 294—8). — Kovalevszky Szonja: D. szerelme. H. 1896. 40. — Kuncz Aladár: D. miszticizmusa (A teljes magyar D. „Félkegyelmű“ című kötetének bev. tanulmánya). Pt. 1923. 2. 879—85. U. az Ny. 1924. 1. 137—42. — Lakatos Imre: D. Pt. 1931. 94. — Laziczus Gyula: Sztavrogin az „Ördögösök“-ben. Ny. 1927. 2. 141—5. — Laziczus Gyula: D. fejlődése. Ny. 1928. 2. 717—29. — Lengyel Laura: Raskolnikov. Élet 1895. 27. — Lipták Lambert: D. és a keresztény hit. Kat. Szle 1929. 497—515. — Meier—Graefe: D. Ford. Wildner Üdön (1930). 412 l. — Merezskovszkij: D. (Örök utitársaink 290—323 l.). — Merezskovszkij: Gorkij és D. (Téli szivárvány. Ford. Benedek Marcell. 36—47. l.). — Merezskovszkij: Tolsztoj és D. Ford. Havas József. É. n. 319 l. Halhatatlan Könyvek. — Miller—Fülöp René: Az ismeretlen D. (D. irodalmi hagyatéka). Ny. 1925. 3. 46—52. — Munkácsy Mihály: D., a nagyváros költője (A nagyváros homályából című regényford. bev. tanulmánya). D. ÖM. 15. k. — M. Pogány Béla: D. (Karamazov testvérek). Ny. 1923. 1. 696—702. — R. g. Raskolnikov. Alkotmány 1907. 257. — r. m. Tudósok szemével. L. 1932. 562. (D. mint tudós pszichiater). — Sárközy György: Emlékiratok a Holtak házából (D. regényének fordítása). Ny. 1923. 2. 530—31. — Solymossy Sándor: A „Raskolnikov“ és írója. FL. 1888. 308. — Szabó Endre: Voltaire és D. Ny. 1921. 2. 1591—6. — Trócsányi Zoltán: D.-breviárium (1924). 269 l. (Ism. Pais Dezső, Nk. 1924. 2. 256—8). — Troyat Henry: D. Ford.

Sárközy György és Déry Tibor (1943). 488 l. Cserépfalvi (Ism. Cs. Szabó László, M. Csillag 1943. 2. 431—5). — Vajda János: Gorkij alkonya? Papini alkonya? L. 1935. 137—8. (Gorkij Dosztojevszkijéről). — Valkó László: D. összes munkái. Pt. 1925. 179—80. A Hirnök 1925. 94. — Vatai László: D. A szubjektív életérzés filozófiája, 2. kiad. 1944. 228 l. — Voinovich Géza: D. M. Állam 1904. 136. (Ua. a Klassz. Regtár „Bűn és bűnhődés“ bev. tanulmánya, I—VI. l.). — Voinovich Géza: D. Bp. Szle 1919. 178. k. 205—28. — Zweig, Stefan: Három mester. Bev. és ford. Térey Sándor. 1926 (Dickens, Balzac, D.).

DRUZSININ A. V. Pasinka (Újkéri). Figyelő 1872. 18—26.

DYMOV OSZIP J. A nagy ember. Akik sorsuk elől futnak (Piroska Károly). 1921. 215 l. — A Vlász-gyerek (Barabás Lóránd). 1921. (Ism. Földi Mihály, Ny. 1922. 1. 835). — Szomorúságának éneke. Tragikomédia 3 felv. (Szabó Imre). Cluj, 1927. 54 l. — „Next“. K. 1928. 657—9. — A szélhalászok (Kiss Dezső). 1930. 288 l. Külföldi Regényírók. — Benn a mama — künn a lánya (-a-n.). Pt. 1932. 6. l. — Nyu című drámáját színpadon és mozgóképszínházban 1925-ben nálunk is bemutatták (Vö. Szémán István: Az újabb orosz irodalom, 1926. 191). — Diákházasság. Külteki varieté. Az eszme szolgálatában. Mendl és a ház úrnője (Szabó Imre). Zsidó miniatűrök, 1935. 89—102.

EHRENBURG I. G. Az „E. x. 4.“ jelzésű pipa. K. 1928. 422—7. — Moszkvai sikátor (Görög Imre). 1929. 294 l. Pantheon (Ism. Kassák L. Ny. 1929. 2. 439. Kovács László, EH. 1930. 1. 164. K. 1929. 155). — A gyufa királya. K. 1930. 358—65. — Jeanne szerelme. Reg. (Halmy

András). 1930. 2. k. 232., 222 l. Halhatatlan Könyvek (Ism. Németh L. Nk. 1930. 687). — Thomas Bata, a cipőkirály. K. 1932. 283—8. — Spanyolország ma. K. 1932. 622—30. EH. 1932. 2. 735—7. — Polgárháború Ausztriában (Balogh Edgár). Pozsony, 1934. — Arany kacsá (Szabó Imre). Zsidó miniatűrök, 1935. 105—9. — Babeuf és az „egyenlőek“. Gracchus Babeuf élete. Reg. (Gárdos Mária). 1937. 269. l. — 13 pipa (Görög Imre). Pozsony-Bratislava (1937) 217 l. Az Új Európa Könyvesháza (Ism. L. 1937. 47). — A spanyol hadszíntérről jelentő (Prager Imre). Bratislava-Pozsony, 1938. — A nagy világháborúból. Elb. Nagyvárad, é. n. 38 l. — Gyűlölet. Elb. É. n. 96 l.

Bolyai Zoltán: I. E. feltűnően sokat ír. K. 1930. 586—8. — Dávid István: Francia írók I. E. szemszögében. K. 1934. 762—3. — Fábry Zoltán: I. E. K. 1928. 619—24. — Fábry Z.: I. E. és Szlovénia. K. 1930. 149—50. — Fábry Z.: I. E. pozitív előjellel. K. 1934. 72—3. — Gyomai Imre: I. E. L. 1929. 84—6. — Julia Jurenito. Ism. Nádass József. K. 1929. 395. — Melius N. József ismertetése. EH. 1932. 1. 67—8. — Sans reprendre Haleine. Ism. K. S. K. 1936. 251—4. — Szántó György: I. E. EH. 1930. 2. 712—4. — Szemlér Ferenc ism. EH. 1933. 222., 303. — Vita Zsigmond ism. EH. 1931. 2. 735.

FEDIN K. A sündisznó. K. 1934. 803—5.

FET A. A. Édes kép (Kosztolányi Dezső). Modern költők III. 201. — Holdfényben. Ne menj tovább... A kandallónál. Holdsütésben. A fűzfa. OKA. 174—6.

FOFANOV M. K. Nyomor (Telekes Béla). J. 1903. 45. — Almodam (Telekes Béla). J. 1904. 2. — Ámor és a hetaera (Telekes Béla). J. 1904. 2. P. Napló 1910. 182. —

Stanzák (Jaklovsky Dénes). Pt. 1921. 2. 550. — Néva (Kosztolányi Dezső). Modern költők III. 206. — Őszi merengés. A szakadék. Fiamnak. OKA. 208—9.

GÁLICIN D. hg. Lidia. 1895. 128 l. M. Újság Regényesarnoka. — A két Mogilov (Sz. E.). 1895. 98 l. U. o. — A rubel. 1907. 2 k. 150., 160 l. Egyet. Regtár XXIII. 12—3. Újabb kiad. (1919). (Ism. Kárpáti Aurél, Egyh. Közl. 1907. 3).

GÁRSIN V. M. A pályaör. FL. 1890. 239. — A vészjelző. Élet 1892. 1. H. 1897. 1. 153—5. — A béka és a rózsza. M. Szle 1903. 18. — Az örült. J. 1904. 17—9. — Négy nap (Horváth László). J. 1904. 34—5. Bp. Szle 1913. 155. k. 270—82. — A vörös virág Bp. Szle 1918. 175. k. 273—89. A piros virág (Haimann Hugó). Orosz elbeszélők. V. Gyoma, 1926. 113 l. — Ami meg sem esett (Jaklovsky Dénes). A Hirnök 1924. 19. — Nedesda Nikolajevna (Haimann Hugó). Orosz elbeszélők. V. Gyoma 1926. Újabb f. (Szémán István). Miskolc 1930.

GLÁDKOV. Cement. Reg. (Pásztor János) 1944. 360 l.

Sinkó Ervin: Fjodor Gladkov „Cement“-je és az új orosz regény. Ny. 1928. 1. 74—7. — Szentgyörgyi Anna: Marussia (F. Gladkov regényének ism.) K. 1930. 586—8. — Molter Károly: Gladkov „Új föld“-je. EH. 1932. 2. 732—4.

GNYEVICS P. P. Kaukázusi elbeszélések (Ambrozovics Dezső). 1896(218 l. (Ism. M. Szle 1897. 7). — A varju. H. 1899. 2. 688—91.

GOGOLY N. V. *Regények. Novellák*. Egy kép a régi jó időkből (Sükei Károly). Szépirod. Lapok 1853. máj. Önállóan is: Beszélyek az orosz életből. II. 1875. OK. 23—4. Újabb kiad. uo. 1894 és Orosz beszélyek, II. é. n. Franklin T. — A

köpenyeg (Arany János) Szépirod. Figyelő 1861. I. 23—6. Önállóan is: Beszélyek az orosz életből. I. 1875. OK. 23—4. Újabb kiad. uo. 1894 és Orosz beszélyek, II. é. n. Franklin T. — A gnóm-király (Lmei). FL. 1867. 237—46. — Meghalt lelkek. Satyrikus korrajz (György Aladár: Vö. Szinnyi. MI. IV: 90). 1874. 276 l. Holt lelkek (Szabó Endre) 1905. 417 l. Klassz. Regtár. Újabb kiad. (1944). — A balvégzetes arc kép (Homicskó Jenő) FL. 1877. 205—15. — Bulyba Tarasz (Almási László). 1878. 168 l. OK. 61. Újabb kiad. Orosz beszélyek, II. é. n. Franklin-T. és 1895. OK. 135—7. (Trócsányi Zoltán). 1924. 2. kiad. (1930). 214. l. Halhatatlan Könyvek. (Kiss Dezső). Bonkáló Sándor bevezetésével (1930). 215 l. Élő Könyvek II. 27. L. Mirgorod. II. — A szorocsineci vásár (Csopely László). Ellenőr 1878. Önállóan: Orosz beszélyek. 1882. 99—139. OK. 149. Orosz beszélyek, I. é. n. Franklin T. — A rettenetes bosszú (Csopely László). P. Napló (?) Önállóan: Orosz beszélyek. 1882. 141—207. OK. 149. Orosz beszélyek, I. é. n. Franklin-T. — A májusi éj vagy a vízbe fult leány (Csopely László). Orosz beszélyek. 1882. 209—53. OK. 149. Orosz beszélyek. I. é. n. Franklin-T. (Trócsányi Zoltán). 1923. 175 l. — Arabeszkék (Szémán I.). Alkotmány 1900. — Egy örült emlékiratai (Barta Sándor). Ill. és a szöveget köre írta Boris László. Wien, 1922. 29 l. — Tanyai emlék (Kiss Dezső). 1925. — Mirgorod (Kiss Dezső) (I. Régimódi földesurak. V. J. Hogyan lett egymás ellensége Ivánovics Iván és Nikiforovics Iván. (Első fordítása megjelent a P. Hirl. 1895. évf.). II. Bulyba Tárasz) (1926). Külföldi Regényírók

(Ism. Moravcsik Gyula, Nk. 1926. 2. 580. Nagy Lajos, Ny. 1926. 1. 755).

Színlarabok. A revisor. Vígj. 5 felv. A Revisorról. Levéltöredék. A revisor megoldása. Utója ék 1 felv. (Szentkirályi Albert). 1875. 191 l. Kisfaludy-Társ. kiadása [Az 1874. dec. 23-i bemutatójáról 1. FL. 1874. 289., 295]. (Hevesi Sándor). 1921. 104 l. Fővárosi Színházak Műsora 408—17 [Bem. Nemz. Szính. 1915. XII. 4. Felújításáról uo. Rédey Tivadar, Nk. 1931. 912]. — A vőlegény [Bem. Nemz. Szính. 1923-ban. Ism. Nk. 1923. 887. Földi Mihály Ny. 1923. 2. 407].

P. Ábrahám Ernő: G. Bp. Hírl. 1909. 76. — Bonkáló Sándor: G. (Kiss Dezső Bulyba Tárász ford. bevezetése. Élő Könyvek. I—XVII.). — Bonkáló S.: G. realizmusa és a mai szovjet-orosz „realizmus“. Kat. Szle 1935. 556—60. — Csopely László: G. V. M. VU. 1881. 19. (arck.). — G. M. P. Hírl. 1879. 120. — G. M. (Egy éhen halt költő). Temesi Lapok 1879. 106—7. — Goldziher Mária: G. eszméi a nevelésről. M. Paed. 1918. 419—24. — Heinrich Gusztáv: G. legszebb beszélye. FL. 1878. 160 (Bulyba Tárásról). — Szentkirályi Albert: G. életrajza (A revisor kiad. bevezetése). — Szerb Antal: G. M. Csillag 1944. 4. sz. 225—32. — Turgényev: G. és az orosz cenzúra. *Ellenzék* 1883. 29. — Vértess József: G. (1809—1852). Tanulók Lapja I. 25. — Voinovich Géza: G. (Holt lelkek bevezetése, I—XI. l. Klassz. Regtár).

GOLENISCSEV — KUTUZOV A. A. gr. A szél. A máglya. OKA. 184.

GOLOSOFF. A pártfogás (Ükéri). Figyelő 1871. 1. 25—27.

GONCSÁROV I. A. Oblomov (Szabó Endre). 1906. 2 k. 342., 259 l. Klassz. Regtár.

Carpaccio: G. (1813—1913). H. 1913. 28. — Cselingarián Jakab: G. I. (1812—1891). MS. 1892. 209—11. — Goncsarov A. I. M. Hírl. 1891. 195. — Jancsó Benedek: Oblomovizmus. FL. 1887. 102. — K. A.: G. Élet 1913. 30. — Merezkovszkij: G. Örök útitársaink 324—54. — Miller-Fülöp René: G. plágium-vádja Turgényev és Flaubert ellen. Ny. 1925. 3. 217—27. — Sármai József: G. Élet 1891. 307—12. — Voinovich Géza: G. (Oblomov ford. bevezetése, I—XII. l.).

GORKIJ MAXIM. *Regények.* *Elbeszélések.* *Cikkek.* Unalomból. H. 1899. 2. 704—7., 722—3. — A cimborák. H. 1901. 2. 423—6. — Huszonhat legény meg egy leány. H. 1901. 2. 300 l., 311—4. — Csudra Makár. H. 1901. 2. 694—9. Csudra Makar és egyéb elbeszélések (Amrozovics Dezső). 1901. 62 l. MK. 252 (Csudra Makar. A tutajon. Egyszer ősszel. Az ördög). — Malva. H. 1901. 2. 523—5., 538—41., 563—6., 584—7., 606—7. Malva. Elbeszélés (Yar in—Nyitrai). 1901. 67 l. MK. 269. U. az é. n. 114 l. Modern Irók Kvtára, VI. — Gyorgyjev Foma. *Regény.* *Egyetértés* 1901. évf. Gyorgyjev Foma (Kiss Dezső) (1926). 373 l. Külföldi Regényírók (Ism. Nagy Lajos, Ny. 1926. 1. 664). — Tévedés. H. 1902. 1. 56—7., 71—5., 86—9. — A kebelbarátok. MG. 1902. 36—7. — Sasubrina. P. Napló 1902. 309. — A fogoly. P. Napló 1902. 347. — Elmult emberek. Reg. Egyetértés 1902. évf. — Egy büntett és egyéb történetek (Kemény Aladár). 1902. 140 l. (Egy büntett. Az öreg Isergil. A zarándok). — Egy leány (Hajdu Miklós). Gyoma, 1902. 166 l. — Három elbeszélés (Ambrozovics Dezső). 1902. 165 l. (Cselkás. Elzüllöttek. Huszonhat és — egy). Újabb kiad. 1905. Egyet. Regtár XXI. 10 (1920). 165 l. (Ism. Podh-

- radszky Lajos, Havi Szle I. 12. Birkás Géza, M. Szle 1902. 7). — Huszonhat és egy. Jemeljan Piljai. A pajtások. Három elb. (Isaák Márta). 1902. 60 l. MK. 299. — Egy csavargó naplójából (Telekes Béla). H. 1903. 30. — Dal a sólyomról. H. 1903. 1. 178—80. — A sasfiók. J. 1903. 40. sz. 34—6. — Tavasz hangok. MG. 1903. 16. — A csavargók és egyéb elbeszélések (Kemény Aladár). 1903. 96 l. — A pénz (Dr. Faragó Andor) 1903. 78 l. — Elb. az orosz népéletéből. Bp. Bécs, 1904. 96 l. Modern Írók Kvtára III. — A tévedés. A Khán fia. Dal a sólyomról (Ambrozovics Dezső). 1903. 63 l. MK. 354. — Hajléktalanok (Kisvárosiak) (Ilosvai Hugó). 1903. 100 l. — Három gyermek (1903). 29 l. (Regénymelléklet a Magyar Közélet 1902—1903. évf.-hoz). — Konovalov (Ambrozovics Dezső). Bp. Szle 1903. 113. k. 392—421. Önállóan is 1903. 96 l. OK. 1298—99. — Tselkas és egyéb elbeszélések (Kövér Ilma). 1903. 109 l. (Tselkas. Az ördög vándorlásai. A vörös Vaska). — Az Orlov-házaspár. (Pogány József). 1904. 110 l. — Az óra (Faber Oszkár). J. 1905. 20. sz. 38—43. — Feigyencek világossága. J. 1905. 1—3. sz. — Tavasz hangok (J. K.). J. 1905. 16. sz. 19—24. — Az élet mélységeiből. J. 1905. 57. — A börtönben. Reg. Egyetértés 1905. évf. Önállóan is. 1905 (Ism. Új Idők 1905. 40). — Zsidómészárlás (Sas Ignác). 1905. 93 l. Modern Írók Kvtára XX. (Zsidómészárlás. Huszonhat — és: egy. Karácsony estéjén. Vakok dala). — A cimborák (Ambrozovics Dezső). Orosz elbeszélők tára II. 1905. MK. 408. 3—24. l.
- A kém. 1912 (Ism. Balla Ignác, M. Figyelő 1912. 4). — Vakszerem (Székely Dávid). 1912. 124 l. Képes Hét Kvtára 5. — Az anya (Bárd Imre). Népszava 1912/13. évf. Önállóan 1913. 512 l. Athen. Kvtár 25. (Kollár Ferenc). É. n. 342 l. Európa kiadás. — Egy élet regénye. Gyermekkorom (Lendvai István). 1919. 338 l. Kultúra Regtára 39. Gyermekeim. 1920. 317 l. Athen. Kvtár 64. Új bori ékkiad. (1931). Athen. olcsó könyvei. Gyermekéim. 1944. 279 l. Cserépfalvi. Az ember és műve. — Forradalom és kultúra (Szabó Endre). 1920. Politika és Társadalom 3. — Az erkölcs papja (Intervju) (Mácza János). Kosice 1921. 48 l. Pallás Kvtár 2.) Az erkölcs papja. Bole-szrij. A bohóc). — A kispolgár (Pallós Margit). Wien 1922. 59 l. Klasszikus Írások (Ism. Kovács László, Pt. 1922. 2. 316). — Gyónás (Gyagyovszky Emil). 1922. 220 l. 2. kiad. (1928). Népszava kiad. (Ism. L. 1928. 54). — Oleszova Varenyka (Vértess Elemér). 1922. 139 l. — A besúgó. (Róna I.). 1924. Újabb kiad. (1928). — A fa kereszt. Gyermekéire vonatkozó életrajzi följegyzéseiből. Bp. Szle 1925. 200. k. 147—51 l. — Az író hivatása és korunk orosz irodalma. Ny. 1925. 3. 545—58. — Az Artamánovok (Gellért Hugó). 1926. 2. k. Ny. Ua. (1927). Génius kiad. 402 l. (Ism. Kassák Lajos, Ny. 1926. 2. 962. Bonkáló Sándor, Ny. 1926. 2. 965. Gró Lajos, K. 1927. 68. Zsigmond Ferenc, Nk. 1927. 1. 454). — A hamis pénz. Jelenetek (Gellért Hugó). Ny. 1927. 1. 62—100. — Az emberek között (Havas András). Népszava kiad. (1927). 288 l. (Ism. L. 1928. 53). — Ajánlás. Levél a Nyugathoz. Ny. 1928. 1. 555—6. — A világ díszé. Ny. 1928. 1. 772—9. — Szegény emberek. É. n. 144 l. — A nő és a val-

lás. K. 1930. 564—6. — Január 9 (Pál János). 1932. 16 l. — A bika. OD. 31—80. — A virradat. Mese. (K. S.). K. 1936. 871—2. — Vörös lámpa. Erkölcsejsrajzok az örömtanyák életéből. Ford. és szerk. Damó József. 1936. 128 l. (A rendőrség 1936. VII. 2. lefoglalta. Vö. Gulyás: MI. V. 188.) — Rendkívüli esemény (Körösi Gyula). Tóváros (1937). 162 l. (3 elbeszélés) (Ism. L. 1937. 140). — Klin Szamgin élete. Reg. (Tamás Aladár). 1938. 371 l. Pantheon (Ism. EH. 1938. 783). — Az élet iskolája. Novellák (Kollár Ferenc). 1943. 219 l. Európa kiad. — Így születik a bűn. 1943. 48 l. Mindenki könyve. — Ilja gyermekkorá (Makai Imre) É. n. 32 l. (kétnyelvű). — Egy boldog nyár (Kollár Ferenc). É. n. 173 l. Európa kiad. —

Szindarab. Éjjeli menedékhely. Képek az élet mélységeiből. 4 felv. (Havas József). 1903. 100 l. MK. 344—5. Ua. Jelenetek az élet mélységeiből (Hazai Hugó). 1903. 96 l. Ua.: Jelenetek a mélységből (Kálnoki Izidor). 1903. 96 l. (6. ezer) (Ism. MG. 1903. 21. 28. H. 1. 332. Bp. H. 50. Ny. 1925. 2. 99).

Versek. Markó halász (Telekes Béla). J. 1903. 1. sz. 48. — Hold-sugár (M. Korniss Aranka). J. 1905. 20. sz. 26. — Pihenni végre hal fogok? (M. Korniss Aranka). H. 1905. 8. J. 1905. 20. sz. 26. — Sorsharag (M. Korniss Aranka). J. 1905. 20. sz. 27.

Ambrozovics Dezső: G. M. Új Idők 1901. 44. — Csudáky Bertalan: G. VU. 1905. 6. (arck.) M. Világ 1906. 7. — Dömötör István: M. G. Magyar-ság 1902. 142. — Endre Károly: G. Requiem. K. 1936. 715. — Erdélyi Viktor: Találkozásom Gorkij Maximmal. Nk. (Kvár) 1920. 61—3. — Fábry Zoltán: G. vagy Lersch? K. 1936. 868—71. — G. sorsa. Interwiewok. J. 1905. 7. — G. M. K. 1936. 704.

— Habina János: G. M. Magyarország 1917. 155. — Ijjas Antal: M. G. Nk. 1936. 2. 571—3. — Jaklovsky Dénes: G. mint szentképfestő inas. A Hírnök 1925. 6—10., 29—31. — J. O.: Verseny. H. 1902. 2. 804—5. — Kemény István: G. „tragédiája“. L. 1931. 130—3. — Kersten, Kurt: M. G. K. 1928. 330—2. — Kobela Károly: G. L. 1936. 215—6. — Kovács Károly: G. helye az irodalomban. K. 1936. 888—90. — Lendvai István: G. vallása. P. Napló 1917. 10. — Marco: M. G. H. 1905. 6. — Márk Viktor: G. és Európa. K. 1932. 833—4. — (Md.) G. a csavargók és tolvajok poétája. Bp. H. 1902. 20. — Merezskovszkij: G. és Dosztojevszkij (Téli szízárvány, 36—47). — Merezskovszkij: Csehov és G. (A hattyuölő 60—133.) — Migray József: G. Új Élet 1913. 1204—26. — Paganel: G. és a szabadság. H. 1906. 16. — Pintér Ákos: Gorkijnál. P. Napló 1902. 347. — Stuhlmann Patrik: M. G. „Éjjeli menedékhely“-e. Abauj—Kassai Közl. 1903. 95—6. — Sz. A.: G. Pol. Hetiszle 1905. 35. J. 1905. 147—9. — Szász Zoltán: G. és a nyomor bölesészete. J. 1903. 29. sz. 33—7. — Szenes Piroška: G. emlékezése kortársairól. Ny. 1928. 2. 137—8. — Szöcs Géza: M. G. Közérdek (Nagyenyed) 1902. 7. Délmagyar Közl. 1913. 99. — Török Gedeon: M. G. MG. 1902. 28. — v. g.: G. H. 1903. 22. (arck.) — Vajda János: G. alkonya? Papini alkonya? L. 1935. 137—8. — Wildner Ödön: G. M. Bp. Szle 1903. 113. k. 56—84.

GORODJECZKI J. M. Sz. Párkák. OKA. 290.

GROSSMANN L. Berdicseben. OD. 83—101.

GUMILJOV Sz. N. Magányosság. Én és ti. A zsiráf. OKA. 292—294.

ILF I. 12 szék. Petrov-val (Gellért Hugó). 1934. Ny. kiad. (Ism. Lesznai Anna, Ny. 1934. 2. 388. Szemlér Ferenc, EH. 1934. 800. Me-

liusz N. József, K. 1935. 153). — A csodálatos vendégek. OD. 105—12.

Jakab Antal: Az orosz élet szovjet írók szemével. Hítel 1944. 130 kk.

INBER M. V. Sorsok. OKA. 304.

IVÁNOV V J A S Z E C S L Á V. Szfinkszek a Néva felett. Szerelem. OKA. 254—5.

IVÁNOV VSZEVOLOD. A csecsemő. OD. 121—35.

JÁBLONOVSKIJ. Egyszerű történet. P. Napló. 1902. 293.

JÁKSZÁKOV V. A szibériai ólombányákból. J. V. örökös kény-szermunkára ítélt orosz tanár kiadatlan levelei. Az elítélt rajzaival és autogrammjával (T. I.). 1892. 161 l.

JÁSZINSZKI I. A tenger (Timkó Iván). FL. 1889. 269—80.

JÁVÁROV P. Zivatar. Színmű. Színpadra alkalmazta M. Sismánov (Török Dóra). 1938. 16 l. A Nemz. Szính. műsorkísérő füzetei.

JÁZYKOV M. N. Szülőhelyem (Máthé M.). M. Áll. 1895. 4. ÉF. 56. — Olég (Máthé M.). ÉF. 14. — Sámson (Máthé M.). ÉF. 96. — A hajós. OKA. 124.

JESZÉNYIN A. Sz. A „Kék versek” sorozatából. Ősz (Kiss Dezső). L. 1926. 6. sz. 11. Ua. Pt. 1928. 602. — Egy csavargó vallomása (Vass László). EH. 1934. 447. — Ezüstös órán. Állatok és emberek. Elhagytam a szülői házat. K. 1934. 736—8. — Se bánatom... Oroszország (Horváth Béla). Nk. 1936. 1. 23—4. — Levél anyámnak (Zlinszky Miklós). K. 1940. 772. — Az örök csavargó. Dal a kenyérről. Otthon. Az állatok pajtása. Pusztai zarándok. A téhen. Nem sírok... OKA. 322—31.

Kiss Dezső: J. Egy orosz költő élete és halála. L. 1926. 6. — Kiss Dezső: Sz. J. az orosz puszták költője. Pt. 1928. 621. — Horváth Béla: Szergej J. Nk. 1936. 1. 21—3.

JEVGOV. A hegytetőn (Szabó Endre). H. 1891. 2. 214—5.

JEZSOV N. A köszent (S. I.). H. 1898. 2. 533—7. — A végrendelet. Isten ostora (Ambrozovics D.). Orosz elbeszélők tára. 1899. MK. 118. 3—37 (Az utóbbi elb. Pataky László rajzaival először MS. 1894. 529—44).

JUSKEVICS Sz. Sz. Szonkin és a főnyeremény (J. komédiája a Renaissance-színházban). Ism. Schöpfung Aladár. Ny. 1925. 3. 186. — Ghetto. É. n. 87 l. Modern Írók Kvtára VII.

JUZSIN I. A bosszúálló (Ambrozovics D.). Orosz elbeszélők tára. 1899. MK. 118. 38—43.

KAPRIA A. J. A fehér puli. (Szémán István). Miskolc 1930.

KÁRAMZIN N. M. Ima esőért (Máthé M.). M. Áll. 1893. 249. ÉF. 98. — Az irgalomhoz (Máthé M.). ÉF. 27.

KÁRAZIN N. N. A kétlábú farkas. Reg. (Ambrozovics D.). 1900. 331 l. — A nádasban. Reg. (Ambrozovics D.). 1904. 303 l. — Az utolsó lakoma (Ambrozovics D.). Orosz elb. tár. III. 1907. MK. 467. 46—53.

KÁROLINA PÁVLOVA. Antheus. OKA. 166.

KÁTÁJEV V. A sikkasztók. Reg. (Sárközi György). 1929. 272 l. Athen Kytár 3. U. az 1943. 1. 241. l. Cserépfalvi (Ism. Kodolányi J. Nk. 1929. 2. 781. L. 473.) — A kés. Elb. (Sárközi György). 1943. 243—62. l. (A sikkasztók című kötetben). — Hairá! (Trócsányi Z.). 1935. 367 l. (Ism. Kassák L. Ny. 1935. 2. 373. Kolozsvári G. Emil, Nk. 1935. 410. Meliusz N. József, K. 1935. 711. Rass Károly, V. 1936. 2.). — A kör négyvszögesítése című darabját Bp-en előadták.

Jakab Antal: Az orosz élet szovjet írók szemével. Hítel 1944. 130 kk.

KÁZIN V. V. Kőműves (Morvay Gyula). K. 1935. 452. — Az égi gyár. OKA. 338.

KIRILLOV VI. T. Acél zengése (Morvay Gyula). K. 1935. 452.

KLUJEV A. N. Szerelmünk. Végrendelet. OKA. 318—9.

KOCHANOVSKAJA. Szere t (Timkó Iván). FL. 1881. 1—24. Önállóan is 1881. 139 l. OK. 131. U. a. Orosz beszédek II. k. Franklin-T. Újabb kiad. 1897. OK. 321—22.

KOLCZOV V. A. Költeményeiből (Ábránvi Emil). FL. 1870. 162. — A sír (Huszár Imre). FL. 1877. 159. — A nagy titok (Révész Ernő). FL. 1889. 105. Ua. (Máthé M.). EF. 105. — Ima (Máthé Miklós). M. Áll. 1893. 249. EF. 32. — Kettős élet (Máthé M.). M. Szle 1900. 21. EF. 59. — Végő küzdelem. Alvó kised. Nagy szózat. A gondolat országa. (Máthé M.). EF. 46., 48., 60., 94. — Az erdő. Jobbágylegény gondolaja. Öreg ember éneke. OKA. 186—8.

Huszár Imre: Az oroszok Petőfije. Kolczov Alexej. FL. 1877. 159. — Nagy Iván: K. Bp. Szle 1924. 196. k. 127—43.

KONSTANTIN K. nagyhg. Néma beszélgetés. OKA. 178. — Zsidók királya. Dráma 4 felv. (III. felv. 2. képe) (Sztipics Lázár). P. Napló 1914. 88.

KORILOV E. A hamis gyémánt (Zsatkovics Kálmán). MS. 1899. 1271—95.

KOROLENKO V. A zúgó erdő. FL. 1891. 335—40. — A vak zenész. FL. 1893. 43—58. Önállóan is (Újkéri: Sárváry Elek). 1893. 153 l. Athen. Olvasótára I. 19. (Ism. Nemzet 1893. 277. Kolozsvár 1893. 240. Nyugatmagy. Hiradó 241). Újabb ford. (Haimann Hugó). Orosz elbeszélők. IV. Gyoma, 1926.

— A vén harangozó. FL. 1894. 25. U. o. 1896. 310. Újabb ford. (Jaklovsky Dénes). A Hirnök 1923. 7. — Szibériai vázlatok (Kovalik János). Bp. Szle 1895. 83. k. 415—41. — Húsvét éjszaka. Szibériai történet. FL. 1896. 304. — Makár álma. Zúg az erdő (Tomcsányi János). 1918. 63 l. MK. 889 90. sz. — Az „Ördög-szikla”. Szibériai tört. (Horváth Béla). 1921. 39 l. Tarka Könyvek 4. — Fénysugarak (Jaklovsky Dénes). A Hirnök. 1925. 160. — Makár álma (Haimann Hugó). Orosz elbeszélők. IV. Gyoma 1926. — A száműzött (Berényi László). Bp. Szle 1929. 214. k. 119—37. Ua. V. 1932. 14—16.

KOVALEVSZKA Sz. A nihilista nő (Kövért Ilma). 1904. 128 l.

KRÁSENINIKOV N. A. A csók proletárai (Házsongárdy Gábor). 1930. 188 l. Kék Regények 20.

KRÁSNÓV P. N. Isten zsámolya. Reg. 1927. 192 l. (Ism. L. 1927. 284. Berényi László, Nk. 1927. 2. 738.)

KRÉCSÉTOV Sz. Aphorizmak (Szabó Endre). FL. 1894. 129.

KRÉSZTOVSZKIJ V. L. A szomszéd. FL. 1890. 260—7. — Egy töprengő jegyzetei. FL. 1891. 259—63.

KRJUKÓV F. Ifjúkori pajtások. H. 1910. 2. 481—3., 497—9., 511—4., 526—9.

KRYLOV A. I. Éjtszakák (Csopely László). Orosz beszédek. 1882. OK. 149. 255—306. Ua. Orosz beszédek. I. k. Franklin-T. A libák. Az elefánt és a mopsz. Mese (Radó An al). Idegen költők albuma. 1891. 147—8. Ua. Bp. Napló 1901. 135. — A felhő (Szabó Endre) Bp. Napló 1901. 214. — Nagyúr a pokolban. Hallevés Demjénéknél. A macska és a fülemile. Egy múzeumlátogatás.

A lúdak. Farkas a kuvasztanyán. Az elefánt vajdasága. OKA. 24—30.

KRYSINSKA M. Orosz le. FL. 1893. 163.

KUKOLNIK N. V. Iván örmester (Fincicky Mihály). Orosz beszédek. Ungvár 1871. I. k.

KUPRIN I. A. Egyedül. J. 1904. 29. sz. 37—42. — Oleszja. Reg. (Lengyel Géza). 1914. 98 l. Modern Kvtár 356—9 (Ism. Ny. 1914. 1. 228). — A párbaj. Regény az orosz katonai életből (Balla Mihály). 1917. 324 l. Athen. Kvtár 47. (Ism. Ny. 1917. 2. 558. Világ 201). — A krinta (Bálint Lajos). 1918. 164 l. Kultúra Regtára 22. 4. kiad. (1925) (Ism. Ny. 1918. 2. 704). — Rybnikov kapitány (Erdély Jenő). 1918. Olesó Reg. 18. — Az ucáról (Zsatkovics Kálmán). 1918. Tevan-Kvtár 157—9. — Szulamit (Peterdi István). 1921. — Ali-Issza (Szémán István). Kat. Szle 1924. 485—7. — Jáma, a vöröslámpás neved. 1925. — Moloch (Róna István). 1925. — Salamon csillaga (Gellért Hugó). 1925.

KUTUZOV Á. Á. Dalaiból (Beszkid István). MG. 1894. 16.

KUZMIN Á. M. A rózsa. Az „Alexandriai dalok”-ból. Minden virul. OKA. 284—7.

LEONOV L. Pjetusicka. Elb. (Bonkáló Sándor). Bp. Szle 1926. 203. k. 136—52., 278—308. — A kis ember vége (Haimann Hugó). Orosz elbeszélők II. Gyoma 1928.

Bonkáló Sándor: Az orosz forradalom írói. I. Leonid Leonov. Ny. 1926. 1. 448—52.

LEONTYEV K. N. Pembe (Timkó Iván). FL. 1879. 99—112.

LERMONTOV M. J. Verseik. A démon esküvője (Telekes Béla). Divatszalon 1898. 15. — A felhők

(Arany László). Bp. Szle 1864. 21. k. 253. ÖM. I. 210. (Szabó Endre). Nok. 99. OKA. 148. — A fogoly. OKA. 144 (Szabó Endre). Nok. 98. — A gladiátor (Telekes Béla). MG. 1896. 42. J. 1903. 28. sz. 36. OKA. 155. — A hajó. (Arany László). Bp. Szle 1864. 21. k. 253. ÖM. I. 249 (Radó Antal). Nemzet 1890. 353. Idegen költők albuma 1891. 215 (Szabó Endre). Nok. 85 (Szabó Károly). Egyet. Lapok (Kvár). 1902. VI. 2. — A három pálmafa (Radó Antal). Idegen költők alb. 210. (Máthé Miklós). Nvirvidék 1895. 30. ÉF. 76. (Szabó Károly). Bp. Szle 1905. 122. k. 434. — A haza. OKA. 151. — A hírnév. OKA. 150. — A jövőbe remegve nézek (Szabó Endre). Nok. 89. — A Kazbekhez (Szabó Endre). Nok. 99. — A próféta (Máthé Miklós). ÉF. 43. OKA. 154. — A szent templomnak ajtajában (Szabó Endre). Nok. 93. — A szomszéd. OKA. 148. — A Terek aiándékai (Szász Károly). FL. 1878. 189. — A tör. (Kosztolányi Dezső). Modern költők. 2. kiad. III. 205. OKA. 152. — Álom (Szabó Endre). Orsz. Vil. 1891. 9. Nok. 102. (Telekes Béla). H. 1894. 23. OKA. 156. — Az angyal (Gyene Gusztáv). Koszorú 1864. II. 23. sz. 543. (Radó Antal). Nemzet 1890. 353. Idegen költ. alb. 214. (Máthé Miklós). ÉF. 58. (Illyés Gyula). Ny. 1941. 494. — Az élet serlege. OKA. 138.

Ballada (Szabó Endre). H. 1899. 1. 310. Nok. 95. — Barátaimhoz (Illyés Gyula). Ny. 1941. 493. — Csillámló ködbe (Telekes Béla). H. 1896. 24. — Csöndes éjjel (Szabó Károly). Bp. Szle 1904. 119. k. 430. — Dal (Homonnai R. Márton). Új Század 1899. 12. — Égbolt és csillagok. OKA. 137. — Egy

gyermeknek (hez.) (Szász Károly). Kisebb műfordításai 1872. III. 354. (Telekes Béla). MG. 1896. 42. J. 1903. 9. sz. 21. Bp. Hirl. 1908. 167. — Egymagamban állok. OKA. 152. — Éjjel (Szász Károly). Kisebb műfordításai 1872. III. 357. — Elváltunk (Szabó Endre). Nok. 89. OKA. 139. — Északi dalok (Bárczy Geyza). Közérdek (Nagykároly). 1913. 1. — Fogoly lovag éneke (Tabéry Géza). H. 1917. 25. — Halál (Máthé Miklós). ÉF. 67. Máram. L. 1902. 44. Nagyszöll. Hirl. 1908. 13. Munkácsi Hirl. 1916. 31. — Hazám (Arany László). Bp. Szle 1864. 21. k. 255. ÖM. I. 247 (Szabó Endre). Nok. 86. — Házasság. (Feleki Sándor). Otthon II. 2. 37. — Ifjú ábrándozó (Szabó Endre). H. 1897. 13. Nok. 90. — Igazolás (Szász Károly). FL. 1869. 162. Kisebb műfordításai 1872. III. 352. — Ima (Radó Antal). Idegen költ. albuma 1891. 213. (Feleki Sándor). P. Napló 1891. 135. Székesfeh. és Vid. 1891. 62. MG. 1894. 23. Egyenlőség 1896. 2. (Máthé Miklós). ÉF. 116. (Szabó Károly). Egyet. Lapok (Kvár) 1902. VI. 2. M. Állam 1905. 277. OKA. 143. — Iszunk az élet serlegéből. H. 1899. 1. 71.

Katonametetés. OKA. 142. — Két szív története (Szász Károly). Kisebb műfordításai, 1872. III. 356. — Kívánság (Emödy Ilona). Az Ország 1906. 93. — Kozák bölcsődal (Romanec Mihály). FL. 1877. 221. (Illyés Gyula). Ny. 1941. 495. — Megalkuvás (Szabó Endre). Nok. 88. — Megbocsátás (Szabó Endre). Nok. 87. — Megnyugvás. M. Állam 1905. 243. — Miért (Szabó Endre). Nok. 94. — Mikor a sárguló. OKA 155. — Mint a hulló csillag (Szabó Endre). Nok. 101. — Monolog. OKA. 136. — Nem

akarom. OKA. 140. — Nem érted ég (Telekes Béla). H. 1895. 1. 123. Nem kívánom (Szabó Endre). Nok. 107. — Nem téged szeretlek. OKA. 153. — Nem te vagy az (Ambrozovics Dezső). VU. 1899. 10. — Nem vagyok Byron. OKA 138. — Ne sírj (Szabó Endre). Nok. 104. OKA. 142. — Ó ne neved ki. OKA. 147. — Orosz dal (Szabó Endre). Nok. 93. — Platánia (Ambrozovics Dezső). VU. 1899. 10. — Puskin halálára. OKA. 145. — Rossz szellem. OKA. 139. — Ruszálka (Kaposi). FL. 1861. 39. — Szabadba (Karafiáth Jenő). MG. 1902. 33. Egyet. Lapok (Bp.) XIX. 7. P. Napló 1909. 148. — Szabadság (Emödy Ilona). Az Ország 1906. 93. — Szent Ilona. OKA. 136. — Szerelem (Szabó Endre). Nok. 95. — Tamára (Thaly Kálmán). Hf. 1862. 87. (Telekes Béla). H. 1894. 2. 403. J. 1903. 43. sz. 36. (Szabó Endre). Nok. 105. — Tanács (Szabó Endre). Nok. 97. OKA. 135. — Titokzatos ígét (Telekes Béla). H. 1895. 2. 569. J. 1904. 30. sz. 36. P. Napló 1904. 216. — Unalmas élet (Szabó Endre). Nok. 92. — Unott, boros vagyok. OKA. 149. — Végrendelet (Szász Károly). Kisebb műfordításai 1872. III. 349. (Fidelis). Székesfeh. és Vid. 1892. 52. (Szabó Endre). H. 1896. 20. Nok. 103. Bp. Napló 1901. 161. (Szabó Károly). Bp. Szle 1904. 120. k. 265. OKA. 157. — Verseiből. (Telekes Béla). Egyetértés. 1904. 56. — Vitorla (Illyés Gyula). Ny. 1941. 494. OKA. 141.

Költői beszédek. A cserkesz fiú (Arany László, 1864). ÖM. I. 193—244. (Zilahy Imre) ÉF. 33—67. — A démon (Zilahy Imre). ÉF. 141—89. (Telekes Béla). Jelenkor 1896. 3—6. Uő. Napkeleti monda (1921). 51 l. Génus kvár 19. —

A számvevőné (Arany László, 1864). ÖM. I. 251—88. (Szabó Endre). A pénztárosné. Nok. 122—56. — A szerkesztő, olvasó és költő (Gyulai Pál, 1857). Költeményei 1904. 6. kiad. I. 179—94. (Szabó Endre). A zszurnaliszta, az olvasó és író. Nok. 109—15. — Orsa bojár (Fincicky Mihály). Képes Világ 1871. — A szökevény. Cserkesz legenda (Szabó Endre). Nok. 116—21. — Históriai ének Kalmár Karlasnikovról. Oroszból régi magyar-sággal átalhozta Sztripszky Hia-dor. Bp. 1924. La Fontaine-Társ. (Ism. T. V. Nk. 1924. 2. 168).

Regények. Novellák. Hadschi Abrek. Cserkesz novella (Vadnai Károly). Hf. 1855. 237—8. — Korunk hőse. M. Sajtó 1855. 88—144. [Valószínűleg a Belletristische Lese-Cabinetben 1855-ben megjelent német ford. után. Fordítói: Falk Zs. és Vajda János. Vö. Hf. 1857. 210. sz. 921]. Orosz eredetiből (Ruby M. és Timkó I.) 1879. 214. l. (Szabó Endre). 1906. 178. l. Klassz. Regtár. (Havas András Károly) 1944. 222 l. Anonymus Regtár III. — Taman (Ogor). M. Posta 1857. 62—6. (S. J.) FL. 1878. 93—5.

Arany László: L. Irói élet- és jellemrajz. Bp. Szle 1864. 21. k. 240—74. ÖM. II. 5—52. — Dumas: L. (Székely József). Hf. 1860. 24. — Illyés Gyula: L., a kor hőse. Ny. 1941. 493—5. — Mitrofanoff Pál: L. Tört. Szle 1912. 392—420. — Nagy Iván: L. Bp. Szle 1941. 261. k. 29—44. 135—44. — Palágyi Menyhért: L. démon. Jelenkor 1896. 4. — Székely József: L. Hf. 1857. 209—10. — Voinovich Géza: L. (Korunk hőse ford. bevezetése, 1—16. l. Klassz. Regtár).

LETNEFF P. Anjuta (Sásvári Armin). 1889. 2 k. 152., 146. Egyet. Regtár IV. 17—18.

LISZOVSKIJ JURIJ. A fehér sas. Elb. (Szémán István). Kat. Szle 1931. 415—63.

LJESZKOV N. Sz. A birkafejű Malanya (Szémán István). M. Szle 1906. 9. Ua. Innen-Onnan, 1908. 37—47. — Bramadata és Radován. (Szémán István). Uo. 140—60. — A halhatatlan Golován. Sganarell. Két elb. (Haimann Hugó). Gyoma, 1927. 108 l. (Ism. L. 1927. 213. Ádám Zsuzsa, Ny. 1925. 3. 371).

LJUBOV Szt. Hinta. OKA. 302.

LOMONOSZOV M. V. Jób könyvéből (Máthé M.) M. All. 1895. 11. ÉF. 100. — Reggeli elmélkedés az Isten nagyságáról. Esti elmélkedés az Isten nagyságáról (Máthé M.). ÉF. 10. 12.

LUGOV A. A. Nem e világból való (Timkó Iván). FL. 1892. 48—61.

MÁJAKOVSKIJ VI. VI. New-york „romantikája“ (Szabó Imre). Pt. 1930. 208. — Irónépség. OKA. 310.

Nk. (Kvár) 1921. 2. 1075. EH. 1930. 2. 625. K. 1930. 480.

MAJKOV N. A. Sötét völgy (Feleki Sándor). MG. 1894. 43. M. S. XV. 552. Bp. Napló 1900. 112. — Az elhagyott várkastély (Feleki Sándor). Bp. Napló 1900. 112. — Helena. OKA. 172.

MANDELSTEIN E. O. Csupán gyermekverset olvasok... Van testem... Homér és tenger. OKA. 298—9.

MÁRKEVICS B. M. A szöghajú, Reg. (Szigethy-Szalay Erzsé). 1888. 352 l.

MÁRLINSZKIJ A. (Besztuzsev A.). Két éj a táborban. FL. 1888. 345—51.

MEREZSKOVSKIJ Sz. D. A szerelem tudománya (Novella a

XV. sz.-ból). H. 1897. 2. 638—41. Újabb f. (Trócsányi Z.) 1924. Dante. — A szent Szatir (Florencai legenda). H. 1905. 2. 334—7, 551—4. — Leonardo da Vinci. Reg. (Hönigschmied Oszkár). 1914. 2 k. 574., 447. Athen. Kvtár 33—4. (Ism. Ny. 1914. 1. 189. H. 1914. 28. Modern Szle 1914. 145. (Újabb f.) (Trócsányi Z. és Havas József). 1925. 2 k. 354., 378. Halhatatlan Könyvek. Újabb kiad. (1930). — Michelangelo. Elb. a reneszánsz korából (Sebestyén Ede). 1919. 75 l. (Modern Kvtár 588/90.) — Örök útítársaink (Sebestyén Károlyné). A bevezetést írta Sebestyén Károly. 1921. 447 l. Híres Könyvek 6. (Ism. Király György, Ny. 1921. 2. 1043.) 2. kiad. (1924). 3. kiad. (1931). — Krisztus és Antikrisztus. I. Az istenek alkonya (halála). Julianus Aposzta (Donáth Leó). 1921. 344 l. Kultúra Regtára 46. Újabb f. (Kiss Dezső). 1924. 368 l. (Krisztus és antikrisztus trilógia 1.) Külföldi Regényírók. Újabb kiad. (1944). Újabb f. (Trócsányi Z.). 1925. 418 l. Dante. Újabb kiad. (1930). (Ism. Reményik Sándor, Pt. 1922. 1. 283. Németh S. Nk. 1924. 1. 368). — Téli szivárvány (Benedek Marcell). 1923. 290 l. Halhatatlan Könyvek. — Első Sándor (Csima Jenő). 1924. Halhatatlan Kvek. — Krisztus és Antikrisztus. III. Nagy Péter. Tört. reg. (Benedek Marcell és Morvai István). 1924. 2 k. 288., 283 l. 4. kiad. 1925. Új kiad. (1931). Halhatatlan Kvek. — Vele vagy ellene? (Benedek Marcell és Benedek Marcellné). 1924. 410 l. Halhatatlan Kvek. — Péter és Alexej (Kiss Dezső). 1925. 628 l. (Krisztus és antikrisztus trilógia 3.) Külföldi Regényírók. — Tolsztoj és Dosztojevszkij (Havas József).

1925. 310 l. Halhatatlan Kvek. — A Messiás (Havas József). 1927. 384 l. (Ism. Benedek Marcell, L. 1927. 155.). — Az istenek születése. Tütkőhamon Kréta szigetén (Csima Jenő). 1926. Új kiad. (1929). Halhatatlan Kvek. — Napoleon az ember. 1929. (Ism. Nk. 1929. 2. 385). — Az ismeretlen Jézus (Trócsányi Z.). 1934. 340 l. (Ism. L. 1934. 239. Böződi György, EH. 1934. 309. Gönczy Lajos, Pt. 1934. 315). Újabb kiad. (1943). — A hattyűölő (Csima Jenő). É. n. 223 l. Halhatatlan Kvek. — Kelet titkai (Schmidt József). É. n. Halhatatlan Kvek. — Imádság a szárnyakról. Nirvána. A patak. OKA. 224—5.

Birkás Géza: M. M. Szle. 1903. 12. — Bonkáló Sándor: Péter és Elek. Bp. Szle 1924. 197. k. 268—84. — M. Dimitri. J. 1903. 3. — Surányi Miklós: M. Ny. 1924. 1. 658—71. — Trócsányi Zoltán: M.-breviárium. 1926. 2 k. (Ism. Moravesik Gyula, Nk. 1926. 2. 580). — Valkó László: D. M. Pt. 1926. 338—40. — Wallasz Jenő: M. jóslata. M. Figyelő 1915. 7.

MEREZSKOVSKIJNÉ, ZINAIDA N. HIPPIUS. Dal. Szentpétervár. Erőtlenség. OKA. 236—8.

MESCSERSZKY VI. P. hg. A szentpétervári nők. Reg. (Veoreös Dezső). P. Napló 1885. évf. (Ism. FL. 1885. 254). — Skuratow Péter. FL. 1890. 61—85.

MINSZKIJ M. N. Ez még nem szerelem. Haldokló falevelek. Minden lányhoz. OKA. 220—1.

MORDOVCEV D. L. Tört. szárnyakkal (Molnárné Barcza József). Veszprém 1887.

NÁDSZON J. Sz. Csak sírjon... Álmok (Szémán István). Kat. Szle 1923. 301, 1924. 237. — Előhang. Testvérem higgy! OKA. 212.

NAUMOV N. A bűnbánó (Asbóth Oszkár). Bp. Szle 1881. 26. k. 450—66.

NEMIROVICS—DANCSENKO J. VI. A dinnyés ember (Ambrozovics D.). Orosz elbeszélők tára. II. 1905. MK. 408. 51—63. — A szegény Inez (Szémán Is.ván). Kat. Szle 1933. 2. 376—9.

NÉPDALOK. NÉPMESÉK. KÖZMONDÁSOK. Cserkesz dal. Orosz dal. Kozák népdalok (Krizsa János). Remény 1841. KJ. költeményei, 1893. 44, 144, 152. — Orosz közmondások. Hf. 1854. 176, 178, 184, 191. — Ének Igor hadjáratáról a palócok ellen. Hősköltemény az oroszok őskorából (Riedl Szentde). Prága és Lipcse, 1858. Újabb f. (Varga Bálint és Sztripszky Hiador). 1916. 54 l. Ukrán Kvtár 2. — Magyar-orosz népdalok. Összegy. Lohóczky Tivadar. Kiad. Erdélyi János. Sárosp., 1864. — Az ifjú a harcba indul. Wenzig után (Szász Béla). Koszorú 1864. II. 18. — Orosz népdal (Szeberényi Lajos). FL. 1867. 54. — Magyar-orosz népdalok (Fincicky Mihály). 1870. 182 l. Kisf. Társ. kiad. — Hófehérke. Orosz mese. FL. 1874. 212. — Vaszilievics Iván IV, a szörnyű cár és Fodor carevics. Kinievski orosz népdalgyűjteményéből (Podhradszky L.). Összehas. Irodalomtör. Lapok XII. 1882. 53—6. — Simay János: Kozák népdalköltészet (Bodenstedt könyvéből). FL. 1885. 115. — Repülj szellő (Sztripszky H.). M. Szle 1897. 23. — A leány és a hal. Orosz népdal (Máthé M.). ÉF. 53. — A gond. Orosz népmese. MG. 1901. 25. — Verhovinai népdalok (Vereczkei). M. Világ 1907. 1. — A trójka. Népdal (Györi Károly). Bp. Szle 1908. 133. k. 291. — Turóczi-Trostler József: Orosz népmesék. M. Figyelő

1915. 355—66. — Szabó Endre: Orosz katonadalok. Az Újs. 1915. 314. — Orosz népdalok (Toth Zsigmond). Komáromi Hírl. 1916. 13. — Legszébb orosz mesék kisfiúknak, kislányoknak. Tolsztoj, Vodorov s b. művei (Házsongárdy Gábor). Árnyképeket rajzolta Karinthy Ada (1923). 71.

NIKITIN Sz. I. Nagyapó (Radó Antal). Idegen költők albuma, 1891. 272. MS. 1892. 264. — Éj a parasztkunyhóban. Külföld 1894. 14. — Imádkozzál! (Telekes Béla). M. Szle 1897. 19. VU. 1904. 6. — Nem egy kebelben... (Spöner Andor). P. Napló 1912. 154. sz. melléklete 33 l. — Éjjel a pusztán. Boldog magány. OKA. 194—5.

NYEKRÁSZOV Á. N. A háborúkról (Szabó Endre). Irodalom 1887. 32. Nok. 159. Ua. Az anyai szív címen (Fidelis) Székesfeh. és Vid. 1891. 119. Ua. Csatak borzalmait... címen (Fiók Károly). Beöthv-Emlékkönyv. 1908. 674. Ua. Anyai könnyek címen. OKA. 199. — Jeremuska dala (Szabó E.). P. Hírl. 1888. 92. — A koporsó (Szabó E.). Orsz. Vil. 1888. 15. Nok. 159. Bp. Napló 1901. 310. — Masa (Szabó E.). Orsz. Vil. 1888. 15. Nok. 164. — Az esküvő (Feleki Sándor). P. Napló 1891. 354. MG. 1894. 17. Művészvilág 1899. 12. — Lábbon maradt vetés (Szabó E.). H. 1891. 6. Nok. 166. — Eső előtt. Külföld 1894. 25. — Ne mondd! Külföld 1894. 13. (Gerő Attila). VU. 1896. 8. — Visszhang. (Beszkid István). VU. 1895. 13. — Úton. Otthon. A trójka. Felejtsd el. Nagy érzés. Rabok dala. Gyermekek sírása a gyárban. Zínához. A Volgánál. A fagy. Nok. 160—235. — Csak üsd (Pelargus). Vasmegyei Hírl. 1908. 23. — Az orosz dal (Kosztolányi Dezső). Modern köl-

tők III. 201. — Kátyerina. Ó verseim. A föld moraja. OKA. 198—200.

NYEVJEROV A. Sz. Iván lelke. K. 1927. 424—7. — Az ígért földje (Haimann Hugó). Orosz elbeszélők VI. Gyoma 1928. — Az orosz éhség (Szabó Imre). Pt. 1930. 461. — Ehenség és más történetek a küzdelmes időkben (Lakatos Péter Pál). III. Cserepes István (1932). 96 l. Új kiad. 1938. Európa kvtár.

ODOJEVSZKIJ A. hg. Egy nagy szerelem vége (Sárváry Elek). FL. 1869. 110—25. — A szalamandra. FL. 1892. 282—91. — Vágy az ébredéstelen álmokra. OKA. 132.

OGARJOV P. N. Életunalom. Alvás előtt. Meghasonlás. OKA. 190—1.

OGNYEV N. Kostya Rjabcev naplója. Egy tizenötéves ifjú feljegyzései. Reg. K. 1929. 1—10. sz. (Ism. Jancsó Elemér. EH. 1929. 1. 396).

OKULOV A. Gujaton. Elb. (Munkácsy Mihály). 1911. 46 l. MK. 625.

OLJESA J. Szerelem. OD. 139—50.

OSZIPOV A. A. A varég. Reg. (Ambrozovics D.). 1906. 239 l. (Képekkel.) — Szerelem a jég között (Ambrozovics D.). Orosz elb. tára III. MK. 476. 4—24.

OSZTROVSZKIJ A. N.

Huszár Imre: O., egy orosz vígjátékíró, Petőfi-Társ. Lapja 1877. — Nagy Iván: O. drámái. 1913. 51 l. — Nagy Iván: O. és kora. Bp. Szle 1922. 189. k. 16—35.

OZARKEVICS. Könyvek (Máté M.). ÉF. 68.

PÁSZTERNÁK L. B. Betegágyon. OKA. 314.

PAUSZTROVSZKIJ K. Hőstett. OD. 153—60.

PÁVLOV M. A névnap (Jablonkai G.). FL. 1867. 264—70.

PECSERSZKIJ A. Erdők világa. Orosz népregény (Telekes Béla). 1900. 3 k. 156., 141., 135. Athen. Olvasótára VIII. 22—24 (Ism. MS. 1901. 605).

PETROPÁVLOSZKIJ N. Csilingine. FL. 1894. 255—9.

PETROV J. Hogyan született meg Robinson. OD. 112—7. — L. még Ilf alatt.

PILNYÁK B. Ezer év (Bonkáló Sándor). Ny. 1926. 2. 299—303. — Párbeszéd (Bonkáló Sándor). Bp. Szle 1929. 214. k. 275—80. (Részlet „A meztelen év” című regényéből). — Új élet (Berényi László). V. 1933. 14. — Iván Moszkva. OD. 163—231.

Bonkáló Sándor: Az orosz forradalom írói. Borisz Pilnyák. Ny. 1926. 2. 304—9.

PISCSEVICS. Piscsevics orosz tábornok vándorlásai és kalandjai. Saját elbeszélése (Huszár Imre). 1904. 325 f.

PLESCSEJEV A. N. Az ott-hon (Feleki Sándor). P. Napló 1891. 135. Székesfeh. és Vid. 1891. 62. MG. 1893. 45. Bp. Napló 1899. 63. — Előre. Külföld 1894. 19. — Kétely. MS. 1894. 1245.

Plescsejev Alexej Nicolajevic. Külföld 1894. 19 (Arck.).

POLEVOJ N. A. Orosz elbeszélések (Ambrozovics D.). 1900. 253 l.

POLJEZSAJEV J. A. A víz-esés. OKA. 126.

POLONSZKIJ P. J. Nap és hold. Uton. OKA. 168—9.

POPEL. Egy lelkipásztor halálára (Máthé M.). ÉF. 50.

POTÁPENKO I. N. Jog a boldogságra (Mikes Lajos). FL. 1896. 267—76. — Pótolhatatlan veszteség. FL. 1896. 292. — A kiválaszt-

tott (Madzsar Gusztáv). 1899. 2 k. 139., 128. Athen. Olvasótára VIII. 4—5. — Életbölcseseg. Reg. (Madzsar G.). 1899. 2 k. — A kém. Egy vén diák elbeszéléseiből (Ambrozovics D.). MS. 1899. 541—58. — Egy vén diák elbeszéléseiből (Ambrozovics D.). 1900. 72 l. MK. 187. Újabb kiad. (1927). OK. 1057—58. — Szerelem. Reg. (Ambrozovics D.). Bp. Szle 1900. 101—3. k. Önállóan is 1900. 249 l. OK. 1183—5. — Nagylelkűségből. Vázlat (-yl br.). MG. 1901. 40—1. — Martin nagyapó bűne. J. 1905. 18. sz. 32—40. — A maga emberségéből. Reg. (Ambrozovics D.). Bp. Szle 1905. 121. k. Önállóan is 1906. 2 k. OK. 1417—22., 1440—45. — Egy család története. (1918). 4. kiad. 161 l. Legjobb Kvek 171. — Szégyelik magukat. 1920/21. Nagy Dekameron 8.

Szini Gyula: P. J. 1906. 10. sz.

PRISVIN M. M. A fekete-arab (Haimann Hugó). Orosz elbeszélők IV. Gyoma 1928.

PUSKIN A. Sz. *Versek*. A bakcsiszeráji forráshoz (Zilahy Károly). Szépirod. Figy. 1862. 18. Munkái, 1866. 18. (Zilahy Imre). ÉF. 346. — A bankódóhoz. OKA. 77. — A cigányok (Zilahy Imre). ÉF. 345. — A csalogány. OKA. 85. — A csöcselék. OKA. 94. — A démon (Zilahy Imre). ÉF. 336. — A falu. OKA. 58. — A fekete sál. Moldvai ballada (Zilahy Imre). ÉF. 366. (Feleki Sándor). Bp. Napló 1899. 143. OKA. 63. — A felhő (Győri Károly). Bp. Szle 1908. 134. k. 445. — A georgiai nő (Feleki Sándor). Bp. Napló 1899. 143. — A habléány. Fiume 1900. 3. — A huszár (Zilahy Imre). ÉF. 359. — A kíváncsi. OKA. 61. — A költő (Máthé Miklós). M. Szle 1893.

45. ÉF. 35. Munkácsi Hírl. 1907. 16. OKA. 90. — A költőhöz. OKA. 106. — A megfúlt ember (Ballada). (Zilahy Imre). Hf. 1864. II. 36. ÉF. 351. — A mű. OKA. 98. — A próféta (Máthé Miklós). M. Állam 1894. 22. ÉF. 21. Munkácsi Hírl. 1907. 16. OKA. 86. — A rabmadár. OKA. 66. — A szabadság megvetője. OKA. 69. — A szemjenszki ezredben. OKA. 78. — A talizmán (Zilahy Imre). ÉF. 325. OKA. 87. — A tengeren. OKA. 61. — A tengerhez (Kaposi). FL. 1865. 142. — A vágy hívott (Zilahy Károly). Szépirod. Figy. 1862. 18. Munkái, 20. (Zilahy Imre). ÉF. 348. — A virág. OKA. 91. — A vojvoda. Ballada (Zilahy Imre). ÉF. 329. — Aglájához (Szabó Endre). Nok. 19. OKA. 64. — Alinához (Szabó Endre). Nok. 17. — Álnokság. OKA. 80. — Ancsár (Zilahy Imre). ÉF. 327. (Feleki Sándor). P. Napló 1899. 146. — Anna Petrovna Kern asszonyhoz. OKA. 83. — Arany és kard. OKA. 90. — Az angyal (Zilahy Imre). ÉF. 364. (Bálinth Gyula). M. Szle 1890. 37. (Szabó Endre). Nok. 23. (Szabó Károly). Egyet. Lapok. (Kvár). 1902. 2. Bp. Szle 1904. 118. k. 281. — Az elégetett levél. OKA. 81. — Az emlékmű. „Exegi monumentum“ (Illyés Gyula). Ny. 1937. I. 219. (Dsida Jenő). Angyalok citetáján. 1938. 171. OKA. 110. — Az élet szekere (Szabó Endre). Orsz. Vil. 1891. 9. Nok. 22. OKA. 67. — Az érclovás. Előszó. OKA. 112. — Az igazság. OKA. 58.

Bánat. OKA. 55. — Borodin emlékünnap (Máthé Miklós). ÉF. 72. — Búcsú. (Győri Károly). Bp. Szle 1907. 129. k. 301.

Csábít a harc. OKA. 60.

Dal Oleg jövendőjéről (Zilahy

Imre). Hf. 1864. II. 26. ÉF. 355. — Dicsőségvágy. OKA. 82.

Egy burnotozó szép hölgyhöz. OKA. 55. — Egy Krisztuskép előtt. OKA. 101. — Egy virág (Szabó Károly). Bp. Szle 1905. 124. k. 137. — Éji zene (Zilahy Imre). ÉF. 324. — Éjjel. OKA. 70. — Emlékkönyvbe. OKA. 93. — Elégia (Zilahy Imre). ÉF. 333. (Szabó Endre). Nok. 16., 24. OKA. 66., 104. — Elégia (Riznicsné halálára). OKA. 87. — Emlékkő (Feleki Sándor). Bp. Napló 1899. 143. — Ész és szerelem. OKA. 57. — Ex ungue leonem. (Zilahy Imre). ÉF. 365. OKA. 81.

Felelet T-nek (Zilahy Imre). ÉF. 337. — Féltekenység. OKA. 67.

Gonosz lelkek (Zilahy Imre). ÉF. 349. — Gruzia halmain (Szabó Endre). Irodalom 1887. 32. Nok. 18. ÉF. A. 93.

Ha megcsal az élet (Szabó Endre). Nok. 28. P. Napló 1905. 3. és 47. — Hazatérés. OKA. 102.

Imádság. OKA. 107. — Jog és szabadság. OKA. 109.

Kaukázus (Zilahy Imre). FL. 1866. 18. ÉF. 323. — Kéj holló (Zilahy Imre). ÉF. 332. (Badó Antal). Idegen költők albuma. 1891. 273. Bp. Napló 1901. 71. (Feleki Sándor). MS. 1899. 533. Székely Újs. 1906. 103. Beszterce 1907. 6. (Karafiáth Jenő). Honti Lapok 1908. 33. — Kívánságaim én túléltem (Szabó Endre). Nok. 24.

Meglátogattam (Szabó Endre). Nok. 25. — Meseország (Előszó a „Ruszlán és Ludmilla” című meséhez). OKA. 97. — Miczkievics. OKA. 106. — Miért vagy eltelve úgy e névvel? (Zilahy Imre). ÉF. 333. — Mindig így volt. OKA. 65.

Nagy Péter (Máthé Miklós). ÉF. 54. — Nem sajnállak. OKA. 62. —

Ne zengd oh lány (Zilahy Károly). Szépirod. Figy. 1862. 18. Munkái, 19. (Zilahy Imre). ÉF. 347.

Riego. OKA. 69. — Rodrigo (Győri Károly). Bp. Szle 1908. 134. k. 33.—4.

Sírhant idegenben. OKA. 108. — Skóti legenda. OKA. 92. — Spanyol románc (Kaposi). FL. 1864. 229. — Szánkázás éjjel (Zilahy Imre). FL. 1865. 24. — Szellemidézés. OKA. 105. — Szerelem és okosság (Szabó Endre). Nok. 15. — Szerenád (Szűts Jenő). Veszpr. Hírl. 1898. 33. (Karafiáth Jenő). Honti Lapok 1903. 49. P. Napló 1908. 301. (Barabás Ábel). H. 1903. 4. (Baráth Sándor). Békésm. Függ. 1910. 35. — Szerettelek (Zilahy Imre). ÉF. 365. OKA. 92. — Szibéria (Pázmány Z.). Győri Közl. 1890. 6. — Sztanszák (Szabó Endre). Nok. 20.

Tanács. OKA. 84. — Te és ön. OKA. 89. — Tél. OKA. 96. — Téli est (Zilahy Imre). ÉF. 334. (Ambrozovics Dezső). VU. 1896. 8. Verse, 1899. c. kötetében is. Hódmezővásárhely, 1902. 103. OKA. 84. — Téli reggel. OKA. 99. — Temetőben. OKA. 111. — Tünődés. OKA. 100.

Újra születés (Zilahy Imre). ÉF. 323. — Utolsó vers. Töredék. OKA. 119. — Üzenet (Szabó Károly). Bp. Szle 1906. 126. k. 292. — Üzenet Szibériába. OKA. 89.

Vallomás. OKA. 78. — Víg lakoma. OKA. 64.

Zajongó utcán (Győri Károly). Bp. Szle 1906. 128. k. 164.

Költői beszélgetések. A bakesziszteráji forrás. Bodenstedt után (Zilahy Imre). Alföldiek Segélyalbuma. Pest 1864. Innen különnyomatban kiadta Zilahy Károly ezzel a címmel: Puskin költői beszélgetései. Ford. Cserényi Imre (Zilahy Imre). Pest

1864. 27. Ism. Hf. 1864. I. 37. (Előbb már megjelent szintén Cserényi Imre névvel M. Sajtó 1863. 143). A bakcsiszeráji szűkőút címmel utolsó kiadása ÉF. 83—111.

A rablótestvérek (Zilahy Imre). ÉF. 69—81 (L. Rablótestvér pár címmel M. Sajtó 1863. 143. sz.). — A banditák (Drégely Gábor). Orsz. Vil. 1902. 288.

A cigányok (Zilahy Imre). ÉF. 113—140. — A cigányleány (Jókai Mór, 1879). ÖM. Nemz. kiad. 66. k. 466—82 (Szabadság a hó alatt című regényének függelékében). — A cigányok (Szabó Endre). Nok. 56—82.

A kaukázusi fogoly (Zilahy Imre). ÉF. 1—32. — A kaukázusi fogoly (Ifj. Szász Károly). Seubert Adolf és Bodenstedt Frigyes fordítása után. Kvár, 1883. 31 l.

Nulin gróf (Zilahy Imre). FL. 1865. 113. ÉF. 301—20. (Szabó Endre). H. 1899. 14. Nok. 41—55.

A szobor-vendég (Arány László). Bodenstedt után (1865). ÖM. I. 289—339.

Anyegin Eugén. Mutatvány (II. fejezet). Puskin „Onegin Eugén“ verses regényéből Bérczy Károly fordításában. Koszorú 1863. I. 21—22 (U. ez a Részvét könyvében is, 1863). — A tavaszról. Mutatvány Anyeginből (Bérczy Károly). FL. 1866. 86. — Anyeginből részletek (Zilahy Imre). ÉF. 337. (Asztrakán és Kaukázus) 339. (Tatjana álma) 368. (Tauriszban). — Anyegin Eugén. Regény versekben. Ford. Bérczy Károly. Kiadja a Kisfaludy-Társaság. Pest 1866. 296. Emich G. — 1879. Franklin. Ism. Koszorú 1879. 477. — 1880. Franklin 2. kiad. jelzéssel. — 1881. (Szintén 2. kiad. jelzéssel). OK. 120. sz. OK-ban (1981 — 2000. sz.) 7. kiad. 1923-ban. — Orosz beszélyek. I. k.

Bp. é. n. Franklin. — 1920. Geniusz Dízskiadás. Krudy Gyula előszavával. (Ötféle kiadás készült belőle.) — 1921. Rózsavölgyi. Kis Helikon 10. — (1930) Tordai Ányos bevezetésével. Élő Könyvek. II. 20. — (1942) Franklin. Vadász Endre díszítő rajzaival. — (1943). Révai. — Miniatur kiadás (?) — Tatjana levele Anyeginhez. Anyegin levele Tatjánához. OKA. 115—7. — Onegin. Lírikus jelenetek három felvonásban hat képbén. Puskin verses regénye nyomán. Ford. Váraday Sándor. Zenéjét szerző Csajkovszky Péter. Bp. 1902. 57 l. (A bp.-i Operaház 1902-ben mutatta be. Vö. MG. 1902. 6. sz. 93.)

A könyvárus és a költő (Szabó Endre). H. 1899. 7. Nok. 32—40. — A könyvárus és a költő. OKA. 70—7.

Dramai költemény. Kalandor szerzetes, vagy Borisz Godunoff. Dramatizált költemény öt felv. előjáékkal (Zilahy Imre). ÉF. 191—299.

Regények. Novellák. A lövés (Kazinczy Gábor). Regélő Pesti Divatlap 1844. 27—8. — Egy pisztolylovás. FL. 1867. 221—2. — Pik-dáma (Urházy György). Divatesarnok 1855. 24—7. — Pikkdáma (Csopey László). Orosz beszélyek. 1882. 35—76. OK. 149. 1897. OK. 361—6. Ua. Orosz beszélyek, é. n. I. Franklin. — Pique dáma (Trócsányi Zoltán). 1920. 48 l. Genius kvár 14—16. — Pique-Dáma (Malonyai János). Gróf József rézzel színezett fametszetével. 1920. 120 l. — Hófürgeteg. Nő 1857. 42. A hófürgeteg (Fincicky Mihály). Orosz beszélyek. Ungvár 1871. II. A hózivatar (Csopey László). Orosz beszélyek. 1882. 77—97. OK. 149. 1897. OK. 361—6. Ua. Orosz beszélyek. Bp. é. n. I. Franklin. Hóvihar (Tró-

csányi Zoltán). 1921. 31 l. Kétnyelvű Klasszikus kvtár 43. — Zöld dáma (Fekete Soma). Bp. Hírl. 1858. 171—7. — A kapitány leánya (Zilahy Imre). FL. 1864. 19—38. (Ambrozovics Dezső). 1896. 181. l. Ok. 367. Újabb kiad. 1898. OK. 989—91. és (1924) Tolnai Világkvtár 13. sz. É. n. 160 l. (Honti Rezső) 1922. 160 l. Athen. Olesó Regény 69. (Haimann Hugó) Gyoma, 1927. — Egy orosz Mór Károly. FL. 1865. 204—21. — Kirdzsali (Szeberényi Lajos). FL. 1871. 19—20. — Két lövés. Julia: Téli estvékre. Kvár 1874. U. ő.: elbeszélések. Kvár 1895. 181—204. — Kisasszony parasztruhában (Csopey László). VU. 1879. Uaz Orosz beszélek 1882. 3—33. OK. 149. 1897. OK. 361—6. Uaz Orosz beszélek, é. n. I. Franklin. — Dubrovsky (Tóth János dr.). Nyitra, 1905. 125 l. (Kny. a Nyitram. Szléből). (Rogoz Öszkár). Bp. (1928), 61 l. Legszebb Könyvek Tára (Ism. L. 1928. 56). Ua. (Haimann Hugó) Gyoma, 1927. — A postamester (Haimann Hugó). Gyoma, 1927. 124. l. (Ism. L. 1927. 213). — A pompás üzlet (Jaklovsky Dénes). A Hírnök 1928. 280.

Ami a Puskin-ünnepségekből kimaradt. A Hírnök 1937. 202. — Behányi Jenő: P. szerelme. FL. 1893. 250. — Berényi László: A százszentendős Anyegin. Bp. Szle 1931. 220. k. 147—53. — Bérczy Károly: P. S. Irodalomtörténeti és életrajzi váz. 1866 (Anyegin-kiadásainak bevezetésében). — Cserényi Imre: P. végórái. M. Sajtó 1863. 81—2. — Csopey László: P. Sz. S. életéből. VU. 1880. 27. — Csudáky Bertalan: Sz. P. S. Élet 1914. 11. — Dosztojevszkij: P. 6 kép. Ford. Nil (1922). 62 l. Kultúra kvtár 10. — Dumas Puschkinnról. Hf. 1859. 39. — Gráber József István: P. és Anyeginje. Balassagyarmat 1896.

51 l. — Harsányi Zsolt: P., Zichy és Bérczy Károly. P. Hírl. Vasárnapja 1933. 43. — Hevesy Iván: P. Nyugat 1928. I. 324 (Orosz film Puskin életéből). — Illyés Gyula: P. Ny. 1937. I. 218—9. — K. A százéves Anyegin. V. 1930. 24. — Kovács Károly: A száz éve halott P. K. 1937. 145—7. — Kovács László: Az „Anyegin“ új kiadása. EH. 1932. 357—60. — Kovács László: P. Pt. 1937. 56—7. — Kristály István: Az oroszok P.-kultusza. EH. 1930. II. 872—3. — Lakatos Imre: Puskin, Dosztojevszkij és Tolsztoj házaselete. EH. 1929. II. 745—6. — Mereskovszkij: P. Örök utitársak, 355—447. — Mirszkij Dimitri: P. K. 1937. 357—61. — Nagy Iván: P. halála. Bp. Szle 1937. 244. k. 204—30. — Opitz Tivadar: Oroszország első költője. Ford. Kiss Elek. FL. 1864. 205—20. — P. LI. P. S. VU. 1855. 4. — Pekár Gyula: „Anyegin Eugen“ a szentpétervári operában. P. Napló 1884. 314. — Popovics V. István: P. S. (1799—1837) VU. 1899. 24 (képpel). — P. S. P. Hírl. heti mell. 1880. 30 (szoborrajz). — P. S. (Életrajz). VU. 1880. 26 (arek.). — P. S. Hivatalos orosz szempontból. VU. 1880. 489. — P. S. halálának félszázados évfordulója. Egy Phil. Közl. 1887. 315. — P. halála. Újabb adatok nyomán. P. Napló 1874. 66 (Esti kiad.). — P. halála körülményeiről. Koszorú 1863. II. 22. — P. párbaja. P. Hírl. 1893. 240. — P. sírja. FL. 1873. 232. — P. szobrának leleplezése Moszkvában. FL. 1880. 130. — P. és a bolsevizmus. Kat. Szle 1937. 255—6. — Szebesztha Károly: P. életéből. Orsz. Vil. 1889. — S. E. P. Orsz. Vil. 1898. 145. — Sebestyén Ede: P. Kolozsvári Lapok 1899. 25. — Supka Géza: Párbaj a Fekete-pataknál. P. halálának századik évfordulójára. L. 1937. 39—46. — Szabó Endre: Byronizmus Puskinnál. Élet II. (1891). 341—53. — Szémán István: A százéves Anyegin. Kat. Szle 1928. 473—87. — Tordai Anyos: P. (1930). Élő Könyvek II. 20. bevezetése (I—XIV.).

PUSKIN N. A pompás üzlet. (Jaklovsky Dénes). A Hírnök 1928. 280—3.

RAFÁLOVICS. Kísértés (Máthé M.). ÉF. 79.

RÉMIZOV A. M. Istenítélet (Haimann Hugó). Orosz elbeszélők I. Gyoma, 1928. — Örvény. Gyoma, 1928. — Örvény. Gyoma, 1929. — Kitovras. Nov. Nk. 1938. 1. 32—9. — A bot. Kárpátaljai orosz népmese. Nk. 1940. 24—6.

RODIONOV J. Kornilof hadjárata. Nem mese, hanem valóság. Tört. elb. az orosz forradalomból. 1927. 374 l. (Ism. L. 1927. 293. B. L. Nk. 1927. 2. 658).

ROMANOV P. Egy pionir a vádlottak padján (Bolyai Zoltán). K. 1930. 517—22. — Három pár selyemharisnya. Reg. (1934). Athen. (Ism. Nagy Lajos, Ny. 1934. 1. 506. Szakáts László, Nk. 1934. 413).

ROSZTOPCSIN F. V. gr. A költő (Máthé M.). ÉF. 36.

RYLÉJEV Fj. K. Dolgurukov Natália hercegnő (Máthé M.). ÉF. 118. Hazánk 1902. 111. Nagyszőlősi Hírl. 1909. 13. — Az alakszieszki erdőben (Máthé M.). ÉF. 117. Hazánk 1902. 100. — Szívem nehéz. K. F. Ryléjev. OKA. 50—1.

SÁLOV. A halász unokája. FL. 1887. 90—101.

SELONSZKIJ N. N. A jövő világából. Fantasztikus reg. (Ambrozovics D.). 1902. 262 l. Ua. 1903. Uaz 1905 (Képekkel).

SÉMENKOV O. J. A Romanov-ház tragédiái (Csomori Béla). M. Hírl. 1905. 284. — 1906. 79. sz.

SÉVCSENKO T. G. Kaukázus (Máthé M.). M. Áll. 1896. 193. (Zempléni Árpád). Ukránia 1916. 177—81. — Telnek, múlnak (Varga és Sztripszky). Ukr. 1916. 74. — Végredelet (Varga és Sztripszky).

Ukr. 1916. 74. (Anka János) Élet 1918. 8. — Kvitkahoz (Varga és Sztripszky). Ukr. 1916. 150. — A cseléd (Varga Bálint). Ukr. 1916. 216—22. — A kányafa. Este (Zempléni Árpád). Ukr. 1916. 273—4. — Hogy telik, mulik! Az Aral-tónál. Alkonyodik (Zempléni Árpád). Bp. Szle 1917. 169. k. 131—3.

—cs. —y: S. T. K. 1936. 655—6. — Kelemen Andor: T. S. Nemz. Kultúra 1918. 16. — Máthé Miklós: Egy ukrainai költő. M. Áll. 1896. 150. — Molnár István: T. G. S. Egy orosz népköltő. Uránia 1910. 177—82. — S. T. Bp. Szle 1917. 169. k. 131. — S. költeményei. Alkotmány 1915. 212. — S. T. Ukránia 1916. 72—3 (arek.). — Simonyi Zoltán: S. T. Déva és Vidéke 1918. 18.

SMÉLJOV I. Sz. Boldogasszony kelyhe. Reg. (Haimann Hugó). Orosz elbeszélők III. Gyoma, 1928. 113 l. (Ism. L. 1928. 452). — A pincer. Reg. (Kaczér Vilmos). 1929. 305 l. Athen. (Ism. Laziczius Gyula, Ny. 1930. 1. 808).

SOLOCHOV M. A csendes Don (Szurán Renée és Benámy Sándor). 1935/36. 3 k. (Ism. L. 1935. 158. Kassák Lajos, Ny. 1935. 2. 374. Újvári László, K. 1935. 713. Fábry Zoltán, K. 1935. 977. Szakáts László, Nk. 1936. 2. 644).

Jakab Antal: Az orosz élet szovjet írók szemével. Hitel 1944. 131 kk.

STEPNIAK. Perovskaja Zsófia. Orosz rajz a nihilista életből. FL. 1886. 302. — A rejtegetők (S. „Földalatti Oroszországa”-ból). FL. 1886. 51—3.

SUWORIN. A katonáné. Beszély az orosz népeletből. FL. 1877. 134—7.

SZAKMARIN V. Razinszky orvos. MG. 1899. 34.

SZALTYKOV-SCSEDRIN M. Egy orosz vidéki város. M. Sajtó

1859. 249—55. — Paranja és Garanjka. H. 1901. 1. 363—4. — Régi jóbarátok. H. 1906. 1. 355—8.

Csopey László: Egy orosz szatirikus. FL. 1884. 271—2. — Földi Mihály: S.—Ses. Ny. 1920. 2. 1068—9.

SZAZONOV Sz. D. Végzetes évek. Emlékiratok (Gellért Hugó). 1928. 456 l. Genius (Ism. L. 1928. 101).

SZÉJFULLINA L. Egy kuruzsló élete (Gellért Hugó). 1935. Ny. kiad. (Ism. Illyés Gyula, Ny. 1935. 2. 292. Vita Zsigmond, EH. 1935. 779).

SZÉNKOVSKIJ O. J. Előítélet (Szeberényi Lajos). FL. 1868. 1—14.

SZERGÉJEV—CENSZKIJ Sz. Színváltozás. Reg. (Gellért Hugó). 1928. I—II. Ny. kiad.

SZÉVERJANYIN V. I. Az ifjúsághoz. Reggel. Szonett. OKA. 306—8.

SZJEVERCEV. Fehér azalea. (Szémán István). M. Szle 1906. 12. Ua. Innen-Onnan, 1908. 49.

SZLUCSEVSZKIJ K. K. Behunytt szemmel (Ambrozovics D.). Orosz elb. tára III. 1907. MK. 476. 25—45. — A villám. Kivégzés után, Genfben. OKA. 204.

SZOLOGUB K. Fj. Arnyékok. H. 1900. 2. 651—3., 668—70., 683—6. — Erdőből jött (Kosztolányi Dezső). Modern Költők III. 208. — A voronyezsi asszony. Reg. (De Mogila Bilevics Franciska). 1943. 32 l. Szórakoztató Reg. — Cigaretta. Tanács. Az amphora. Vágyódás. OKA. 244—5.

SZOLLOGUB VI. gr. Előkelő világ (Arany J.). Szépirod. Figyelő 1861. I. 39—48. sz. Önállóan is 1875. 138 l. OK. 8. Új kiad. 1894. OK. 17—8. Orosz beszélek, II. Franklin-T. — Maszili Ivanovits (Kis Farkas =

Beöthy Zsolt). VU. 1868. — A gyűrű (Beöthy Zsolt). FL. 1868. — Vasúti élmények (Fincicky Mihály). Figyelő 1871. I. 3—4. Ua. Fincicky M.: Orosz beszélek. Ungvár 1871. I. — A hercegnő. (Fincicky Mihály). Orosz beszélek. Ungvár 1871. II. — Anyóka (Fincicky Mihály). Képes Világ 1872. 3. — Tarantász (Csukássy József). Athenaeum 1873. évf. — A gyógyszerészné. Franciából. (Brassai Sámuel). 1876. 84 l. OK. 23. Újabb kiad. 1894. OK. 49—50. Orosz beszélek II. Franklin-T. — A nevelt leány. FL. 1883. 34—44. — A medve. Elb. (Ambrozovics D.). 1897. 63 l. MK. 55. — Álmok. Németből (Korda Imre). Egyetértés 1898. — A hőzivotar (Ambrozovics D.). Orosz elbeszélők tára. 1899. 44—64. MK. 118.

SZOLOVEJCSIK S. Potemkin. Reg. (Kosáryné Réz Lola). 1938. 295 l.

SZOLOVJOV L. A csendháborító (Jekaterina Gatkina és Illyés Gyula). (1943). (Ism. Kádár Erzsébet, M. Csillag 1944. 53).

Jakab Antal: Az orosz élet szovjet írók szemével. Hítel 1944. 130 kk.

SZOLOVJOV Sz. VLADIMIR. Emlékezés. Abora. MS. 1894. 1135. — A cár menyasszonyt választ. H. 1901. 1. 343—7. — Antikrisztus-legenda. Látomás (Biró Bertalan). Vigilia 1935. 2. 77—88. — Elbeszélés az Antikrisztusról (Zsigmond Andor). V. 1937. 10—12. — A templom. OKA. 218.

Biró Bertalan: Anima candida — VI. Sz. Sz. Vigilia 1935. 2. 69—76.

SZOLOVJOV Sz. VSZEVOLOD. A Lukareff-ház (Helmuzi József). FL. 1888. 143—7.

SZOSZULJA J. Ak és az emberiség (Bolyai Zoltán). K. 1930.

188—97. — (Szabó Imre). Zsidó miniatűrök, 1935. 175—89. — Gyilkoltam? (-a-r) K. 1931. 887.

SZVJÉTLOV J. V. Az élet útjai (Ambrozovics D.). Bp. Szle 1901. 107. k. Önállóan is 1902. 288 l. OK. 1246—50. (Ism. M. Közélet 1902. 303).

TARASZOV-RODIANOV. Csokoládé. Reg. (Katona Fedor). Paris, a „Monde“ folyóirat kiadása (Ism. Illyés Gyula, Ny. 1930. 2. 147).

TELESOV M. Változás. MG. 1898. 41.

TERPIGORJEFF. A játékbarlang. FL. 1892. 332.

TOLSZTOJ ALEXEJ KONSTANTINOVICS gr. Nem esel-szövés, sem gyűlölet... Külföld 1894. 18. — A rabok (Telekes Béla). H. 1895. 44. P. Napló 1904. 209. J. 1904. 30. (Szabó Endre) Nok. 252. Bp. Napló 1901. 79. — Ott fenn visz az út (Telekes Béla). H. 1895. 44. — Emlékszel az estre (Telekes B.). H. 1895. 48. MG. 1896. 44. — A bűnös nő (Telekes B.). M. Szle 1896. 19. MG. 1902. 15. J. 1904. 36. M. Nemzet 1911. 305. — Esti hangulat (Telekes B.). MG. 1898. 12. — Alkony. A krimi dalokból (Telekes B.). H. 1899. 2. 579. — Jézus és a he aira (Telekes B.). H. 1899. 2. 724. — Az igazság. Ének az igazságról (Szabó Endre). Nok. 248. (Telekes B.). J. 1903. 6. sz. 16. H. 1906. 22. P. Napló 1906. 199. — A büszke Szpjesz. Ha szeretsz... Hej, ha... Repnyin Mihály kenéz. Hal-lod-e urunk... Népies ballada. A vak Hákon. A krymi képekből (Szabó Endre). Nok. 239—55. — Jut még eszedbe (Honti Rezső). Bp. Napló 1901. 308. — Sőhaj (Szabó Károly). Egyet. Lapok (Kvár) 1902. 2. — A farkasok

(Szabó Endre). Nok. 244. Bp. Napló 1902. 76. OKA. 180. — Krimi út (Telekes B.). J. 1903. 10. sz. 23. — Jelenés (Telekes B.). H. 1898. 1. 133. Egyetértés 1903. 346. — Pusztai szálás (Telekes B.). J. 1903. 24. sz. 27. — Emlékszel-e? (Telekes B.). Egyetértés 1904. 36. — Rózsás tavaszi hajnalon (Szabó Károly). Bp. Szle 1904. 119. k. 126. — Korá tavasz évadján (Szabó Károly). J. 1905. 12. sz. 24. — Agyadban (Károly József). Bp. Napló 1905. 329. — Dal a tengerről (Károly József). Bp. Napló 1905. 253. — A tes'halom. A kurgán (Szabó Endre). Nok. 246. (Telekes B.). J. 1903. 6. sz. 19. H. 1905. 22. — Rettenetes Iván cár halála. Szomorú játék 5 felv. Dr. Kovács Ágoston közreműködésével (dr. Nagy Iván). 1910. 156 l. OK. 1559—62. — Orosz versek (Spóner Andor). P. Napló 1911. 250. — Szerebrjanij herceg. Regényes történet Rettenetes Iván cár korából (Honti Rezső). 1920. 320 l. — A harang. OKA. 180.

TOLSZTOJ ALEXEJ NIKOLÁJEVICS. Aéli'a. Regény a Marsról. 1926. Ua.: Marslakók között (Külső borítékon: Riadó a Marson). Reg. (Safáry Ferenc). É. n. 171 l. — Péter cár napja. Három elb. (Haimann Hugó). Gvoma, 1928. 114 l. Orosz elbeszélők V. — Kálvária. Reg. (Görög Imre). 1936. 373 l. — Nagy Péter. Tört. reg. Trócsányi Z. bev. tanulmányával. 1938. 2 k. 828 l. Korok és Hősök regényei. Dante (Ism. Diárium 1938. 2. 79).

TOLSZTOJ LJEV NIKOLÁJEVICS gr. Regények. Novellák. Értékezesek. Családi boldogság (Szentkirályi Albert). Bp. Szle 1876. 12. k. 134—75., 327—70. l. Önállóan is 1878. 142 l. OK. 54. 2.

kiad. 1895. OK. 116—8. Ua. Orosz beszédek II. Franklin-T. (Ism. T. A. FL. 1884. 25—6). — Egy házaspár regénye. FL. 1876. 178—201. — Újoncozás. Jelenetek az orosz falusi életből (Timkó Iván). Magyarorsz. és a Nagyvil. 1879. 29—40. — Támadás (Egy önkényes elbeszélése) (Timkó Iván). FL. 1880. 30—6. — Albert (Helmeczy József). FL. 1882. 108—14. FL. 1891. 74—81. (Trócsányi Zoltán). Bp. Szle 1918. 176. k. 87—98., 284—93., 407—14. Önállóan is, 1919. (Iljics Iván hálála c. kötetben.) Ua. Olesó Regény 43. sz. — Háború és béke. Történelmi korrajz. 3 rész 6 kötetben. I. r. Tilsitt előtt. 2 k. 680 l. II. Az invázió. 2 k. 589 l. III. r. Borodino. A franciák Moszkvában. 2 k. 606 l. 1885/86. Ráth Mór. A magyar nemzet családi Kvtára 29—34. k. (Ism. Irodalom 1887. 1. Nemzet 1887. 25. (Fodor Gy.). Salon 1887. 194—202. (Reviczky Gy.). Bp. Szle 1887. 54. k. 141—4. (2. kiad. u. o. 1897. (Ism. M. Kritika 1898. 24.) [Bródy Sándor a lapjában a Jövendőben I. évf. (1903). 1. sz.-tól kezdte meg folytatásos közlését, de a regény hosszú volt, a folyóirat élete pedig rövid]. Újabb f. (Ambrozovics Dezső). 1907. 3 k. 592., 597., 577 l. Klassz. Regtár 32—34. Uo. 2. kiad. 1915. (Ism. Alkotmány 1915. 219., 275.) 3. kiad. 1926. (Ism. L. 1926. 8.). Újabb f. (Bonkáló Sándor). Bevezetéssel ellátta B. S. Illusztrálta Semjén Ferenc (1928/29). T. ö. regényei és elb. Gutenberg. 1—12. k. Újabb kiad. „Írás” Klasszikus Regények. (1942). 1812 (Safáry Ferenc). 1942. 214 l. Európa-kiadás (A regény egyik fejezete). — Karenin Anna (R. Trux Hugóné). 1887. 7 k. Ua. Pallas Kvtár III. 5—10. k. 2. kiad. 1902. 2 k. 378., 410 l. [Ism. FL. 1889. 192.

„Minden lapja szégyenletes hibától és érthetlenségekől hemzseg... az ilyen eljárás valóságos irodalmi felségsértés a világ regényirodalmának egy fejedelme ellen.”] Újabb ford. (Ambrozovics Dezső). 1905. 2 k. 572., 487 l. Klassz. Regtár 18—19. Uo. még 3 kiad., a 4. kiad. (1928). Karenina Anna (Kosztolányi Géza). 1911. Karenina Anna. (Bonkáló Sándor többekkel). 1928. (Bonkáló Sándor és ifj. Pálóczi Horváth László. Átnézte Trócsányi Zoltán). B. S. bevezetésével (1942). 2 k. 448, 382 l. „Írás” Klassz. Regények. — Szebasztopol (Csopely László). 1888. 164 l. 2. kiad. 1891. Magyar nemzet családi Kvtára 58. k. Ua. Hires Kvek 5. Szevasztopol (Bonkáló Sándor). Voinovich Géza bevezetésével (1930). XVI. 205.. Élő Könyvek II. 29. — Golowin Iván. FL. 1889. 126—36. — A száműzött. FL. 1889. 259—61.

A Kreutzer szonáta (Somogyi Ede). 1890. 152 l. (Ism. M. Szle 1890. 22. H. 13—4. FL. 139. Nemzet 252). 2. jav. és bőv. kiad. 1892. 158 l. 3. kiad. 1895. 158 l. 4. kiad. 1902. 144 l. 5. kiad. 1911. Modern Kvtár 79—81 (Ism. Nemzet 305). Újabb f. (1921). 150 l. Újabb f. (Bonkáló Sándor). 1929. [Tolsztoj Leó fia: A kék füzet. Othon 1894. júl. 15. sz. Vö. FL. 1894. 190. Uő.: Chopin prelúde-je. Ellenírat a Kreutzer-szonátára. Kvár, 1902. 76 l.]. — Egy 16 regénye. H. 1891. 1. 41—3., 56—8., 73—5., 87—9. — A házasság regénye (Brankovics György). 1891. 136 l. Újabb f. (Ilsvai Hugó). 1903. 119 l. — Dolgozatok amíg mécesetek ki nem alszik. Regény a kereszténység első korszakából (Somogyi Ede). 1891. 140 l. Újabb kiad. 1900. 139 l. — Az arany. FL. 1893. 236. — Mesék nagykorúak számára (Harmath Lujza). FL.

1893. 318. — Iljics Iván halála (Szabó Endre). MS. 1893. 57—110. Önállóan is 1893. 154 l. A Könyves Kálmán Regénytára 3. k. [Kétféle kiadás: egyik Richter Aurél, másik Pataky László eredeti rajzaival]. Újabb f. (Trócsányi Zoltán). 1919. 159 l. Olcsó Regény 43. sz. Újabb kiad. 1923. A P. Hirl. Regénytára 4. Újabb kiad. Wien, é. n. A gyertya. FL. 1894. 189. — Martyn Avdejevics. FL. 1894. 229. — Iliász (Harmath Lujza). FL. 1895. 10. — Úr és szolga. Beszély az orosz népeletből (Ladislawn Dömötör). 1895. 63 l. Újabb f. (Peterdi István). 1929. 181 l. — Mi tartja fenn az embereket. Elbeszélés az orosz népeletből (Harmath Lujza). Eger, 1895. 32 l. Ua. Egyet. Kvtár 74. — Mi a művészet? (Hegedüs Pál). Szeged, 1899. 216 l. (Ism. M. Kritika 1899. 21—2). 2. kiad. uo. 1902. 160 l. 3. kiad. Bp. é. n. 216 l. — Népies elbeszélések (Szabó Endre). É. n. 82 l. MK. 128. Új kiad. uo. 1920. — A föltámadás. 1900. 2 k. 342, 398 l. (Ism. Wildner Ödön. Bp. Szle 1900. 103. k. 128—42). Feltámadás. A régebbi magyar fordítást az oroszra újra összevetette és átdolgozta Trócsányi Zoltán. 1919. 2 k. 248., 295 l. Klassz. Regtár. — A kozákok. Elbeszélés a Kaukázusból (Rózsa Miklós). 1900. 139 l. Irodalmi Szeccesszió 1. k. Újabb kiad. uo. 1910. Újabb f. (Kincses István). 1922. 184. l. Ú. f. (Borkáló Sándor). 1927. Klassz. Regtár (Ism. L. 1928. 25. l.). Ú. f. (Trócsányi Zoltán). Illusztrálta Zsengeri Rózsi. É. n. Gutenberg. T. összes regényei és elbeszélései, XI. 133—320. — Három kis hercegnő. H. 1900. 2. 715—7., 730—3. — A hazafiság és a kormányok. 1900. 112 l. Ua. 1901. 45 l. — Korunk rabszolgasága. 1900. 112 l. Ua. é. n. — Sok

föld kell-e egy embernek? (Szabó Endre). MG. 1901. 7. Ú. f. Sok föld kell-e az embernek? (Jaklovsky Dénes). Cluj-Kvár, 1925. — Elbeszélések (Füredi F. Gusztáv). 1902. 99 l. OK. 1261—62. — Kiáltvány az emberiséghez (Iván Imre). Beveze.éssel ellátta Schmitt Jenő. 1904. 54 l. — A pénz átka. 1905. 125 l. — Eszméljete! (Schmitt Jenő) 1905. 96 l.

Az aggyastyánok imádsága. M. Szle 1906. 41. Ú. f. (Jaklovsky Dénes). A Hirnök 1923. 11 [Mikesnél (206. levél) és Vörösmartynál (Szent ember) is előforduló motívum]. — Önéletrajzom. Az Ország 1906. 148. — Három kérdés. Népmese. Módszeresen tárgyalta Lederer Ábrahám. 1906. 17 l. (Különny. az Izr. Tanügyi Értesítőből). — Vallomásaim (Szabó Endre). 1910. 93 l. — Az életről (Nagy Sándor). 1911. 155 l. Modern Kvtár 36—9. — Hadzsi Murát. Regény. Az ördög. Elb. (Barta Irén). (1912) 374 l. Athen. Kvtár 10. 2. kiad. uo. 1927. Ua. Legjobb Kvek 62. sz. 63 l. — Szergiy atya (Trócsányi Zoltán). Bp. Szle 1917. 169. k. 114—28., 258—85., 442—8. l. Önállóan is 1917. 95 l. OK. 1867—9 (Ism. P. Napló 1917. 180., H. 28., Uránia 216. l.). — Az ifjú cár (Trócsányi Zoltán). Bp. Szle 1918. 175. k. 440—9. — Két huszár (Trócsányi Zoltán). 1918. 158 l. Olcsó Regény 17. sz. — A kaukázusi fogoly (Munkácsy Mihály). É. n. MK. 1006. — Nem tudok hallgatni! Az oroszországi kivégzésekről (Nagy Imre). É. n. 28 l. — Avgyéics mester vendégei (Jaklovsky Dénes). A Hirnök 1921. 13—4. — Az ördög fizetése (Jaklovsky Dénes). A Hirnök 1921. 17. — A hamis bankó. Gvermekésszel. Együgvű Iván (Faludi Iván). 1921. 150 l. Világ-

irodalom Kvtár 13. — A két zarándok. (Haimann Hugó). Gyoma. 1921. 26. l. Monumenta literarum 12. — Gyerekek a világ dolgairól. 21 jelenet (Várnai Dániel). Ill. Nagy Sándor. 1921. 78 l. — Ifjúságom regénye (Trócsányi Zoltán). 1922. XXIV. 427 l. Nagy Irók — Nagy Írások. Ua. h. és é. n. 462 l. — Levelei. 1848—1910. P. A. Szergejenko nyomán kiszemelte, orosz-ból ford. és bevezette Görög Imre (1922). 255 l. (T. arcképével) Documenta humana 1. — Shakespeare (Schöner Dezső) 4 képpel (1923). 134 l. Kultúra Kvtár 13. — Polikuská (Haimann Hugó). Gyoma. 1926. Orosz elbeszélők III. — A két huszár (Gellért Hugó). Bevezetéssel ellátta Szini Gyula (1929). 153 l. Ua. Olcsó Regény. — Két huszár. (Trócsányi Z.). É. n. — Minden napra. (Németből Szini Gyula és Németh Andor). Az orosz kiadás alapján átnézte Gellért Hugó (1929). 320, 303 l. T. ö. reg. és elb. Gutenberg. — Egy élet önvallomásokban. Napló-lapok és levelek. Sajtó alá rend. Arthur Luther. Ford. Gellért Hugó. (1930). 2 k. 303, 317 l. T. ö. reg. és elb. Gutenberg. — És a fény világít sötétségben. Járjatok a világosságban (Gellért Hugó). (1930). 266 l. T. ö. reg. és elb. — Gyerekésszel és egyéb elbeszélések. (Gellért Hugó). (1930). (165) 264 l. T. ö. reg. és elb. — Mérceláb (Simon Géza) (1930). 83 l. Népszava. — Luzern 1857 (Borsodi Vilmos). 1936. 29 l. — Tudomány és művészet (Rózsahegyi Zoltán). 1942. 92 l. Klasszikus Írások.

Színművek. Az élő holttest (Pásztor Árpád). Dráma 12 képben. 1911. 80 l. Modern Kvtár 82—3. — Az élő halott. Színmű 3 felv. (Vajda László) [Először adták a M. Színházban 1911. XI. 4. Ny. 1911. 867.

Zuboly könyve, 1916. 135—8]. Az élő holttest (Bálint Zoltán és Trócsányi Zoltán). Dráma 6 felv. (1924) [Bemuatta a Nemz. Szính. 1924. II. 29. Nk. 1924. 1. 386. Bp. Szle 1924. 197. k. 150. (Felújította a Nemz. Szính. 1929-ben. Nk. 1929. 1. 228., 311)]. Az élő holttest (Haimann Hugó) 1929. — A sötétség országa. Orosz népdráma 5 felv. (Szabó Endre). 1901. 110 l. MK. 264—5 [Váradi bemutatójáról l. Ady Endre: Újságírói és publicisztikai írásai, 1904. 127]. A sötétség ha'alma (Gellért Hugó). 1929. Karenin Anna. Dráma 4 felv. 1. változással. T. regénye után írta Guiraud [Magyar bemutatójáról l. Zuboly könyve, 1916. 138—40].

A beteg Tolsztoj. Egyetértés 1899. 349. — Alfa: T. és Shakespeare. Bp. H. 1907. 26. — Alfa: T. Bp. Hírl. 1910. 275. — Ambrus Zoltán: T. és kritikuskai. Ny. I. évf. (7 folytatásos közl.). — Anekdoták, érdekességek életéből. Eredeti forrásokból összegyűjt. Gellért Hugó és Szini Gyula (1930). 2 k. 293, 271 l. T. ö. reg. és elb. — A szántóvető gróf T. Orsz. Vil. 1888. 25. — Baboss László: T. Zalai Közl. 1908. 39. — Balásy Dénes: T. L. Néptan. Lapja 1908. 42. — Bárány Gerő: T. Uránia 1911. 3—9., 59—66. — Benczédi Pál: T. Unit. Egyház 1911. 1. — Berényi László: A száz esztendőttől jubiláló T. 1823—1928. Bp. Szle 1928. 211. k. 432—8. — Berényi László: A száz esztendőttől T. Nk. 1928. 2. 556—8. — R. Berde Mária: Széljegyzetek H. de Montherlant T.-cikkéhez. EH. 1928. 501—4. — Bernát Ottó: A hetvenéves T. Egyetértés 1898. 248. — Bernecker Erich: T. élete. Ford. Benedek Marcell. 1909. 120 l. MK. 550—1. — Bonkáló Sándor: T. futása és halála. Ny. 1925. 3. 128—33. — Bourget: Tolsztojról. Élet 1914. 24. — Büchler Hugó: T. pedagógiája. Népművelés 1910. 288—94. — Cserna Andor: T.-breviárium. 1924.

— Cserny Rózsi: T. szubtilis lelkének meglátásai. V. 1929. 19. — Csudáky Bertalan: T. L. VU. 1907. 33. (arck.). — Drozdy Győző: A jász-nája-poljánai tanító meghalt. Kultúra 1910. 11. — Dudek János: T. Karenin Annája. Religió 1911. 20. — Elekes Miklós: T. és Dosztojevszki. Nk. (Kvár) 1920. 375—7. — E. O. és G. G.: Zola és T. Huszadik Század I. 1. — Erdélyi Viktor: Gorkij Máxim Tolsztojról. Nk. (Kvár) 1920. 314—6. — Faragó Ferenc: T. L. N. gróf. V. 1928. 21. — Faragó Ferenc: T., Luther és Szent Ferenc. V. 1928. 24. — Fekete Gyula (Nagyiványi): A forradalmár T. Egyetértés 1910. 242. — Felméri Lajos: T. L. gr. a bibliáról. Sárosp. Lapok 1888. 30. — Felméri Lajos: T. gr. és a gyermekek. Keleti Virágok (Kvár) 1889. — Felméri Lajos: T. vallása. EM. 1893. 407—10. Erd. Híradó 1893. 207. — Fieber Henrik: T. L. világnézete. Ker. M. Ifjúság 1907. 1—2. — Gál Kelemen: T. gr. boldogságtana. Kereszt. Magv. 1894. 133—48. — Gáspár Imre: Két évszázad legnagyobb Tartuffeje. M. Szle 1904. 46—7. — Gorkij Máxim: Feljegyzések T. feleségéről (Gellért Hugó). Ny. 1925. 3. 298—309. — Gorkij Máxim: T. K. 1928. 496—503. — Görög Imre: T. levelei. Ny. 1922. 1. 454—62. — Halász Gábor: Két évforduló. T. és Harly. Ny. 1941. 44—9. — Hegedüs István: T. Bp. Szle 1911. 146. k. 273 (11 versszakos óda). — Heller Bernát: T. és a zsidó legenda. Mult és Jövő 1912. 342. — Herczegh Mihály: T. reflexiók. A Cél 1910. 177—83. — Homonnai Albert: T. Világ 1910. 203. — Honti Rezső: T. L. (Benedek Marcell: Irodalmi miniatürök. Második sorozat. É. n. 149—66). — Br. Horváth Emil: A Kreutzer Sonata és Chopin Préludeje. Huszadik Század 1902. 215—9. — Horváth Károly: T. pedagógiája. Evang. Lap 1911. 13—4. — Ignotus: T. M. Hírl. 1910. 278. — Ignotus: A tolsztojizmus. Ny. 1928. 2. 377—80. — Isaburi Nagai: Japán vélemény Tolsztojról. Ny. I. 719—25. —

Jaklovsky Dénes: T. népies elbeszélései. Pt. 1921. 297—9. — Jancsó Elemér: A százéves T. (1828—1910.) Pt. 1928. 361—2. — Jehlicska Ferenc: A mi Urunk Jézus Krisztus és Tolsztoj Leó. Népevelő 1910. 52. — Jehlicska Ferenc: Tolsztoj Leó: Fiat iustitia — pereat cultura.“ Kat. Szle 1911. 1—9. — Junim: T. Bp. Hírl. 1901. 126. — Keller Lajos: T. és a házasság (Tükördarabok. Trecsén 1908. 27—38). — Két nagy orosz (Turgenyev és T.). Egyetértés 1892. 124. — Kis esetek T. nagy életéből (1930). 16 l. A Gutenb. váll. ajándéka előfizetői részére [Könyv-árusi forgalomba nem került]. — Kmoskó Mihály: T. Isten-eszméje. Hittud. Folyóir. 1911. 469—90. Alkotmány 1911. 57—8. — Kocsis Lénárd: T. Kat. Szle 1908. 907—23. Soproni Napló 1908. 277., 279. — Kornis Gyula: T. mint pedagógus. M. Paed. 1911. 1—10., 77—83. — Kosztolányi Dezső: T. (Lángelmék. Hátrah. művei. IV. 283—90). — Kovács László: T. Születésének századik évfordulójára. EH. 1928. 256—63. — Kozári Gyula: T. tanai. Pol. Hetiszle 1905. 4. — Köves Miklós: T. K. 1938. 1087—9. — Krammer Jenő: T. és az orosz jelenkor. K. 1928. 69—70. — Kurzenreiter Károly: T. Polgárisok. Közl. 1911. 54—7. — Lám Frigyes: Tolsztoj és Bernardin de Saint-Pierre. Alkotmány 1918. 118. — László Béla: T. Vasm. Hírl. 1910. 95. — Laziczus Gyula: A bölcselő T. Ny. 1928. 2. 380—6. — Mann, Thomas: Goethe és T. Ny. 1922. 1. 301—23. — Manoilovich Tivadar: T. Renaissance 1910. 527—30. — Márk Ferenc: T. Prot. Szle 1910. 666—70. — Masznyik Endre: T. megtérése. Prot. Szle 1911. 432—47. — (M. d.) A kiátkozott T. Új Idők 1900. 27. — Merezskovszkij: Tolsztojról. J. 1903. 19. sz. 50—3. — Merezskovszkij: T. L. és a forradalom (Téli szivárvány. Ford. Benedek Marcell. 29—35). — Merezskovszkij: T. és Dosztojevszki (Havas József). É. n. 310 l. Halhatatlan könyvek. — Migray József: T. mint vallásból-

eselő. Népművelés 1910. 273–80. — Miller—Fülöp René: Ismeretlen T. Az orosz kéziratok felhasználásával ford. Benedek Marcell és Havas József. 1929. 312 l. (Ism. L. 1929. 172. Rubinyi Mózes, Bp. Szle 1929. 215. k. 377–84. Németh László, Ny. 1929. 2. 113–8). — Molesánov Sándor: Jásznajá-Polyánában (Szabó Endre). Nemzet 1890. 172. — Montherlant, Henry de: T. és a család (Horváth Henrik). EH. 1928. 457–64. — Nagy Lajos: T. és Rachmanova. Ny. 1938. 1. 485–6. — Netz Ferenc: T., a tanító. Nemz. Isk. 1910. 48. — Novobátzky Károly ifj.: T. kritikája. Délmagy. Közl. 1907. 44. — n. n.: T. és a keresztény vallás. Athen. 1895. 29–46. — N. P.: T. H. 1908. 37. — ó. ó.: T. M. Kritika. 1878. 24. — Cs. Papp József: T. iskolája. M. Paed. 1903. 29–33. — Pásztor Árpád: T. tragédiája (1925). 200 l. Újabb kiad. (1931). 199 l. (Ism. Szilágyi Géza. Ny. 1925. 1. 479–82). — Pásztori János: Tolsztoj mint filantróp. FL. 1893. 243. — pf.: T. L. VU. 1903. 39 (arck.). — Prohászka Ottokár: T. L. Élet 1910. 48. — Rachmanova Alexandra: A halhatatlan szerelmes. T. házasságának regénye (Wiesner Juliska). 1938. 581 l. — Rácz Imre: T. mint tanító és népművelő. Nevelés 1911. 4. — Répay Dániel: Gr. T. L. pedagógiai nézetei s néptanítói munkássága. Család és Iskola 1906. 15–20. — Révész Béla: T. L. élete. 1911. 68 l. — Rjepin Ilja: T. és a parasztok (Járosi Andor). Pt. 1928. 389. — Roberto Frederigo de: T. és Nietzsche. Renaissance 1910. 29–39. — Rolland Romain: T. élete (Beudek Marcell). 4 képpel (1921.) 222 l. Kultúra Kvtár 2. (Ism. Ny. 1921. 2. 1207.). — r. i: Gorkij a százéves Tolsztojról. L. 1928. 293–4. — Sármai József: T. gr. hitvallása. Élet 1892. 768–80. — Schmitt Jenő Henrik: Három előadás: T., Nietzsche, Ibsen (Migray József). 1911. XXXX. 63 l. (Ism. M. Nemzet 1912. 11). — Schneller Margit: T. L. világnézete és kultúrfilozófiai jelentősége. Pécs,

1927. — Schöpflin Aladár: T. VU. 1910. 48. — Serényi Gusztáv: Horgyan él T.? VU. 1906. 19. — Serényi Gusztáv: A 78 éves T. Bp. Hírl. 1906. 259. — Seuron Anna: Egy őszi este Tolsztojéknál. Népműv. 1910. 313–5. — Sikabonyi Antal: T. Egyetértés 1908. 78. — Sonkoly István: T. és a zene. Bp. Szle 1929. 212. k. 291–5. — Sss.: T. MG. 1898. 40. — s. g.: A nagy per: asszony kontra férfi. Rachmanova asszony vádirata T. ellen. L. 1938. 69–71. — Syrion: T. contra Shakespeare. H. 1907. 5. — Syrion: T. H. 1910. 47. — Szabó Endre: T. N. L. gr. P. Hírl. 1898. 248. MS. XIII. 239–48. — Szabó Endre: T. és Turgenyev. H. 1906. 49. — Szabó Endre: T. L. tragédiája. P. Napló 1910. 277. — Szakáts László: T., a halhatatlan és T., a szerelmes. Nk. 1908. 1. 307–11. — Szász Zoltán: T. Új Idők 1910. 48. — Székely Alfréd: T. Bajai Hírl. 1901. 36. — Szelényi Ödön: T. mint pedagógus. M. Paed. 1908. 105–8. — Szémán István: T. lelke. Kat. Szle 1929. 22–39. — Szini Gyula: T. P. Napló 1907. 232. — Szini Gyula: T. exodusa. Ny. 1910. 2. 1229–31. — Szkabicevski Sándor: Gróf Tolsztoj Leórról. MS. 1894. 1153–70. — Szlavik Mátyás: T. és a kereszténység. Prot. Szle 1896. 281–94. — Szonja és Lyovocska. Ideáлизmus és realizmus harca Tolsztojnál. L. 1928. 289–92. — Sztrakonieczky Károly: T. Alkotm. 1910. 277. — Thein Alfréd: T. ismeretlen naplója. Ny. 1935. 2. 143–4. — Thury Zoltán: T. és Szibéria. Bp. Napló 1896. 93. — Timár Szaniszló: Egy modern flagelláns. Egyetértés 1892. 80. — Timár Szaniszló: T. halála. Egyetértés 1910. 273. — Gr. T. L. (Egy orosz emberbarát). Egyetértés 1888. 205. — T. gr. tanulókorából. FL. 1894. 90. — T. L. N. gr. Külföld 1894. 14 (arck.). — T. és az orosz nép. Egyetértés 1896. 118. — T. L. röpiratáról: A haza ellen. MS. 1901. 1000. — T. Shakespeare-ről. Uránia 1906. — T. irodalmi munkássága. Népműv.

1910.304—12. — T. anyja. Új Idők 1913. 46. — T. a háborúról és a cárról. M. Figyelő 1915. 5. — T. gr. és a háború. Unit. Egyh. 1915. 7—9. — T. és Schmitt Jenő leveleiből. Világ 1916. 281. — T. új ábécéje. Pt. 1921. 1. 57—9. — T. levele Romain Rollandhoz. K. 1926. 145—6. — T. centennárium. L. 1928. 298. A Hírnők 425. — T. az új Oroszországban. K. 1928. 720—5. — T. ismeretlen levele Bernard Shaw-hoz. L. 1928. 292—3. — Tolsztaja Alekszandra: T. futása és halála (Bonkáló Sándor) (1929). 251 l. — Tonelli Sándor: Tolsztoj vallása. Hazánk 1902. 45. — Torday Lajos: T., a pedagógus. Nemz. Isk. 1910. 50. — Török Geleon: T. MG. 1902. 40. — Újfalusi W. Ödön: T. népnevelő munkássága. Népműv. 1907. 101—18. — V. S.: T. a keresztény vallásról. Hittud. Folyóir. 1902. 338—55. — Vadnay Tibor: Háború és béke. M. Figyelő 1914. 23. — Vajda Ernő: T. és a művészet. M. Hírl. 1898. 175. — Váradi Irma: A háború és béke regényei (T., Andrejev). Uránia 1917. 78—81. Népműv. 1917. 217. — Vodicska Imre: T. L. gr. vallási felfogása. Egyh. Közl. 1908. 37. — Voinovich Géza: T. Bp. Szle 1910. 144. k. 455—65. — Voinovich Géza: T. levelei. Bp. Szle 1911. 145. k. 311—20. — W-r O-n: T. otthon. Egyetértés 1895. 35. — Wildner Ödön: T. öröke. Népműv. 1910. 257—62. — Waldhauser István: Tolstojnál. Huszadik Század 1902. 441—51. — Z. T. és a zene. Zenevilág 1903. 38—42. — Zweig, Stefan: T. (Sajó Aladár). 1928. 167 l. Franklin, Kultúra és Tudomány (Ism. Kovács László, EH. 1929. 1. 314—5).

TORZSEVSZKIJ K. A vőlegény. FL. 1887. 179—90.

TRÉTJAKOV SZ.

Meliusz N. József: Sz. T., az új író. EH. 1932. 2. 579—83. — Vita Zsigmond, EH. 1938. 534—5.

TURGÉNYEV I. Sz. *Regények. Novellák. Rajzok.* Borisszovona és

unokaöccse. P. Napló 1858. 108—11. FL. 1877. 50—2. — Mumunia. P. Napló 1858. 85—7. — Három arc-kép (S. E. = Sárvány Elek, franciából). Délibáb 1858. 46—8. — A szomszédom Radilow (Balázs Frigyes). Hf. 1861. 148. (Dömötör János) Koszorú 1865. III. 3—4. (ü) FL. 1876. 261—2. — Egy orvos betege (Balázs Frigyes). Hf. 1861. 152—3. — Egy légyott (Balázs Frigyes). Hf. 1862. 6. — A nemes fészek (G. = Greguss Gyula). Pest, 1862. 222 l. (Ism. Gyulai Pál, Szépirod. Figyelő 1862. II. 20. Gyulai Pál kritikai dolgozatának újabb gyűjteménye, 1927. 137—9). Ú. f. A nemesi fészek (Szabó Endre). 1906. 311—491. Klassz. Reglár 27. Östalai című kötetben. — Novella (Zilahy Kiss Károly). Hf. 1863. II. 34—5. — A találkozás (K. B.). Koszorú 1863. I. 3. — A kerületi orvos (Radvánszky Béla). Koszorú 1864. II. 21—2. — A széplaki Kasszján (Zilahy Károly). Hf. 1864. II. 34—5. Munkái. 1866. 180—208. — Vendéglő az országúton. (Kúnsági). FL. 1866. 18—25. — Füst (Fincicky Mihály). Pest, 1868. 299 l. Ú. f. (Szabó Endre) 1904. 211—389. Klassz. Regtár (Apák és fiúk című kötetben). 2. kiad. uo. (1929). — Egy fölösleges ember naplója. FL. 1869. 147—57. Ua. 1918. 30 l. Világregények 16. — Egy csodálatos történet. FL. 1869. 254—60. Két filozóf levelei (Szépfaludi). FL. 1870. 25—32. — Traupmann utolsó éje. FL. 1870. 149—54. — Rudin (Sárvány Elek). FL. 1870. 140—74. Dimitri Rudin (Rákosi Viktor). 1886. 181 l. Turgényev Ivtán összegyűjtött munkái. 1. Újabb kiad. 1892. A Magyar Nemzet Családi Kvtára 41. k. — A zsidó. Figyelő 1871. I. 15—6. — Egy elporlott élet. FL. 1871. 115—9.

- Aszja (Fincicky Mihály). Orosz beszélek. Ungvár 1871. II. Ű. f. (Trócsányi Zoltán). Bp. Szle 1917. 172. k. 113—32. 282—92. 417—36. Önállóan is OK. 1884—7. (Ism. H. 1918. 11.) — Látomások [FL. szerint (1871. 283.) megjelent magyarul]. — Első szerelem (Fincicky Mihály). Orosz beszélek. Ungvár, 1871. I. Uaz 1887. Egyet. Regtár II. 15. Ua. Milliók könyve 123. Ű. f. (Munkácsy Mihály). 1926. L. Faust. Ű. f. (Kiss Dezső). L. Tavaszi hullámok (1930). Ű. f. (Rónay György). 1942 148. 1. — A fatalista. FL. 1872. 75—82. Önállóan is 1875. 53 l. M. Könyvesház 8. (A szerző életrajzával). Uaz Egyet. Regtár II. 15. kötetében Kipp-kopp címen (1887). — Furcsa történet. Nefelejts 1872. — Tschertapchanow vége (Zerkowitz Szidónia). FL. 1873. 132—45. — Lukerja. FL. 1874. 286—8. — A kísértet (Váry Gellért). Vác. 1874. 43 l. — A stsigrowi kerület Hamletje FL. 1875. 147—52. — Az erdővidék (-ü-). FL. 1876. 148—52. — Az óra. Egy aggas yán elbeszélése (Csukássi Józsefné). 1876. 69 l. M. Könyvesház IV. 34. Ű. f. 1907. 84 l. Rózsa K. és neje. Ű. f. (Trócsányi Zoltán). 1920. 79. l. Genius kvár 3—5. Az óra és egyéb elbeszélések az ifjúság számára (Bócz Károly). 1922. 95 l. — Alexis atya. FL. 1877. 118—20. — Erdő és róna (A „Vadászrajzok utósója“). FL. 1877. 182. — Nov. (Új föld) (T. K. K.). 1877. 449 l. (Ism. Bp. Szle 1878. 16. k. 198—203). Ű. f. Östalaj. (Szabó Endre). 1906. 1—309. Klassz. Regtár 27. Ű. f. Az östalaj (Görög Imre). 1936. 317 l. Világhírű Regények. — Az idealista (-ü-). FL. 1878. 272—81. — Vadászrajzaiból (Szűry Dénes). P. Napló 1878. 306—7. — Faust Beszély kilenc levélben (Asbóth Oszkár). Bp. Szle 1879. 20. k. 373—412. Erd. Figyelő 1879. 1. Ű. f. (Munkácsy Mihály). 1926 (L. alább. 1926).
- Boldogtalan (Timkó Iván). 1830. 111 l. M. Könyvesház VII. 66—7. — Három találkozás (Pataky Antal). 1880. 44 l. M. Könyvesház IX. 81. — Tavaszi hullámok (Timkó Iván). 1880. 222 l. OK. 114. Újabb kiad. 1896. OK. 270—72. Ua. Orosz beszélek III. k. Franklin-T. 1917. Milliók könyve 38. Ű. f. (Kiss Dezső). Trócsányi Zoltán bevezetésével (1930). XXII. 248 l. Elő Könyvek II. 28. Uaz Külföldi Regények. — Egy kétségbeesett ember (Csöpey László). Orosz beszélek. 1882. 373—441. OK. 149. Ua. Orosz beszélek I. Franklin-T. — Régi képek (Csöpey László). Orosz beszélek 1882. 413—47. OK. 149. Ua. Orosz beszélek I. Franklin-T. — Költemények prózában (Latkóczy Mihály). 1883. 192 l. Ua. M. Könyvesház 118—9. 1883. 80 l. Ű. f. (Zempléni P. Gyula). 1883. 102 l. Ű. f. (Csöpey László). 1884. 84 l. OK. 172. Újabb kiad. 1897. OK. 433—4. Ua. Orosz beszélek. I. Franklin-T. (Átírta Wildner Ödön) 1921. 180. l. Kis Helikon 4. — Turgényev nihilista dala. FL. 1883. 246. — Az elválhatatlanok. FL. 1883. 202—17. — Milics Klára. A halál után (Adorján Sándor). 1883. 102 l. (Ism. FL. 1883. 88). Ű. f. (Várnai Dániel) 1921. 160 l. Olesó Regény 67. — A puszták Lear királya (Latkóczy Mihály). Orsz. Vil. 1884. — Jergunoff hadnagy. FL. 1885. 83—92. Ű. f. (Ambrozovics Dezső). 1909. MK. 553. — Egy vadász iratai. (Csöpey László) 1885. 616 l. OK. 187. Újabb kiad. 1897. OK. 474—80. Ua. Orosz beszélek III. k. Franklin-T. —

Turgenjeff Iván levelei. Nemzet 1886. 85 l. (Turgenjev Iván összegyűjtött munkái 2.). Újabb kiad. 1892. A M. Nemzet Családi Kvtára 41. — Helena (A bolgár fölkelés előestéjén). 1886. 213 l. (Turgenjev Iván összegyűjtött munkái 3.). Újabb kiad. 1892. A M. Nemzet Családi Kvtára 41. k. — Turgenjev levelei Pissemskyhez. Egyetértés 1887. 95. 97. — Bazaroff (1889). 247 l. Ua. Pallas Kvtár IV. 9. Uaz 1905. 160 l. M. Hírl. Regénytára III. — Apák és fiúk (Ambrozovics Dezső). 1904. 1—210. Klassz. Regtár 10. 2. kiad. uo. (1929) (Ism. L. 1929. 86).

Légyott (Pröhle Vilmos) Törekvés (Sopron). 1891. — A koldus (Ferber Albert). Gömör-Kishont 1892. 7. — A mi embereink (Epi-zód a júniusi napokból). H. 1894. 2. 535—8. — Közöny a halál iránt (Feleki József). FL. 1896. 233. — Az erdőőr (Feleki József). FL. 1896. 249. — Az öödik kerék (Szabóné Nogáll Janka). É. n. (cca 1898) 64 l. MK. 35. — Az elhódított hódító (Zólyomi Elemér). 1900. — Csöndes vidékiek (Szabó Endre). 1902. 96 l. MK. 295. — A kutva. H. 1903. 1. 71—3., 85—8. — A kutya. Rejtelmes történet. 1921. 60 l. — Vadászkirándulás. H. 1903. 2. 761—4., 778—88. — Álom. H. 1904. 1. 6—8., 23—6. — Zúg (Ambrozovics Dezső). 1904. 157 l. Athen Olvasótára XII. 9. — Pietuskov (Ambrozovics Dezső). 1907. 58 l. MK. 490. Újabb kiad. 1927. MK. 1080. — A diadalmas szerelem dala. Jurgenov hadnagy históriája (Ambrozovics Dezső). 1909. 75 l. MK. 553. — A nemes urak fészke. 1919. 64 l. Legjobb Kvek 36. — A pitypalatty (Jaklovsky Dénes). A Hírnök 1924. 187—9. — Faust. Első szerelem. Két elbeszé-

lés (Munkácsy Mihály). Debrecen-Bp., 1926. 156 l. (Ism. L. 1926. 6. sz. 27). — Mumu. Három elbeszélés (Haimann Hugó). Gyoma, 1927. 154 l. Orosz elbeszélők II. (Ism. L. 1927. 213). — Kivégzés. Sánson a párizsi hóhér naplójából (1930). 126 l. Népszava. — Napkelte előtt (Trócsányi Zoltán). 2. kiad. (1931). XXXII. 208 l. Halhatatlan Könyvek.

Színművek. A kegyelemkenyér. Színmű 2 felv. (Barabás Abel) 1902. 79 l. MK. 276 [Bem. a Nemz. Színház, 1902. II. 20]. — *Natália*, vagy: Egy hónap falun. Egy szerelem története [Bem. Nemz. Színház 1927. IX. Ism. Galamb Sándor, Nk. 1927. 2. 821. Felújította a Nemz. Sz. 1933-ban. Ism. Rédey Tivadar, Nk. 1933. 456]. — *Ingven-élő* [A Nemz. Színház a 900-as évek elején adta elő másodkézből való fordításban. Uo. 1933-ban felújították Trócsányi Zoltán fordításában. Ism. Rédey Tivadar, Nk. 1933. 839].

Ambrozovics Dezső: T. I. Egyetértés 1890. 298. — Ambrus Zoltán: T. emléke. J. 1903. 34. — Auerbach Turgenyevről. P. Napló 1877. 88. — Berényi László: T. és kora. Az író halálának félszázados évfordulója. Bp. Szle 1933. 231. k. 368—76. — Berényi László: T. halálának félszázados évfordulója. V. 1933. 25. — Beöthy Zsolt: T. új regénye (Tavaszi áramlatok). FL. 1872. 198. — Bognár Vilma: Viardotnál Turgenyevvel. Bp. Hírl. 1883. 243—4. — Bonkáló Sándor: T. (Halálának 50-ik évfordulója). Kat. Szle 1933. 2. 281—7. — B. O.: A nők költője (T.). Egyetértés 1900. 135. — Csonev László: T. I. 1818—1883. VU. 1883. 36. (arck.). — Csonev László: T. és az orosz sajtó. VU. 1883. 38. — Daudet Alfonz: T. P. Hírl. 1883. 308. 10. — Daudet, Goncourt és Zola Turgenyevről. FL.

1893. 315. — Emlékezés T. I. családjára (Csopcy László). *Nemzet* 1884–85. — Endrődi Sándor: T. (O. Glagau: Die russische Literatur u. I. Turgenjew, Berlin 1872. c. műve alapján.) *FL.* 1872. 183. — Fekete Gyula (Nagyiványi): T. Egyetértés 1911. 75. — Halász Gábor: T. M. Csillag 1943. 1. 31–4. — Haksch Sándor: A három T. Pozsonyvidéki Lapok 1879. 123. s. köv. sz. — Huszár Imre: Verescsagin Turgenyevről. *Bp. Hírl.* 1885. 309. — Irmei: „Köd”. T. I. legújabb regénye. *FL.* 1867. 254. — Jancsó Benedek: T. a szerelemről. *Arad és Vid.* 1886. 95. — Jancsó Benedek: T. az orosz külpolitikáról (Leveleiből). *FL.* 1887. 20. — Jancsó Benedek: T. I. Kisf. Társ. Évl. 22. k. 204–37. — Két nagy orosz (T. és Tolsztoj). *Egyetértés* 1892. 124. — Lasz Samu: T. utolsó műve. *Sopron* 1883. évf. — Mannheimer Gyula: T. opera-szövege. *FL.* 1883. 235. — Merezkovszkij: T. Örök utitársaink, 278–89. — Miller–Fülöp René: Gonesarov plágium-vádja T. és Flaubert ellen. *Ny.* 1925. 3. 217–27. — Podhradszky Lajos: T. Zólyom 1891. 55 l. — Schmidt Julián: T. I. (Lányi). *Esztergom* 1879. 1. s. köv. sz. — Szabó Endre: Tolsztoj és T. H. 1906. 49. — Szana Tamás: T. Kosszorú 1882. 152–65. — Szana Tamás: T. I. *Nemzet* 1883. 247. — Szémán István: T. és a „Költemények prózában”. *Kat. Szle* 1924. 402–17. — T. otthon. *FL.* 1876. 193. — Turgenyev Ivánnál. *P. Napló* 1876. 216. — T. legújabb regénye. *A Hon.* 1877. 64. *P. Napló* 1877. 65. — Turgenyev Iván. *Életrajz.* *Erd. Figyelő* 1879. 3. s. köv. sz. — T. I. s a nihilisták. *P. Hírl.* 1880. 254. *P. Napló* 1883. 261. — T. I. utolsó pillanatai. *Mescserszky herceg* után. *P. Napló* 1883. 261. — T. *FL.* 1883. 208. — T. I. (Nekrológ). *P. Hírl.*, *Bp. Hírl.* 1883. 246. *P. Napló* 1883. 245. *Magyarorsz. és Nagyvilág* 1883. 38 (arck.) — T. nőalakjai. *P. Napló* 1884. 350. — T. mint drámaíró. *P. Napló* 1884. 355. — T. és Zola. *Nemzet* 1884. 355. — T. I. életéből.

Nemzet 1885. 148. — T. anyja. *P. Napló* 1885. 169. — T. Győri Közl. 1891. 12. — T. anyja. *Bp. H.* 1893. 243. — T. (Goncourt testvérek naplójából). *Bp. H.* 1898. 192 — T. I. Sz. Irodalmi arckép. *MS.* IX. 407–17. — Tutsek Anna: Tavasz hullámok. *FL.* 1884. 208–9. — Voinovich Géza: T. (Apák és fiúk című kötet bev. tanulmánya. I–VIII. l. *Klassz. Regtár.*) — Zabel Eugen: I. T. Eine literarische Studie. *Ism. Bp. Szle* 1884. 38. k. 416–29.

TYICHONOV Sz. N. Az örök hajszá. *OD.* 235–66. — A katona elmegey. *OKA.* 1

TYUCSEV I. F. A Duna partján (Győri Károly). *Bp. Szle* 1908. 134. k. 446. — Júliusban. *Könnyek.* Éjjeli szél. Éjszaka. Őszi est. Éji zivatar előtt. *Silentium.* Őszi verőfény. *Csatatéren.* *Orosz föld.* *OKA.* 160–4.

VÉNEVETINOV D. VI. A költő és barátja. (Máthé Miklós). *M. Áll.* 1893. 244. *ÉF.* 23.

VÉRÉSZAJEV V. Egy orosz vallomásai (Zigány Árpád). 1902. 250 l.

VJÁZEMSZKIJ A. P. hg. *Könnyek* (Feleki Sándor). *P. Napló* 1891. 135. Székesfeh. és *Vid.* 1891. 62. — Az élet múltandósága (Máthé M.). *ÉF.* 30. *Nagyszöllősi Hírl.* 1902. 2. — Est, *Esti csillag.* *OKA.* 46–7.

VOJNOVA A. J. Ural tröszt. 1943 (*Ism. Vigilia* 1943. 394).

VONLIARLIARSKIJ. A delnő. *Reg.* (Sárváry Elek). *Szépirod. Közl.* 1859. 27–42. Önállóan is *Debrecen* 1860. 217 l.

VOVCSOK MARKO (Makovics Mária). Végzetes házasság. *FL.* 1871. 24–44.

VORONSKIJ. A cár parancsa (Máthé M.). *M. Áll.* 1894. 264. *ÉF.* 107.

VRONKOV OSZIP. Szentpé-
tervár című színművét bemutatta a
M. Színház 1935-ben (Ism. Rédey
Tivadar, Nk. 1935. 341).

ZAJCEV B. K. Az asszonyok
csillaga (Házsongárdy Gábor).
1930. 192 l. Kék Regények.

ZAKLINSZKIJ. Feleségem sír-
ján (Máthé M.). ÉF. 70.

ZOSCSENKO M. Három rajz
(Tolvajok. Gyenge csomagolás.
Krizis). OD. 267—80.

ZSÉMCSUZNÍKOV A. M.
Miért? (Szabó Endre). FL. 1894.
129.

ZSUKOVSZKIJ A. V. A költő
(Máthé M.). ÉF. 37. — Rózsák
(Máthé M.). ÉF. 122. Zemplén
1903. 152. — Virág (Máthé M.).
ÉF. 111. Nagyszőlősi Hírl. 1909.
8. — Frankhon négy fia (Máthé
M.). ÉF. 40. Gör. Kat. Szle 1915.

35. — Látomás. Emlékezés. Az el-
hunyt Puskin fölött. OKA 32—3.

NÉVTELEN SZERZŐKTŐL
EREDŐ FORDÍTÁSOK. Cserkesz
leány. Orosz novella (Krizsa Já-
nos). Nemz. Társalkodó 1841. —
Hordenszki Konstantin. Beszély
(Krizsa János). Uo. — A macska.
Orosz beszély (Brassai Sámuel). A
Magyar Nép Könyve. Szerk.
Csengery Antal és Kemény Zsig-
mond. 1856. — Annuska. Orosz be-
szély (Reviczky Szevér). Nefejejts
1859. 6—10. — Az arcképfestő.
Orosz beszély. A „Revue britan-
nique“ után (T. D.). Koszorú 1864.
II. 16—7. — Hiúság vására. Orosz-
ból (Bokor József). FL. 1885. 187.
— Virágcsokor. Oszlávból (Máthé
M.). ÉF. 45. — Orosz egyházi ének
sz. Miklósról (Máthé M.). ÉF. 81.
— Manfréd és Gugos. Orosz erede-
tiből. J. 1905. 19. sz. 17—26.

3.

IRODALOMTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK,

TANULMÁNYOK, ÖSSZEFOGLALÁSOK

Ábrányi Emil: Az orosz iro-
dalomról. FL. 1868. 16., 24. — Ábrá-
nyi Kornél ifj.: Kozák népkölté-
setről. Magy. és a N. Világ 1869.
40—41. — Az orosz literatura hala-
dása és jelen álláspontja (Bulgarin
után). Haszn. Mulatságok 1836. I.
325—8. — Az orosz hírlapirodalom.
Koszorú 1863. I. 14. 332. — Az
orosz színirodalomról. Figyelő 1874.
IV. 19. — Az orosz színirodalom.
Az „Edinburgh Rewiew“ után.
Reform. 1874. 123., 125—30. — Az
„első“ orosz tárcaíró. FL. 1883.
114 (Bulgarin Tádéről). — Az
orosz cenzúra. P. Napló 1881. 182.
— Az orosz irodalom bölcsőke. P.
Napló 1883. 202—3. — Az orosz
színpadművészet nagy háromsága.
Sztaniszlavoszki, Meyerhold, Tai-

roff. L. 1927. 26—8. — Az orosz
komédia. L. 1927. 28—30. — A
kettészakadt orosz irodalom. L.
1927. 421—5. — Az új-orosz iro-
dalom témaköre. L. 1935. 87—90. —
Az Új-Oroszország magyar írói. L.
1935. 114—7. — A negyvenéves
orosz művész-színház. K. 1938.
1068—9.

Benedek Károly: Orosz irodalom
a háború alatt. Világ 1915. 277. —
Berényi László: A száműzött orosz
irodalom. V. 1932. 7. — Bodor Cor-
nélia: Az orosz regény fejlődése.
Nagyvárad Hírl. 1893. 22. Szigli-
geti Társ. Évk. I. 1896. 109—18. —
Bonkáló Sándor: A jobbágy az
orosz irodalomban. Bp. Szle 1914.
157 k. 229—44. — Bonkáló Sándor:
Nagy Péter cár és kora az orosz

szépirodalomban. Bp. Szle 1924. 197. k. 268—84. — Bonkáló Sándor: Az orosz irodalom története (1925). 414 l. Athen Uo. (1926). 2 k. 203., 210. Élet és Tudomány 13—14. Uo. (1931). 2 k. Az Athen. Olcsó Ismeretterjesztő Könyvei. (Ism. Laziczus Gyula. Ny. 1926. 2. 153—5. Moravcsik Gyula. Nk. 1926. 2. 578—80). — Bonkáló Sándor: Az orosz messziánizmus. Ny. 1925. 1. 373—82. — Bonkáló Sándor: Az orosz emigráns-irodalom. Ny. 1925. 3. 450—3. — Bonkáló Sándor: Az orosz irodalom 1917-től napjainkig. Bp. Szle 1927. 206. k. 194—230. — Bonkáló Sándor: Képek a szovjetorosz irodalmi életből. Kat. Szle 1931. 676—86. 1932. 1. 357—62. — Bonkáló Sándor: Az orosz népdráma. Bp. Szle 1932. 225. k. 268—89. — Braun Soma: Az új orosz regény. K. 1926. 279—89. — Brückner Sándor: Oroszok (irodalma) Egyet. Irodalomtört. Szerk. Heinrich Gusztáv. 1911. IV. k. 389—458.

Courrier: A történeti dráma a legújabb orosz irodalomban (Huszár Imre). Családi Kör 1877. 1. — Cselingárián Jakab: A modern orosz irodalom. MS. 21. k. 1127—36. — Cs. L.: Orosz élet és irodalom köréből. Nemzet 1884. 345.

E. B.: Az új Oroszország elbeszélő művészete. K. 1929. 154—5.

Faludi Iván: Az orosz színpad forradalma. Nk. (Kvár) 1921. 2. 1052—56. — Faludi Iván: Mi a színház? Jevrejnov Nikoláj orosz rendező módszere alapján gyermekek számára. Berlin 1926. 61 l. Vöggengreiter. — Faludi Iván: Miért nincs orosz dráma? K. 1930. 63—6. — Fábry Zoltán: Új orosz regények. K. 1930. 909—11. — Fekete Soma: Az orosz irodalom története. Tudománytár XI. k. 1842.

308—19., 341—9 (Bulgarin után az Ausland 1840. 175—9. sz. alapján). — Fincicky Mihály: Az orosz költészet. Figyelő 1871. 1. 24. sz. 282—5. — Fligl József: Az orosz sajtóról. Orsz.-Világ 1915. 5.

Győri—Juhász Jenő: (Az orosz lírai költészet). Orosz költők antológiája (1945) bev. I—VI. l.

Hamvas Béla: Új orosz regények. Ny. 1932. 1. 603—6. Hegedüs Sándor: A Wladimir-mondakör. FL. 1874. 167—8.

Ihnatkó György: Az orosz időszaki sajtó. FL. 1869. 12. — Ihnatkó György: Lomonosovtól Miklós cárig (Orosz irodalmi vázlatok). FL. 1869. 101. — Ihnatkó György: Az orosz irodalomból. Némely mozzanatok Lomonosov-korától Miklós cárig. P. Napló 1870. 3. — Jakab Antal: Az orosz élet szovjet írók szemével. Hitel 1944. 130—42. — Jancsó Benedek: Orosz irodalmi állapotok. Alf. Képes Újság 1887. 5.

K. K.: Az új orosz irodalom varjudása. L. 1935. 52—4. — K. M.: A húszéves újorosz irodalom. K. 1937. 1060—62. — K-s M-n: Hogy becsülik meg a poétákat Oroszországban? Ústökös 1877. jún. 17. — Kazinczy Gábor: Orosz literatura. Tudománytár 1842. VI. k. 41—3. — Kazinczy Gábor: Pillantás az orosz irodalom történetére. Newerow után. Tudománytár 1843. VII. k. 41—9. — Kobilinski—Ellis L.: Bűn, bánat, megváltás a nagy orosz irodalomban (Göbl Alajos) V. 1938. 20. — Kosztolányi Dezső: Orosz színészek. Ny. 1925. 1. 618—9. — Krajnyák E.: Az orosz irodalomtörténet újkora. M. Szle 1903. 41—4.

Lakatos Imre: Orosz misztika és európai szellem. EH. 1928. 15—20. — Latkóczy Mihály: Orosz sajtó-

viszonyok. Függetl. Hírl. 1880. 156.
— Laziczius Gyula: Az orosz irodalom bölcséletének próbája. Ny. 1927. 1. 104—6. — Laziczius Gyula: Modern oroszok. Ny. 1928. 2. 840 l.

Medve Imre: Az orosz színiirodalom. Bodenstedt Frigyes után. Sörgöny 1861. 270., 274., 276., 278.
— Méliusz József: Egy németnyelvű orosz szatiragyűjtemény. K. 1940. 806—7. — Molnár István: Az orosz népdal. Debreceni Képes Kalendárium 1912. 32—8. — Munkácsy Mihály: A mai orosz irodalom orosz megvilágításban. Nk. 1931. 505—10 (Ehrenburg Ilja tanulmányának ism.).

Nagy Iván: Belinszki és az orosz irodalom aranykora. Bp. Szle 1930. 219. k. 200—30., 398—414. — Némethy Viktor: A mai Oroszország kritikusai. K. 1931. 830—1.

Orelyovszky Katkov, a moszkvai „Vjedomsti“ szerkesztője. Ellenőr 1882. 110. — Orosz literatura. Tudománytár 1837. 1. 271—2., 387—8 (Blätter f. literar. Unterh. 1837. jún. és jul. sz. után). — Oroszhon irodalma. Új M. Múzeum 1858. 1. 107. — Orosz színműírókról. Reform 1871. 299. — Orosz irodalom. Figyelő 1873. 3. 38. — Orosz írók és journalisták. FL. 1877. 226. — Oroszország hírlapirodalma. P. Hírl. 1883. 17. — Oroszország hírlapjairól. Egyetértés 1890. 333.

Petrássevich Géza: Az orosz irodalom és fordításaink. M. Szle 1899. 49. — Piatkovszki Sándor: Az orosz sajtószabadságról. MS. 21. k. 1145—50. — Pintér Ákos: Orosz színházi élet. J. 1903. 10. sz. 43—6. — Piscator Erwin: A mai orosz színház. K. 1934. 662—6. — Podhradszky Lajos: Orosz hírlapirodalom a múlt században. FL. 1894. 111. — Podhradszky Lajos:

Orosz népköltészet a XVII. században. FL. 1894. 333. — Podhradszky Lajos: Bevezetés az orosz irodalom 18. századbéli történetébe. Besztercebánya 1896. 84 l. — Podhradszky Lajos: Bevezetés az orosz irodalom X—XVII. századbéli történetébe. Besztercebánya 1898. — Podhradszky Lajos: Az orosz irodalom története (Kéziratban maradt. Vö. Szinnyei: MI. X. 1287).

Reviczky Szevér: Orosz irodalomtörténeti vázlat. Bp. Hírl. 1859. 174. — Reviczky Szevér: Az orosz regényirodalom legújabb iránya s Pisemski művei. Bp. Hírl. 1860. 183—4.

S. K.: Költőink és az oroszok. Ellenőr 1877. 175. — S-y, S-r: Irodalmi élet Oroszországban e század második felében. M. Szle 1896. 13—16. — Sajtó Oroszországban. A Hon 1878. 234. — Sajtó és cenzúra Oroszországban. Egyetértés 1881. 138. — Salamon Ferenc: Az orosz irodalomról. Bp. Hírl. 1856. 20., 23. — Salamon Ferenc: Az időszaki sajtó Oroszországban. Deleveau után. Bp. Hírl. 1856. 33.

Szabó Cirill: Orosz irodalomtörténeti vázlatok (Az 1860-as években. L. Szinnyei MI. XIII. 172). — Szabó Endre: Képek az orosz irodalomról. Ny. 1922. 1. 942—67. — Szeghy Miklós: Az újabb orosz irodalom. Bp. Szle 1867. 8. k. 229—68. — Szekrényessy Kálmán: Az orosz politikai hírlapirodalom. Magyarország 1880. 153—4. — Széman István: Az újabb orosz irodalom, a régibb irodalom történetének vázlatával. 1926. 211 l. Szent István Könyvek 38 (Ism. Kat. Szle 1925. 574. Bonkáló Sándor, Bp. Szle 1928. 208. k. 149—60). — Széman István: Mozaikok az orosz forradalom költészetéből. Kat. Szle

1927. 65—78. — Szémán I.: Az orosz élet s az orosz irodalom legfőbb problémája. Kat. Szle 1930. 961—76. — Szémán I.: Az orosz emigráció és irodalma. Kat. Szle 1933. 2. 321—32. — Szeremley László: Az orosz emigráció felmorzsolódása. K. 1940. 683—4 (Az emigráns írókról). — Szerényi: Pillantás az orosz literaturára. Figyelmező 1838. 36.

Tersánszky J. Jenő: Jushnij Kék Madár kabaré. Ny. 1935. 2. 62. — Toldy Ferenc: A moszkai literatura jelen állapota. Tudománytár IV. k. 1834. 65—72 (Bibliothèque Universelle 1829. évf. alapján).

Valkó László: Milyen az orosz színház-művészet? A Hirnök 1928. 255—7. — Vásárhelyi József: Az

orosz regény és az orosz jellem. Prot. Szle 1916. 60—9. — Vita Zsigmond: A mai orosz irodalom. EH. 1936. 131—5. — Vodicska Imre: Az orosz írók és a forradalom (Száz év az orosz irodalomból). Alkotmány 1918. 64. — Vogüé E. M. de: Az orosz regény. Franciából (Huszár Imre). 1908. 2 k. 253. 224. M. Tud. Akadémia.

Wildner Ödön: Az orosz társadalmi regényről. Huszadik Század 1900. 277—86.

X.: Az új orosz irodalom, EH. 1929. 2. 656.

Zilahy Imre: Ukrania költészete. Korunk Tárcája 1865. 36. — Zsathkovics Kálmán: A kis-orosz irodalom történetének rövid vázlata. M. Szle 1900. 26.

NEVMUTATÓ

Abonyi Árpád	33	Balogh Pál, Galánthai		Bokor József	113
Acsády Ignác	25	66		Bolgár Imre	82
Adorján Sándor	110	Balogh Zoltán	16	Bolyai Zoltán	101, 102
Ady Endre	10, 17, 59, 61, 106	Barabás Ábel	79, 98, 111	Bonkáló Sándor	58, 63, 91, 96, 104, 105, 113, 114
Akantisz Viktor	76	Barabás Lóránd	84	Borsodi Vilmos	106
Almási (Csopey) László	22, 39, 57, 74, 81, 85, 90, 99, 100, 104, 110	Baráth Sándor	98	Bócz Károly	110
Ambrozovics Dezső	57, 74, 76, 77, 78, 85, 86, 87, 89, 92, 95, 96, 97, 98, 100, 101, 102, 103, 104, 110, 111	Barcza József, Molnár-né	94	Bókay János	59, 77
Anka János	101	Barta Irén	105	Brandes	41
Arany János	5, 7, 14, 15, 16, 19, 21, 22, 24, 25, 28, 29, 30, 37, 56, 59, 68, 85, 102	Barta Sándor	85	Brankovics György	104
Arany László	13, 14, 19, 20, 22, 56, 91, 92, 93, 99	Bartha Miklós	35	Brassai Sámuel	32, 56, 102, 113
Asbóth Oszkár	57, 95, 110	Baty Gaston	45	Brjusszov J. V.	55, 77
Abrányi Emil	17, 90, 113	Bábelj	55, 77	Bródy Sándor	39, 49, 57, 61, 76
Abrányi Kornél	113	Bálint Gábor	64	Brückner Sándor	62, 114
Áchmatova A. A.	75	Bálint Lajos	91	Bulgárin Tade	7, 113, 114
Ádám Zsuzsa	43	Bálint Zoltán	106	Bunyin A. J.	53, 54, 77
Ákszák Sz. J.	75	Bálint Gyula	97	Byron	10, 14, 15, 18
Áldánov	54, 75	Bálmont D. K.	77	Chemelensky	78
Ámfiteátróv A.	75	Báráncevicz Sz. K.	77	Chomjakov	78
Andrejev Leonid	51, 53, 75-76	Bárátynszkij A. J.	77	Csajkovszky P.	99
Annenszkij F. J.	76	Bárczy Geyza	92	Csathó Kálmán	12
Ápuktyin N. A.	76	Bárd Imre	87	Csehov A. P.	34, 50-51, 53, 60, 68, 73, 78-80
Árcübasev	51, 53, 60, 76-77	Bársony István	35	Cselingarián Jakab	68, 114
Ávgyejenkó A.	77	Bátjuskov N. K.	77	Cserényi Imre I. Zilahy Kiss Imre alatt	
Ávjércsenko A.	53, 54, 77	Bebutova Olga	77	Csernisevskij N. G.	80
Ávilova A. L.	77	Beczassy Judit	50	Csima Jenő	94
Ávszjejenko G. V.	77	Belinszki M.	77, 115	Csujmína M. Olga	66, 68
Babits Mihály	12, 41	Benámy Sándor	101	Csomori Béla	101
Bajomi Endre	77	Benedek Marcell	58, 76, 94	Csopey (Almási) László	22, 39, 57, 74, 81, 85, 90, 99, 100, 104, 110
Balázs Frigyes	27, 56, 109	Benedek Marcellné	94	Csukási József	33, 102
Balla Mihály	79, 91	Beöthy Zsolt	33, 34, 57, 102	Csukási Józsefné	110
Balogh Edgár	84	Berczik Árpád	68	Czóbel Ernő	75
		Berényi László	76, 77, 78, 79, 80, 90, 96, 113	Czuczor G.	68
		Beszkid István	91, 95	Czvetájeva I. M.	80
		Bérczy Károly	10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 22, 26, 30, 52, 56, 57, 58, 99	Damó József	88
		Biró Bertalan	102	Darvas Sándor	77
		Biró Lajos	45, 61, 76	Dánilevskij G. P.	80
		Bjednij D.	77		
		Bjelij A.	55, 77		
		Blok A.	51, 77		
		Bodenstedt Fr.	5, 11, 12, 13, 19, 52, 99, 115		

Dávidov V. D.	80	Gaál Sándor	36	Hangay Sándor	54
Delvig A. A.	80	Gatkina Jekaterina	102	Haraszi Gyula	39
De Mogila Bilevicz		Gálicin D.	85	Harmath Lujza	104, 105
Franciska	102	Gárdonyi Géza	42, 47, 48, 49	Hatvany Lajos	13
Dér Iván	82	Gárdos Mária	84	Havas András Károly	19, 59, 77, 87, 93
Dévald László	80	Gársin V. M.	51, 85	Havas József	88, 94
Dickens	33, 36, 60	Gellért Hugó	58, 74, 75, 87, 88, 91, 102, 106	Hazai Hugó	88
Diedickij	80	Gerő Attila	95	Házsongárdy Gábor	77, 90, 95, 113
Dimitrijevi J. I.	80	Gládkov	85	Hegedűs Pál	105
Djersávin R. G.	52, 80, 81	Gnyevis P. P.	85	Heine	34, 60
Dobrolyubov M. A.	81	Goda Géza	79	Heinrich Gusztáv	62
Donáth Leó	94	Goethe	69	Helmezy József	104
Dorosenko P.	81	Gogoly	6, 9, 21-25, 26, 29, 30, 32, 34, 53, 56, 57, 58, 60, 73, 85-86	Helmuzi József	102
Dosztoevskij	4, 21, 32, 37-45, 46, 49, 50, 53, 55, 57, 58, 59, 62, 73, 81-84	Goleniscsev-Kutuzov A.	86	Henckel W.	41
Dömötör János	109	Golosoff	86	Herczeg Ferenc	41, 48
Drégely Gábor	99	Goncourt-testvérek	26	Hevesi Sándor	23, 24, 86
Druzsinn A. V.	84	Goncsárov I. A.	31, 50, 86	Heyse	41
Dsida Jenő	13, 57, 97	Gorkij Maxim	37, 49-50, 53, 58, 60, 69, 70, 73, 86-88	Hjalmár Meidel	45
Dumas	60	Gorodjczkij M. Sz.	88	Homicskó Jenő	85
Dymov Ossip J.	84	Gozsdu Elek	31, 33	Homonnai R. Márton	91
Ehrenburg Ilja	55, 84	Góth Sándor	48	Honti Rezső	13, 59, 75, 79, 100, 103
Emődy Ilona	92	Görög Imre	59, 80, 34, 103, 106, 110	Horváth Béla	89, 90
Endrédi Sándor	17	Greguss Gyula	28, 109	Horváth László	85
Eötvös József	11	Grossmann L.	88	Horváth László, Pálóczi	104
Erdélyi Jenő	91	Guiraud	106	Hönigschmied Oszkár	94
Erdélyi Károly	80	Gumiljov Sz. N.	88	Hubay Jenő	48, 65
Erdélyi Zoltán	17	Gvadányi József	7	Hudák Julia	76
Faber Oszkár	87	Gyagyovszky Emil	75, 87	Hugó Viktor	60
Falk Zs.	18, 93	Gyene Gusztáv	91	Huszár Imre	90, 96
Faludi Iván	82, 105, 114	Gyergyai Albert	12	Ignotus	12
Faragó Andor	87	Gyimesi Gyula	76, 77	Ihnatkó György	26, 114
Faragó János	78	György Aladár	23, 57, 85	Ilf I.	88, 89, L. Petrov
Faragó Pál	79	Győri-Juhász Jenő	10, 13, 18, 20, 52-53, 57, 74, 81, 114	Illyés Gyula	13, 20, 55, 57, 91, 92, 97, 102
Fáy J. Béla	81	Győri Károly	57, 95, 97, 98, 112	Ilsvai Hugó	87, 104
Fedin K.	84	Gyulai Pál	11, 13, 15, 16, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 38, 46, 56, 59, 60, 68, 93	Inber M. V.	89
Fejes István	16, 17	Haimann Hugó	58, 74, 85, 90, 91, 93, 96, 97, 100, 101, 103, 105, 106, 111	Irving Washington	33
Fekete Soma	7, 100, 114	Hajdu Miklós	86	Isaák Márta	87
Feleki József	111	Halmay András	84	Iván Imre	79, 105
Feleki Sándor	57, 77, 92, 93, 95, 96, 97, 98, 112			Ivánfi Jenő	80
Ferber Albert	111			Ivánov Vj.	89
Ferencz József	11, 69			Ivánov Vsz.	55, 89
Ferenczi Zoltán	36			Iványi Ödön	42
Fet A. A.	51, 84			Jablonkay Géza	74, 96
Fincicki Mihály	57, 93, 95, 99, 102, 109, 110, 114			Jaklovsky Dénes	79, 82, 85, 90, 100, 101, 105, 111
Fiók Károly	95			Jáblonovszkij	89
Flaubert	26			Jákszákov V.	89
Fofanov M. K.	52, 84, 85			Jászinszki I.	89
Földi Mihály	42, 43, 44			Jávárov P.	89
Füredi F. Gusztáv	105			Jázykov M. N.	89
				Jefremow Jakov	76
				Jeszényin A. Sz.	89

Jevgov	89	Krylov A.	7, 52, 90	Mesov	64
Jezsov N.	89	Krysinska M.	91	Méliusz József	115
Jób Dániel	79, 80	Kukolnik N. V.	91	Mikes Kelemen	105
Jókai 10, 17, 57, 67, 68, 69, 99		Kún Pál	80	Mikes Lajos	96
Juskevics Sz. Sz.	89	Kuncz Aladár	44	Mikszáth Kálmán 25, 33, 41, 68	
Justh Zsigmond 33, 36, 47		Kunsági	109	Minszkij M. N.	94
Juzsin I.	89	Kuprin I. A.	53, 91	Mokronoszov E.	69
Kaczér Vilmos	101	Kutuzov A. A.	91	Molière	71
Karafiáth Jenő	92, 98	Kuzmin Á. M.	54, 91	Molnár Ferenc	69
Kassák Lajos	49	Ladislav Dömötör	105	Mordovcev D. L.	94
Katona Fedor	103	Lakatos Imre	114	Morvay Gyula	77, 90
Kazinczy Gábor 89, 56, 99, 114		Lakatos Péter Pál	96	Morvai István	94
Kálnoki Izidor	88	Latkóczy Mihály	110, 114	Móricz Zsigmond 42, 43, 48	
Kápria A. J.	89	Lavigne E.	31	Munkácsy Mihály (festő) 26	
Kárármzin N. M.	89	Laziciusz Gyula	115	Munkácsy Mihály 59, 82, 96, 105, 110, 111, 115	
Karázin N. N.	89	Lámánszkij V.	67	Muraching B. A.	67
Károlina Pávlova	89	Lendvai István	87	Nagy Ignác	60
Károly József 75, 103		Lengyel Géza	91	Nagy Imre	77, 105
Kátájev V.	55, 89	Leonov L.	91	Nagy István	43
Kázin V. V.	90	Leontov Leonid	55	Nagy Iván 40, 103, 115	
Kemény Aladár 86, 87		Leontyev K. N.	91	Nagy Sándor	105
Kirillov VI. T.	90	Lermontov 5, 9, 17, 18—20, 22, 24, 26, 27, 30, 51, 52, 53, 56, 59, 60, 62, 73, 91—93		Naumov N.	95
Kiss Dezső 23, 59, 81, 82, 84, 85, 86, 89, 94, 110		Letneff P.	93	Nádszon J. Sz.	94
Kiss József	60	Lóderer Ábrahám	105	Nemirovics—Dáncsenkó J. VI.	95
Klujev A. N.	90	Liszt Ferenc	65, 67	Németh Andor	106
Kochánovszkaja	90	Ljeszkov N. Sz.	93	Nikitin Sz. I.	51, 95
Kolczov V. A.	51, 90	Ljubov Szt.	93	Nil (Dapsy Gizella)	82
Kollár Ferenc 59, 87, 88		Lomonoszov M. V.	93	Nogáll Janka, Szabó-né	111
Konstantin K.	90	Lugov A. A.	93	Novics	66
Korda Imre	102	Madách Imre	11, 69	Nyekrászov Á. N. 51, 52, 66, 95, 96	
Korilov E.	90	Madzsar Gusztáv	97	Nyejjerov A. Sz.	96
Korniss Aranka	88	Magyar László	68	Odojevskij A.	96
Korolenko V. 51, 90		Maierova Tatjana	80	Ogárjov P. N.	96
Kosztolányi Dezső 20, 47, 57, 69, 77, 80, 84, 85, 91, 95, 102, 114		Makai Imre	88	Ognyev N.	96
Kosztolányi Géza	104	Makzilov N. G.	67	Okulov A.	96
Kovalevszka Sz.	90	Malonyai János	99	Oljesa J.	96
Kovalik János	90	Mayr Aurél	12	Orelyovszky Katkov	115
Kozlov	7	Mácsa János	87	Oszipov A. A.	96
Kozubovszky	31	Májákovszkij VI.	93	Osztrovszkij A. N.	96
Kölcsey F.	68	Májkov N. A.	51, 93	Ozárkevics	96
Kövért Ilma	87, 90	Mándelstein E. O.	93	Pajzs Elemér 59, 76, 77, 83	
Kóhalmy Béla	59	Márai Sándor	43	Pallós Margit	87
Kőrösi Gyula	88	Márkevics B. M.	93	Pap József	77
Kráseninikov N. A.	90	Márlinszkij A. Besztu-zsev A.)	95	Pataky Antal	110
Kráseninnikovoij Z.	69	Máthé Miklós 52, 57, 74, 78, 80, 81, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 97, 98, 101, 112, 113		Pausztrovskij K.	96
Krásnov P. N.	90	Mátray Sándor	45	Pál János	88
Krécsétov Sz.	90	Merezkovszkij Sz. D.	53, 54, 58, 93	Pásztornák L. B.	96
Krésztovszkij V. L.	90	Merezkovszkijné	94	Pásztor Árpád	106
Kriza János 8, 56, 95, 113		Mescserszky VI. P.	94	Pásztor János	85
Krjukov F.	90				

Pávlov N.	96	Róna István	76, 37, 91	Szabó Imre	77, 84, 93, 96, 103
Pázmány Z.	98	Rónay György	110	Szabó Károly	20, 57, 91, 92, 98, 103
Peczerszkij A.	51, 96	Rosztocsin F. V.	101	Szalay László	67
Pereluginoj A. B.	67	Rózsa Miklós	105	Szana Tamás	60
Petelei István	25, 32, 33, 34, 49	Rózsahegyi Zoltán	106	Szákmárin V.	101
Peterdi István	59, 70, 77, 79, 91, 105	Ruby Miroszláv	18, 93	Száltýkov--Scsedrin M.	9, 51, 101, 102
Pethő Dénes	26	Ryléjev Fj. K.	51, 101	Szántó Frigyesné	79
Petőfi	18, 51, 35, 66, 67, 69	Safáry Ferenc	103, 104	Szántó György	55
Petroff A.	64	Salamon Ferenc	61, 115	Szász Béla	95
Petropávloszkij N.	96	Sarapov Szergej	65, 68	Szász József	79
Petrov J. 96. L. If. alatt		Sas Ignác	87	Szász Károly	57, 91, 92, 99
Pilnyák B.	55, 96	Sasvári Ármin	80, 93	Százonov Sz. D.	102
Pintér Akos	69, 80, 115	Sáfrány Károly	77, 81	Szeberényi Lajos	95, 100, 102
Piroska Károly	75, 84	Sálov	101	Szentkirályi Albert	23, 46, 57, 86, 103
Piscsevics	96	Sándor Pál	42	Szerb Antal	21
Plescsejev A. N.	96	Sárközy György	59, 89	Szergéjev-Censzkij Sz.	102
Podhradszky Lajos	62, 95, 115	Sárváry Elek	27, 90, 96, 109, 112	Széjfullina Lidia	55, 102
Pogány József	87	Schmidt József	94	Székely Dávid	87
Polevoj N.	96	Schmidt Julián	41, 67	Székely József	19
Poljezsájev J. A.	96	Schmitt Jenő	105	Szémán István	63, 74, 85, 89, 91, 93, 94, 95, 102, 115, 116
Polonszkij P. J.	96	Schopenhauer	34	Szénkovszkij O. J.	102
Popel	96	Schott Vilmos	19	Szépfoludi	109
Potápenkó I. N.	34, 51, 96, 97	Schöner Dezső	106	Széverjányin V. I.	102
Prager Imre	84	Schöpflin Aladár	54	Szigethy-Szalay Erzsé	93
Prisvin M. M.	97	Schöpylin Aladár	54	Szigeti József	23
Pröhle Vilmos	111	Sebestyén Ede	80, 94	Szillágyi Géza	41
Puskin A. Sz. 5, 7, 9—18, 19, 22, 26, 27, 34, 51, 52, 53, 57, 58, 59, 60, 62, 66, 67, 73, 97—100		Sebestyén Károlyné	94	Szini Gyula	106
Puskin N.	101	Selonszkij N. N.	101	Szinnyei Ferenc	70
Radó Antal	20, 57, 90, 91, 92, 98	Sémenkov O. J.	101	Szitnyai Zoltán	43
Radvánszky Béla	109	Sévcsenko T. G.	101	Szjevercev	102
Razmadre A.	67	Shakespeare	39, 40, 71	Szlucsevskij K. K.	102
Ráfálovics	101	Sima Elemér	81	Szologub K. Fj.	102
Rákosi Viktor	12, 41, 57, 109	Simay János	95	Szologub V. L.	15, 21, 22, 30, 32, 33, 56, 102
Reviczky Gyula	17, 34	Simon Géza	106	Szolovejesik S.	102
Reviczky Szevér	61, 113, 115	Simó Gyula	81	Szolovjov L.	102
Rémiszov A. M.	53, 54, 101	Sipos Ernő	76	Szolovjov Sz. VI.	102
Révész Béla	36	Sméljov I. Sz.	54, 101	Szolovjov Sz. Vsz.	102
Révész Ernő	90	Solochov M.	101	Szoszulja J.	102, 103
Réz Lola, Kosáryné	102	Somló Sándor	17	Sztipics Lázár	90
Riedl Frigyes	29	Somogyi Ede	104	Sztripszky Hádor	20, 93, 95, 101
Riedl Szende	95	Somogyi Gyula	45	Szurán Renée	101
Roboz Andor	77	Spóner Andor	95, 103	Szűry Dénes	110
Rodionov J.	101	Stepniák	101	Szűts Jenő	98
Rogoz Oszkár	100	Surányi Miklós	54	Szvjetlov J. V.	103
Románec Mihály	81, 92	Suworin	101	Tabéry Géza	20, 59, 82, 92
Románov P.	101	Sükei Károly	21, 24, 56, 85	Tamás Aladár	88
		Svecsín D.	65		
		Svistunoff Magdolna	67		
		Szabó Cirill	62, 115		
		Szabó Endre	13, 18, 20, 23, 40, 41, 52, 57, 58, 62, 66, 68, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 97, 98, 99, 103, 105, 106, 109, 111, 113, 115		

Tamásfi Gyula	10	104, 105, 106, 110, 111	Vojnova A. J.	112	
Tárászov-Rodianov	55,	113	Vonliarliarszkij	112	
103		Trux Hugóné	104	Voronszkij	112
Teiekes Béla	20, 57, 84,	Turgényev I. Sz.	6, 9,	Vovcsok Markó	112
87, 91, 92, 95, 96,	103	10, 25—37, 38, 46, 53,		Vörösmarty M.	68, 105
Ternyei László	59	56, 57, 58, 59, 60, 62,		Vronkov Oszip	113
Terpigorjeff	103	67, 73, 109—112		Werner Gyula	17
Télesov M.	103	Tutsek Anna	36	Wiedert	27
Thaly Kálmán	57, 92	Tyichonov Sz. N.	112	Wildner Ödön	110, 116
Thury Zoltán	33	Tyucsev I. F.	112	Willer József	30
Thurzó Gébor	43	Üjkéri	84	Wlassics Gyula	75
Timkó Iván	18, 57, 81,	Úrházy György	99	Wolfsohn Vilmos	5
89, 90, 91, 93, 104, 110		Vadnay Károly	15, 57,	Zaka Sándor	83
Toldy Ferenc	7, 9, 116	60, 93		Zájceev B. K.	113
Tolnai Lajos	25, 68	Vajda János	16, 18, 56,	Zákliaszki	52, 113
Tolsztoj A. K.	51, 52,	68, 93		Zempléni Árpád	101
53, 103		Vajda László	106	Zempléni P. Gyula	110
Tolsztoj A. N.	103	Varga Bálint	95, 101	Zerkovits Szidónia	110
Tolsztoj N. Leó	6, 38,	Varjas Sándor	76	Zichy Géza	65
39, 45—48, 49, 53, 55,		Varnhagen von Ense	5	Zichy Mihály	20, 65, 69
57, 58, 59, 73, 95, 103—		Vass László	89	Zigány Árpád	112
109		Várady Sándor	99	Zilahy Kiss Imre	13, 17,
Tomcsányi János	90	Várnai Dániel	59, 74,	20, 30, 52, 57, 74, 92,	
Torzsevszkij K.	109	76, 82, 106, 110		97, 98, 99, 100, 116	
Tóth Árpád	80	Váry Gellért	110	Zilahy Kiss Károly	13,
Tóth Ede	68	Veöreös Dezső	94	27, 30, 57, 97, 98, 109	
Tóth János	100	Vénevétinov D. VI.	112	Zlinszky Miklós	89
Tóth Kálmán	60, 68	Vérészájev V.	112	Zola	26
Tóth Sándor	33	Vértess Elemér	87	Zólyomi Elemér	111
Tömörkény István	34, 47	Vértesi Arnold	30, 31, 63	Zoscsenko M.	113
Török Dóra	89	Vietorisz József	17	Zsatkovics Kálmán	76,
Török Gyula	50	Villányi Andor	36	79, 90, 91, 116	
Trétjakov Sz.	109	Vjázemszkij A. P.	112	Zsémcuszsnikov A. M.	
Trócsányi Zoltán	23, 41,	Vogüé	36, 41, 62, 116	113	
58, 63, 77, 81, 82, 85,		Voinovich Géza	19, 21,	Zsigmond Andor	102
89, 94, 99, 100, 103,		59, 60		Zsigmond Ferenc	63
				Zsukovszkij A. V.	51,

TARTALOM

1. Az orosz irodalom nyugateurópai jelentkezése — — — — —	4
2. Az orosz irodalom magyar jelentkezése — — — — —	7
3. Puskin Szergejevics Sándor — — — — —	9
4. Lermontov Jurjevics Mihály — — — — —	18
5. Gogoly Vasziljevics Miklós — — — — —	21
6. Turgényev Szergejevics Iván — — — — —	25
7. Dosztojevskij Michájlovics Fedor — — — — —	37
8. Tolsztoj Nikolájevics Leó — — — — —	45
9. Újabb orosz írók és költők — — — — —	49
10. Fordítók és terjesztők — — — — —	56
11. Az oroszok magyar irodalomismerete — — — — —	64
12. Összefoglalás — — — — —	70
Bibliográfia 1844—1944 — — — — —	73
1. Gyűjteményes kiadványok, antológiák — — — — —	74
2. Egyes írók — — — — —	75
3. Irodalomtörténeti értekezések, tanulmányok, összefoglalások — — — — —	113
Névmutató — — — — —	117

Erdélyi Tudományos Füzetek

Megindította György Lajos

Szerkeszti Szabó T. Attila

Az EME kiadása

	Lej		Lej
1. Rass Károly: Reményik Sándor	—	39. Balogh Artúr: A székely vallási és iskolai önkormányzat	—
2. Párvan Bazil: A dákok Trójiában	—	40. György Lajos: Emléspiegel magyar nyomai	—
3. Bitay Árpád: Gyulafehérvár Erdély művelődéstörténetében	—	41. Dömötör Sándor: A cigányok temploma	—
4. Bitay Árpád: A moldvai magyarság	—	42. Kristóf György: Báró Eötvös József utazásai Erdélyben	250.—
5. Szokolyai Béla: A nagybányai művésztelep	—	43. Hofbauer László: Az Erdélyi Híradó története	—
6. Balogh Ernő: Kvarc az Erdélyi medence felső mediterrán gipszeiben	—	44. Kristóf György: Kazinczy és Erdély	—
7. György Lajos: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája, 1925. év	—	45. Asztalos Miklós: A székelyek őstörténete letelepülésükig	—
8. K. Sebestyén József: A brassai feketetemplom Mátyás-kori címerai	—	46. Varga Béla: Az individualitás kérdése	—
9. Karácsonyi János: Új adatok és új szempontok a székelyek régi történetéhez	—	47. Kemény Katalin: Erdélyi emlékiratok	—
10. Gál Kelemen: Brassai küzdélméi a magyartalanságok ellen	—	48. Dömötör Sándor: Vida György facetái	—
11. Tavasz Sándor: Erdélyi szellemi életünk két döntő kérdése	—	49. Oberding József György: A mezőgazdasági hitelkérdés rendezésére irányuló törekvések a román törvényhozásban	—
12. György Lajos: Két dialógus régi magyar irodalmunkban (1 hasonmással)	200.—	50. Szabó T. Attila: Közép-Szamos-vidéki határnevek	—
13. K. Sebestyén József: A Becse-Gergely nemzetség	300.—	51. Balogh Jolán: Olasz falfestmények Gyulafehérvárt	—
14. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája, 1926. év	250.—	52. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája, 1931. év	250.—
15. Gyárfás Elemér: A Supplex Libellus Valachorum	—	53. Kántor Lajos: Magyarok a román népköltészetben	—
16. Rónay Elemér: Kemény János fejedelem halála és nyugvóhelye	—	54. György Lajos: Magyar anekdotáink Naszreddin-kapcsolatai	250.—
17. György Lajos: Egy állítólagos Pancsanttra-származék irodalmunkban	150.—	55. Veress Endre: Gróf Kemény József (1795–1855) (12 képpel)	400.—
18. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája, 1927. év	250.—	56. Kántor Lajos: Kölcsönhatás a magyar és román népköltészetben	—
19. K. Sebestyén József: A középkori nyugati műveltség legkeletibb határai	—	57. Tavasz Sándor: A lét és valóság	200.—
20. Szabó T. Attila: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület XVI–XIX. századi kéziratok énekeskönyvei	150.—	58. Szabó T. Attila: Adatok Nagyenyed XVI–XX. századi helyneveinek ismeretéhez (1 térképvázlattal)	200.—
21. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája 1928. év pótlásokkal az 1919–1928. évről	250.—	59. Imre Lajos: A falunvelés irányelvei	—
22. György Lajos: A francia hellénizmus hullámai az erdélyi magyar szellemi életben	200.—	60. Veress Endre: A történetíró Báthory István király (3 képpel)	250.—
23. Kántor Lajos: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület problémái	150.—	61. Boros György: Carlyle	—
24. Gál Kelemen: A nemzeti nevelés román fogalmazásában	—	62. Juhász Kálmán: Két kolozsmonostori püspököt a XVI. században	—
25. Tavasz Sándor: Kierkegaard személyisége és gondolkozása	—	63. Biró József: A kolozsvári Bánffy-palota és tervező mestere, Johann Eberhard Blaumann (7 képpel)	600.—
26. Papp Ferenc: Gyulai Pál id. Bethlen János gr. körében	150.—	64. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája, 1932. év	250.—
27. Csűrű Bálint: Néprajzi jegyzetek a moldvai magyarokról	—	65. Jancsó Elemér: Az irodalomtörténetírás legújabb irányai	100.—
28. Biró Vencel: Püspökjelölés az erdélyi rom. kath. egyházmegegyében	200.—	66. Kántor Lajos: Erdély a világháborút túlközös román irodalomban	—
29. Teleki Domokos gróf: A marosvásárhelyi Teleki-könyvtár története	—	67. Veress Endre: A moldvai csángók származása és neve	—
30. Hofbauer László: A Remény című zsebkönyv története (1839–1841)	—	68. Oberding József György: A Kolozsvári Gondoskodó Társaság	—
31. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája, 1929. év	250.—	69. Papp Ferenc: Gyulai Pál a kolozsvári ref. kollégiumban	—
32. Gyulai Farkas: A Döbrentei-pályázat és a Bánk bán	—	70. Ferenczi Miklós–Valentiny Antal: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája, 1933. év	300.—
33. Rajka László: Jókai „Törökvilág Magyarországon” c. regénye	150.—	71. Balogh Jolán: Márton és György kolozsvári szobrászok	—
34. Temesváry János: Hét erdélyi püspök végrendelete	—	72. Kristóf György: Szabolcska Mihály Erdélyben	—
35. Biró Vencel: A kolozsmonostori belső jezsuita rendház és iskola Bethlen és a Rákóczy fejedelmek idejében	—	73. Lakatos István: Magyaros elemek Brahms zenéjében	—
36. Szabó T. Attila: Az Erdélyi Múzeum Vadadi Hegedüs-kódexe	150.—	74. Kristóf György: Eminescu Mihály költeményei	—
37. Kántor Lajos: Hidvégi gróf Mikó Imre szövege 1856-ban az Erdélyi Múzeum és az Erdélyi Múzeum Egyesület megalakítása érdekében	150.—	75. Biró József: A bonchidai Bánffy-kastély	—
38. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája, 1930. év	250.—	76. Juhász Kálmán: Műveltségi állapotok a Temesközben a török világban	120.—
		77. Rajka László: Jókai román tárgyú novellái	—
		78. Vencel József: A falumunka és az erdélyi falumunka-mozgalom	—
		79. Valentiny Antal: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája, 1934. év	300.—
		80. Biró József: Magyar művészet és erdélyi művészet	—

	Lej		Lej
81. György Lajos: Anyanyelvünk védelme —	120.—	123. Szabó T. Attila: Ujabb adatok és pótlások kéziratok énekeskönyveink és verses kézirataink könyvészetéhez —	150.—
82. Grandpierre Edit: A kolozsvári Szent Mihály-templom története (34 képpel)	1500.—	124. Ady László: Magyarokpus helynevei (1 térképvázlattal)	250.—
83. Balogh Ernő: Dr. Szádeczky-Kardoss Gyula —	—	125. Nyárády E. Gyula: Kolozsvár környékének mocsárvilága (12 képpel és térképpel)	300.—
84. Kozsca Sándor: Históriai ének Bocskay Istvánról —	—	126. K. Sebestyén József: Régi székely népi eredetű műemlékeink (20 képpel)	180.—
85. Révész Imre: Méliusz és Kálvin —	250.—	127. Bíró Vencel: Gr. Batthyány Ignác (1741—1798) (1 képpel)	100.—
86. Szabó T. Attila: Zilah helynévtörténeti adatai a XIV—XX. században —	—	128. Bíró Sándor: A Tribuna és a magyarországi román közvélemény —	—
87. Lakatos István: Az új magyar műzene —	—	129. Ferenczi István: Régészeti megfigyelések a limes dacicus északnyugati szakaszán (12 képpel)	400.—
88. Rass Károly: A mi regényirodalmunk —	150.—	130. Herepei János: A dési református iskola XVII. és XVIII. századbeli igazgatói és tanítói	250.—
89. Valentiny Antal: Románia magyar irodalmának bibliográfiája, 1935. év —	150.—	131. Palotay Gertrud: Régi erdélyi hímzés-minta rajzok —	—
90. Monoki István: Romániában az 1935. évben megjelent román-magyar és magyar időszakai sajtótermékek címjegyzéke —	300.—	132. Tóth Zoltán: Iorga Miklós és a székelyek román származásának tana —	200.—
91. Szabó T. Attila: Níres—Szásznyíres település, népiség, népesedés és helynévtörténeti viszonyai a XII—XX. században —	—	133. Jakó Zsigmond: Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának múltja és feladatai —	200.—
92. Janesó Elemér: Nyelv és társadalom —	120.—	134. Entz Géza: A csicsókerezettúri római katolikus templom —	—
93. Gyárfás Elemér: Gyárfás Elek útínaplója 1844-ből —	—	135. Kristóf György: Tudományos intézetek Erdélyben 1919-ig —	—
94. Jászay Károly: Magyar Iutéránus megmozdulások Cluj-Kolozsváron (1798—1861) —	—	136. Balogh Ödön: Néprajzi jegyzetek a csüggési magyarokról —	300.—
95. Valentiny Antal: Románia magyar irodalmának bibliográfiája, 1936. év —	300.—	137. Debreczeni László: Széljegyzetek egy népművészetről szóló munkához —	—
96. Kántor Lajos: Czegei gróf Wass Otília, az Erdélyi Múzeum-Egyesület nagy jótevője (4 képpel)	200.—	138. Imre Barna: Mezőbánd helynevei —	350.—
97. Szabó T. Attila: A transylvan magyar társadalomkutatás —	—	139. Mikó Imre: A törvényhozói összeférhetetlenség —	200.—
98. Lakatos István: A román zene fejlődés-története (5 képpel)	400.—	140. Bíró Vencel: Gróf Zichy Domonkos Erdélyben —	—
99. Szabó T. Attila: Kelemen Lajos tudományos munkásságának negyven éve (1897—1937) —	—	141. Entz Géza: A dési református templom (20 képpel)	300.—
100. György Lajos: Dr. Bitay Árpád életrajzi adatai és tudományos munkássága (1 képpel)	150.—	142. Tolnai Gábor: Gróf Lázár János, a Voltaire-fordító —	100.—
101. Szabó T. Attila: Dész helynevei (2 térképvázlattal)	250.—	143. Herepei János: Könyvészeti tanulmányok —	—
102. Valentiny Antal: Románia magyar irodalmának bibliográfiája, 1937. év —	300.—	144. Nagy Géza: Társadalmi ellentétek a régi erdélyi református egyházban —	150.—
103. Makkai Endre—Nagy Ödön: Adatok teli néphagyományaink ismeretéhez —	—	146. Kelemen Lajos: Radnótfája története —	100.—
104. Szabó T. Attila: Bábonny története és települése (68 képpel)	600.—	147. Szabó T. Attila: Dész települése és lakossága —	250.—
105. György Lajos: Az „Erdélyi Múzeum” története (1874—1937) —	300.—	148. Tavasz Sándor: A két Apafi fejedelem —	—
106. Fábián Béla: Nagyikend helynevei —	130.—	149. Németh Gyula: Körösi Csoma Sándor lelki alkata és fejlődése (1 képpel)	250.—
107. Herepei János—Szabó T. Attila: Levéltári adatok faépítészetünk történetéhez I. Fatemplomok és haranglábak —	300.—	150. Entz Géza: Szolnok-Doboka középkori műemlékei (9 képpel)	400.—
108. Szabó T. Attila: Levéltári adatok faépítészetünk történetéhez. II. Székelykapuk és fazárak —	250.—	151. Makkai László: Szolnok-Doboka megye magyarsága —	—
109. Kristóf György: Az erdélyi magyar vidéki hírlapirodalom története a kiegyezésig —	—	152. Győrly István: Erdély virágaltalanjai —	300.—
110. György Lajos: Dr. Rajka László élete és tudományos munkássága (1 képpel)	—	153. Balogh Artúr: Erdély nemzetiségi kérdései —	200.—
111. Lakatos István: A muzsikusz-Ruzitskák Erdélyben —	—	154. Vita Zsigmond: Románia magyar irodalmának bibliográfiája 1940-ben és 1941-ben —	150.—
112. Valentiny Antal: Románia magyar irodalmának bibliográfiája 1938. év —	350.—	155. György Lajos: A Benigni-könyvtár —	100.—
113. Domokos Pál Péter: Zemlén János kéziratok énekeskönyve (XVII. sz.) —	—	156. Gazda Ferenc: Gr. Kemény József és Mike Sándor levelezése —	250.—
114. Szabó T. Attila: A kalotaszegi nagybirtokok jobbágságának szolgáltatása és adózása (1610—1690) —	350.—	157. Makkai László: Az erdélyi románok a középkori magyar oklevelekben —	350.—
115. Nagy Géza: Geleji Katona István személyisége levelei alapján —	120.—	158. Vita Zsigmond: A Bethlen kollégiumi színjátszás a XVII. és XVIII. században —	150.—
116. Kántor Lajos: Párhuzam az Erdélyi Múzeum-Egyesület és az Astra megalakulásában és korai működésében —	160.—	159. Palotay Gertrud—Szabó T. Attila: Mezőségi magyar hímzések (137 képpel)	1500.—
117. Palotay Gertrud: Árva Bethlen Kata fonalas munkái —	—	160. Mikó Imre: A magyar államnyelv kérdése a magyar országgyűlés előtt —	250.—
118. Imre Lajos: A közművelődés mint társadalmi feladat —	130.—	161. Borbély Andor: Erdélyi városok képeskönyve (22 képpel)	800.—
119. Balogh Artúr: A nemzetek Szövetsége húsz évi működésének mérlege —	120.—	162. Entz Géza: A középkori székely művészet kérdései (16 képpel)	600.—
120. György Lajos: A magyar nábob —	150.—	163. Cs. Bogáts Dénes: Háromszéki oklevél-szójegyzék —	1200.—
121. K. Sebestyén József: A Cenck-hegyi Brassovia vár temploma (11 képpel)	150.—	164. Kristóf György: Fadrusz Mátyás királya és Vörösmarty Szép Ilonkája —	—
122. Valentiny Antal: Románia magyar irodalmának bibliográfiája, 1939. év —	300.—	165. Ferenczi István: Csikkarfalvi régiségek —	150.—
		166. Herepei János: Scholabeli állapotok Apáczai Kolozsvárra jövele előtt (4 képpel)	250.—
		167. László Gyula: Erdély településtörténetének vázlata Szent István koráig (4 színes térképvázlattal)	450.—

168. Nagy Jenő: Lakodalmos a kalotaszegi Magyarvalkón	200.—	184. Venczel József: A volti határozatok végrehajtásának sorsa	200.—
169. Mezőségi Amália: A magyarországi bronzkor kronológiájáról	400.—	185. Balogh Artúr: Hűtlenségi per országgyűlési beszéd miatt	250.—
170. Vita Zsigmond: A nagyenyedi Bethlen-kollégium ifjúságának irodalmi törekvései a reform-korszak kezdetén	250.—	186. Balogh János: Pákei Lajos rajzai Kolozsvár építészeti emlékeiről (31 képpel)	1000.—
171. Mikecs László: A moldvai katolikusok 1646—47. évi összeírása (6 térképvázlattal)	1200.—	187. Guoth Kálmán: Esemény és valóság Árpád-kori királylegényeinkben	400.—
172. Jakab Antal: Az erdélyi római katolikus püspöki szék betöltésének vitája a XVII. században	250.—	188. Kovács Agnes: A kalotaszegi Kereszt-mecsek	250.—
173. Kristóf György: Reményik Sándor	200.—	189. Tárnagy-Szűcs Ernő: A juhtartás népi jogszabályai Bálványosváralján	250.—
174. Makkai Ernő: Sipos Pál és Kazinczy Ferenc	300.—	190. Mikecs László: Új erdélyi tudomány	350.—
175. Méri István: Középkori temetőink feltárásmódjáról (8 képpel)	400.—	191. Buza László: A Szocialista Szovjet Köztársaságok Uniója mint összetett állam	240.—
176. Nagy Jenő: Család-, gúny- és ragadványnevek a kalotaszegi Magyarvalkón	200.—	192. Biró Vencel: A kolozsvári jezsuita egyetem szervezete és építkezései a XVIII. században	300.—
177. Zsákó Gyula: Egy XVIII. századi torokkői napló (2 képpel)	250.—	193. Gergely Béla—Szabó T. Attila: A szolnokdobokai Tóki völgy helynevei	1500.—
178. Vita Zsigmond: Románia magyar irodalmának bibliográfiája 1942-ben	200.—	194. Jakó Zsigmond: Az elpusztult települések kutatása	350.—
179. Palotay Gertrud: A szolnokdobokai Szék magyar himzsejei (68 képpel)	1200.—	195. Faragó József: A „Remény” harmadik kötetének kéziratja	220.—
180. Márton Gyula: Ördögösfűzes helynevei (1 térképvázlattal)	250.—	196. László Gyula: A korszerű régészeti múzeum. (Tanulmányok a keleti Történeti Múzeum kiállításáról. 2 képpel)	380.—
181. Szabó T. Attila—Gálffy Mózes—Márton Gyula: Huszonöt lap „Kolozsvár és vidéke népnyelvi térképéből” (26 térképlappal)	500.—	197. Márton Gyula: A szolnokdobokai Árpád-helynevei	1200.—
182. M. Nagy Ottó: Gyarmathi Sámuel élete és munkássága (2 képpel)	600.—	198. Balogh Artúr: A jobbágyszabadítás egyik lelkes harcosa a reformkorban	500.—
183. Bónis György: Hagyomány és haladás az erdélyi jog fejlődésében	200.—	199. Buza László: Új nemzetközi jogi elvek az Egyesült Nemzetek san-franciscoi alapokmányában	1800.—
		200. György Lajos: A magyar és az orosz irodalom kapcsolatai	9500.—

Az árjelzés nélküli számok elfogytak.

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET JOG-, KÖZGAZDASÁG- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLYÁNAK ÉRTEKEZÉSEI

1. Csekei István: Teher-e a közigazgatási intézkedéssel kivételt a miniszter saját rendelete alól?	180.—
2. Buza László: A közjog és a magánjog fogalmi elhatárolásának kérdése. — Vitéz Móór Gyula: Az állam joga és a magánosok joga	200.—
3. Schneller Károly: Szórványok és szigetek sorsa Kolozs vármegyében	400.—
4. Csizmadia Andor: Szociálpolitika a reformkori Kolozsváron	250.—
5. Kiss Mór: A római jogi gyakorlatok jelentősége a jogi oktatásban. — Személyi Kálmán: Vétkezői fokozatok értékelése a római jogban	200.—
6. Magyary Zoltán: A hivatásos községközigazgatás megoldatlan kérdései	150.—
7. Buza László: A büntetés kérdése a nemzetközi jogban	300.—

AZ ERDÉLYI NEMZETI MÚZEUM LEVÉLTÁRÁNAK KIADVÁNYAI

Mikó Imre gr.—Szabó Károly: Erdélyi Történelmi Adatok. I—IV. köt. (1859—1872)	7000.—
A II—IV. kötet külön egyenként	1200.—
Jakó Zsigmond: Erdélyi Történelmi Adatok. V. 1. Adatok a torokkői jobbágylázadások történetéhez. — 2. Adatok a dézsma fejedelemségkori adminisztrációjához	5000.—
Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának múltja és feladatai	200.—
Jelentés az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának 1942. évi működéséről	150.—
Jelentés az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának 1943. évi működéséről	200.—
Jakó Zsigmond—Valentiny Antal: A torokközségi Thorotzkay-család levéltára (Két oklevél-hasonmással és egy térképpel)	400.—

Megrendelhetők az Erdélyi Múzeum kiadóhivatalában
Kolozsvár, Király-utca 14.